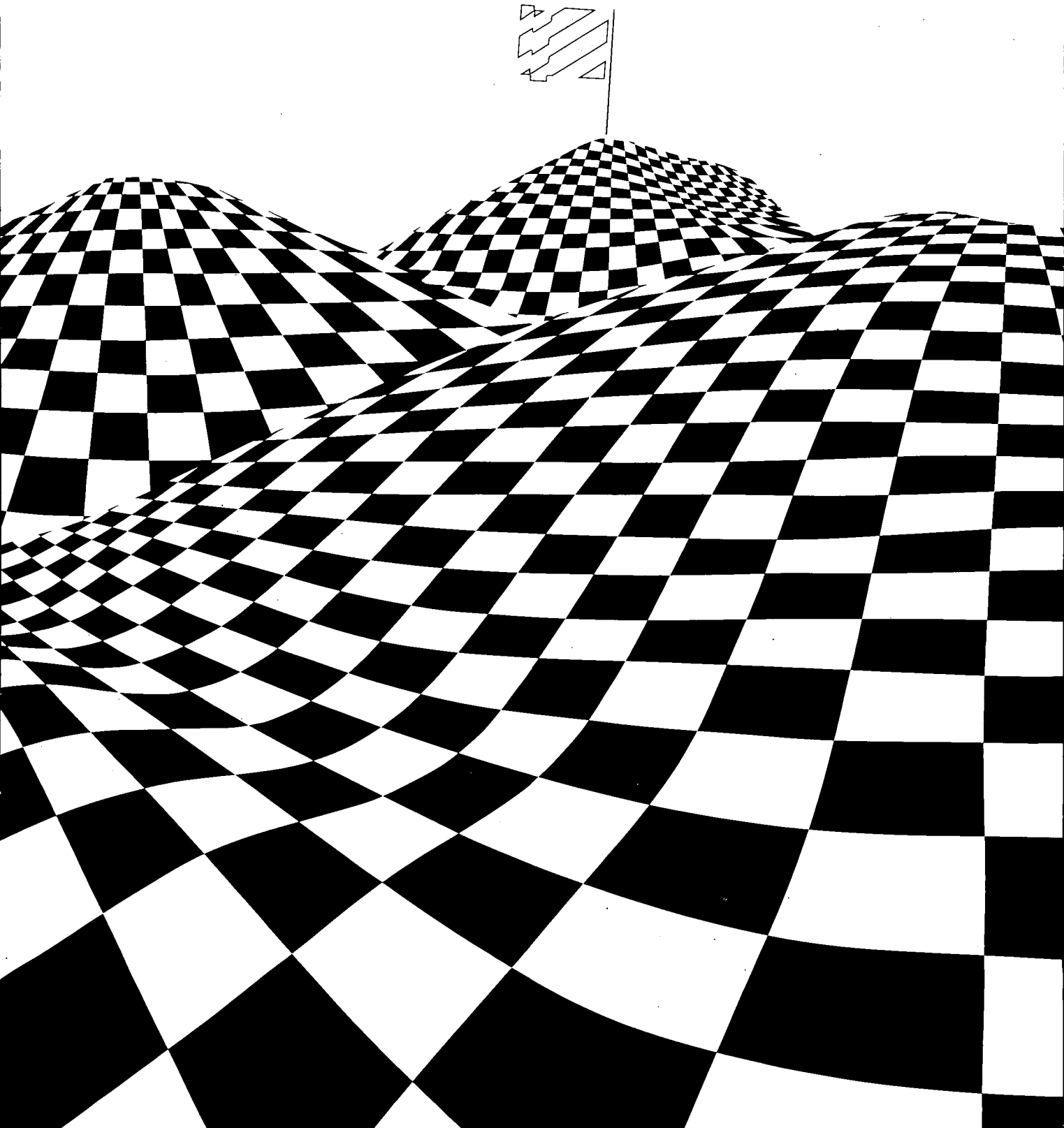

מגזין ענר כורת

1988, מרס 311

מפקד ועורך ראשי: אל"מ אורי דרומי

העורכת: רס"ן רחל רוזינסקי

עימוד: יואל שני

שער: דן תל-ורדי

<h2>מערכות</h2> <p>בית ההוצאה של צבא הגנה לישראל</p>	<p>צוות המערכת: סא"ל ישי קורדובה רס"ן אבי קובר רס"ן זיו בשן צבי עופר אביטל רגב</p> <p>מערכות חימוש: העורך: רס"ר נסים נפתלי קשר ואלקטרוניקה: ק' עריכה: חזי מור</p>
--	---

הדברים מתפרסמים על דעת הכותבים בלבד,
ואינם משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

- 2 אל"מ (מיל') אלעזר (לסיה) גלילי — לזכרו
- 4 מתקפה ומגננה במערכות ישראל / אלוף ישראל טל
השאלה הרלוונטית לגבינו אינה השאלה התיאורטית מהי צורת המלחמה
החזקה יותר, אלא מהי צורת המלחמה העדיפה בתנאים של ישראל. התשובה
לשאלה זו היא חד-משמעית: המתקפה באוויר ביבשה ובים.
- 8 הסיור המשוריין — הישגיו בעבר וחיוניותו בעתיד — חלק ב' / אלוף משה
בר-כוכבא
בחלק זה של המאמר: עקרונות תפעול הסיור המשוריין בלחימה, ייעור
ותפעולו במשימות השונות. (חלק א' פורסם במערכות 310).
- 16 היכן טעה קלאוזוביץ / אל"מ יב"י
האם עקרונות המלחמה של קלאוזוביץ תקפים גם בעידן הטכנולוגי שלנו? אם
לא, איזה שינוי או תוספת יש להנהיג בהם?
ספר בנושא זה — פרי עטו של ד"ר מיכאל הנדל — רואה אור בימים אלה
בהוצאת מערכות.
- 26 החוזה לפירוק הטילים והשלכותיו על ישראל / שמואל מאיר
עם ההשלכות שיש להסכם לפירוק הטילים (INF) על ישראל נמנים הסעיף
הקובע את חיסולם של טילי SS-23, שהיו אמורים להגיע לסוריה ולהוות איום
על ביטחון ישראל, והקריאה לישראל להשתלב בשיחות לצמצום הנשק
הגרעיני באירופה.
- ממדף הספרים
- 30 הכנת מהותה של מלחמה / תא"ל אברהם אילון
חוקרים אמריקנים רבים מחפשים מודל מוסכם לניהול משחק מלחמה,
לחזיוני תוצאותיה ולהבנתה. ט"נ דופוי טוען — בספרו שיצא לאור לא מכבר
בניו-יורק — כי מצא מודל כזה. האמנם?
- 36 אזור הביטחון — מבט מבפנים / סא"ל אלכס סלע
התהליכים וההתפתחויות שחלו באזור הביטחון מאז הקמתו במאי 1985
מעידים, כי אם לא יחול שינוי מהותי כתפיסת היסוד של מעורבות ישראל
באזור, ימשיך אזור הביטחון להתקיים במתכונתו הנוכחית.
- 39 "עסקה דה-פקטו"? — מדיניות ומבצעים במרכז הארץ, סתיו 1948 / ד"ר
אלחנן אורן
מה היו השיקולים המדיניים-ביטחוניים לאי השלמת כיבוש מרכז הארץ
במלחמת העצמאות, מה היו המשימות שהוטלו על צה"ל ומה ביצע למעשה —
ביחסי הכוחות שבהם פעל, ובמסגרת אילו צי קוצר הזמן.
- 45 מחווה הירואית בשמי חבניה — הלופטוואפה והמרד בעיראק, מאי 1941 /
גד פאוקר
ביזמת משרד החוץ הגרמני, שיגר ה'לופטוואפה' שתי טייסות לסייע למרד
בעיראק נגד בריטניה. גודל הכוח והמשימות שביצע לא ענו על הציפיות
המופלגות של העיראקים, ובסופו של דבר חזר כוח המשימה על עקבותיו
כלעומת שבא.

המערכת: רח' האלוף מנדלר מס' 3, הקריה, ת"א, ת"ד 7026, מיקוד 61070, טלפון: 694343.
מחלקת המנויים: משרד הביטחון/ההוצאה לאור, רח' דוד אלעזר 29, הקריה, ת"א, טל:
205516.

סדר: בית מערכות. הודפס באמצעות משרד הביטחון/ההוצאה לאור. לוחות והדפסה:
דפוס חידקל.

מחיר: 3 ש"ח (כולל מע"מ)

דמי מנוי לשנה: חיילים ועובדי מערכת
הביטחון — 11 ש"ח, אזרחים 12 ש"ח.

אל"מ (מיל') אלעזר (לסיה) גלילי ז"ל

בחודש שבט תשמ"ח הלך לעולמו אלעזר (לסיה) גלילי, מייסד "מערכות" ומפקדה הראשון. מפעלו של לסיה ותפקידו המרכזי בהנחת היסודות למחשבה הצבאית ב'הגנה' וכצה"ל, ולפיתוח הספרות הצבאית העברית, הוזכרו בהרחבה בכמה מאמרים במערכות, (270-271, אוקטובר 1979, ו-283, פברואר 1983), ובמיוחד בספר חקרי מלחמה, מאסף לזכרו של אלעזר גלילי, שראה אור בהוצאת "מערכות" לפני שבועות אחדים.

אחד מחיבוריו החשובים של לסיה — שהיום אולי כבר נשכח — הוא הספר "צבאות הערבים בדורנו" שיצא לאור בחנוכה תש"ח — תוך כדי מלחמת העצמאות, ושלסיה בחר להופיע בו בשם-העט "אגר"א". במלאת שלושים למותו בחרנו להביא קטעים מן המבוא שחיבר לסיה לספר זה ואשר מסביר את מטרת הספר ואת חשיבותו, ומדגים מניה וביה את חלוציותו של האיש בתחום לימודי הצבא, את עמקות מחשבתו ומקוריותו, ואת ידענותו המופלגת.

קובץ הסקירות "צבאות הערבים בדורנו" בא לספק, ולו במידת-מה, צורך אקטואלי, אשר ציבורנו חש בו ביחוד בתקופה האחרונה. עם זאת אי-אפשר היה להצטמצם כאן בליקוט ובמתן האינפורמציה השוטפת בלבד על כוחן הצבאי של ארצות-ערב. ציון מספר הבטליונים או כמות כלי-היריה, אינו נותן עדיין מושג מציאותי על משקלם הלוחם האמיתי של מדינות ועמים. וזאת לא רק מפני הטעם, שכדי לשקול את ערכם של כך וכך אלפי אנשי-צבא מאומנים, או של תוספת כך וכך סוללות-תותחים, או של ריבוי נשק אבטומטי, או כלי-הובלה או רכב-שריון, דרושה גם התמצאות כללית במסגרת-הצבא בזמננו — אלא גם משום שמידת ערכם הממשי של כל המספרים והנתונים המעניינים האלה מתבררת רק כשהם נראים על רקע הגורמים הלאומיים, החברתיים, המשקיים, התרבותיים, והפוליטיים הכלליים של חיי אותה מדינה והווית חייו של אותו עם. יש לזכור, כי אפשרויות הפעלתו של הכוח המצוי תהינה תלויות, לעתים קרובות, בסיטואציות ציבוריות-פנימיות שבתוך המדינות השונות ובצירופי-מצביהן הפוליטיים-חיצוניים.

חובה להקדים ולומר: אין הכוונה — והאפשרות — שקובץ זה ישמש כ"ספר-ידע" ("הנדבוק" בלע"ז), כפי שמכנים במטות של צבאות גדולים קבצים על הצבאות הזרים. כי אותה יריעה מקפת וממצה, היורדת עד לפכים הקטנים של ארגון-גייסות וזיונם, המרבה בתיאורי חבר-המפקדים ובכאראקטריסטיקות אישיות, המגלה רזי-רוזין של מדיניות-הצבא אשר למדינה ה"נחקרת" — אינו בא בחשבון כאן גם בשל מספר עמודיו המוגבל של קובץ זה (העוסק בחצי תריסר מדינות!), וגם מבחינת חוג-הקוראים אשר הקובץ מכוון להם, — ולפני הכל, גם מחמת

חסרונו של חומר כה מפורט ו"פנימי". משימתנו צנועה יותר (אך חשיבותה אינה נופלת משום כך): להביא בפני השכבה הפעילה, והדורכה-על-המשמר, של ציבורנו ראשית-ידיעה והתמצאות-מה במושגי-היסוד של מדינות-הערבים כגורמים צבאיים-פוליטיים, ובמבנה הכללי של גייסותיהם והיקפם; בהבדלים האופייניים והעיקריים שביניהם ובשרשי-מניעיהם השונים; בסיכויי התפתחותם, ובגירסאות השונות של אפשרויות הופעתם והפעלתם כעתיד הקרוב.

כי גם זאת לדעת: היקפן וטיבן של הידיעות על כמה מן הגייסות הערביים לקויים למדי. השיבושים (שלא יאמנו) של הסטטיסטיקה בארצות-מזרח אלה, מכבידים אף על הערכתם של גורמים ראשוניים ביותר, כגודל האוכלוסייה, למשל; ואותה יד-ההגזמה שליטה לעתים קרובות גם בתיאורים ובמספרים המובאים בענייני צבא וזין. זאת ועוד: בד בבד עם ההגזמה צועדת, לרוב, גם הבורות: העתונות הערבית, למשל, איננה משגיחה בידיעות שהיא מביאה לא בהבדלים שבין תותח למכונת-יריה (ואף לא בין תותח לתת-מקלע), ולא כאלה שבין טנק למכונת-משורינת, וכיוצא בזה. וכמה ממשלות ערביות נוקטות בנוהג של מיסוך לגבי עצמתן הצבאית, תוך הפרחת שמועות וגירסאות מנופחות שונות, שתכליתן להגדיל רושם ולהאדיר, בארצותיהן ומחוצה להן. אכן, תקציבן של מדינות אלו, אשר אותו יקשה להסתיר, מגלה לעתים קרובות את האמת בכללותה; אך גם אז יקשה לעמוד על הפרטים. מתוך כך יבין הקורא משום מה יהיה, לעתים, בחלק זה או אחר של סקירה מסוימת, ה"שמה" מרובה על ה"ודאי". ומוטב לציין כמה גירסאות שונות מאשר לפסוק כי אחת מהן היא הוודאית; אך זאת, כמוכן, רק כאשר אין ביטחון כי אמנם היא-היא הוודאית. וכאן המקום להעיר: תוך בחינה כזו של נתונים והסברים שונים יתרגל הקורא למתוד נכון של מחשבה צבאית בקורחית, בוחנת ומנתחת.

יתכן, כי אחר סילוק כל המסיכות המקומיות, ניתן לנפות ולהעלות במרוכז את עיקרי הבעיות והחזיונות המשותפים לכל צבאות הערבים בדורנו זה, או כמעט לכולם. אין זו מלאכה פשוטה וקלה כל-עיקר, ועל כן העדפנו, כפי שנזכר לעיל, את הדרך של ציון מצבים אופייניים ביותר במקומות בהם נודמנו בגילויים הכולט. כרם, באם ננסה לפרט, לנזחות הקורא, רשימה מעין זאת, הרי תכלול קודם כל — אם כי, אולי, לא בסדר חשיבותם המציאותית — את הבעיות דלקמן:

תכונת-הלוחמים באוכלוסייה, אשר הפסידה כבר, ועודה מפסידה והולכת מרעננות סגולותיה השבטיות בעבר, אך טרם הספיקה לסגל לעצמה את היציבות האזרחית והתרבותית — ואף לא את מלוא הכושר הטכני — של עמי המערב;

טיב הקצינות, שגם בה משתקף המעבר מחברה פיאודלית או פטריארכלית — בעלת שכבת "שליטים טבעיים" — למשטר ציבורי וטכני מורכב יותר, אשר טרם גיבש לעצמו את השכבה השלטונית בעלת תכונות האופי וההשכלה ההולמות אותו;

רמת ההשכלה והבריאות הכללית של המוני-העם, המפגרת באופן בולט (אולי — פרט ללבנון) אחרי התביעות המיידיות שהזמן החדש מציג כמעט לפני כל מדינה ערבית בימינו;

העורף התעשייתי הרופף, המהווה ברוב ארצות-ערב "פוטנציאל" צבאי דל כל-כך עד שלא נמצא כדאי לציינו כאן בכלל (פרט למצרים);

מנגנון-התובלה, אשר מעוט-פיתוחו עלול ברוב המקרים להכביד על ביצוע פעולות-מלחמה בהיקף ניכר (וביחוד — מחוץ לתחומי המדינה) ולהאיט, כתוקף תביעות-היסוד של ה"לוגיסטיקה" הצבאית, את קצב מהלכן; המבנה המדיני, המעורער ברוב ארצות-הערבים, העשוי במבחן-תבוסות-ראשונות, להביא לידי שינויים קסטטרופליים במפה המדינית-הצבאית של העולם הערבי.

אין להימנע בקובץ כזה, המיוסד על ליקוט ידיעות ממקורות שונים ובלתי-שווים בערכם, לא רק מפרצות מסוימות, אלא גם מטעויות ידועות. ועוד יותר מזה ודאית היא ההתישנות, אשר תחול כעבור זמן-מה על אחדות מהעובדות המובאות בו. אך כוונתנו היא, כי גם כעבור זמן יוכל קובץ זה לשמש נקודת-מוצא להכרת התפתחותו ואופיו של צבא-הערבים, על זרועותיו ושלוחותיו-השונים. מהלך הזמן והתרחשות המאורעות ודאי שיעלו עליו נדבכים נוספים. אולם אין בכך כדי לגרוע מן הצורך הראשוני בו כבר עתה.

א. ג.

חנוכה תש"ח

מתקפה ומגנה במערכות ישראל

אלוף ישראל טל

לא כל הקרבות שמנהל הצד התוקף הם קרבות התקפה; שהרי הצד המנהל מגנה אינו מסתפק בניהול קרבות הגנה שמגמתם לקדם את פני ההתקפות, אלא גם מנחית התקפות-נגד כדי לשבש את המתקפה נגדו. הצד התוקף נאלץ, אפוא, לנהל לצד המבצעים ההתקפיים שלו גם קרבות הגנה, וזאת כדי לעמוד בפני התקפות-הנגד המונחתות עליו.

כאשר צד אחד נמצא במתקפה, אזי הצד השני נמצא במגנה. אין, בדרך כלל, מתקפה ישירה מול מתקפת האויב באותה הזירה — המעבר למתקפה בעיצומה של מתקפת האויב מתרחש בזירה אחרת, או, במלים אחרות, מתקפת-נגד היא על פי רוב עקיפה.

הלכה ומעשה בישראל

בישראל קדם המעשה להלכה. בשנות ה-30 הוציאו יצחק שדה, ואחריו אורד וינגייט, את המגינים אל מחוץ לגדר, אל מרחבי השטח, כדי להקדים את האויב ולהפתיעו. במלחמת העולם השנייה התכונן אמנם היישוב בארץ-ישראל למלחמה בגרמנים, במקרה שיגיעו לארץ-ישראל, אך גם שלח עשרות אלפי לוחמים לחזיתות אפריקה ואירופה כדי לקדם את פניהם הרחק מגבולות הארץ. במלחמת העצמאות הכרענו את המלחמה רק כשעברנו ממגנה למתקפה. מורשת זו של נטילת יזמה ורוח התקפית השפיעה על דפוס ההתנהגות ההתקפי שסיגלנו לעצמנו מאז, מכורח הנסיבות ההיסטוריות.

ההלכה — תורת הביטחון — נקבעה בתחילת שנות ה-50, בשחר ימיה של המדינה, וכמו המעשה גם היא נגזרה, כמובן, מן הניסיון וממורשת העבר. במסגרת תורת הביטחון אימצנו לעצמנו אסטרטגיה של מתקפה, שנבעה מהשיקולים הבאים:

מעטים מול רבים • מאורטסה-טונג, כאשר נמנה עדיין עם המעטים, אמר: "קחו אחד מול עשרה, זו האסטרטגיה שלנו. קחו עשרה מול אחד, זו הטקטיקה שלנו". זו הייתה גם הברירה שלנו.

ברמה האסטרטגית היחס בין ההתקפה וההגנה הוא הפוך. על פי רוב המגן הוא זה שזוקק לעליונות כמותית; כיוון שאם התוקף נהנה מיתרון כמותי, או, במלים אחרות, אם המתגונן הוא בבחינת ה"מעטים" והתוקף הוא בחזקת ה"רבים", אזי יכול התוקף לערוך מתקפות עם כוחות עדיפים בכל הגזרות, ולתקוף בכל מקום, ובעת ובעונה אחת, יעדים מערכתיים וטקטיים רבים בקווי המגע ובעומק. בתנאים כאלה אין המגן יכול לרכז את כוחותיו כדי לקדם פני איום מסוים ומסוכן, וזאת משתי הסיבות הבאות:

א. הואיל ואין מאמץ עיקרי ברור, וממילא אין איום מסוים ומסוכן ברור ומובחן של האויב, קיימים איומים רבים, שכל אחד מהם עלול להפוך במהלך המלחמה, על-פי התפתחות המבצעים, למאמץ הכרעה מסוכן — "מרכז כובד". (ה"מעטים" אינם יכולים לפעול על-פי עקרון הגמישות של מרכז הכובד, דוגמת הרבים. הם נאלצים בדרך כלל לקבוע מראש את מקום מאמץ ההכרעה העיקרי).

ב. במקום לרכז את הכוח ולנהל מלחמת הכרעה, המגן נאלץ לפזר את הכוח כדי לעמוד מול לחץ המתקפה הרצופה ולנהל מלחמת שחיקה כאשר הכוחות מפוזרים ומרותקים לגזרתם.

ברור אפוא שבראיית יחסי הכוחות והזמן והמרחב הכלליים, דרושים ברמה האסטרטגית יותר כוחות לניהול המגנה מאשר לניהול המתקפה.

ניתן אפוא לקבוע תיאורטית, כי ברמה הטקטית — בקרב, ההגנה חזקה מן ההתקפה, ואילו ברמה האסטרטגית — במלחמה, המתקפה חזקה מן המגנה.

המושגים "מתקפה" (אופנסיווה) ו"מגנה" (דפנסיווה) מתייחסים לצורת המלחמה ברמה המערכתית-אסטרטגית, ואילו המושגים "התקפה" ו"הגנה" מתייחסים לצורת הקרב ברמה הטקטית. במסגרת המתקפה, כמו גם במסגרת המגנה, משמשים בערכוביה, אלה לצד אלה, קרבות התקפה וקרבות הגנה. כאשר מתרחשת מתקפה

העיסוק בשאלה איזו צורת קרב חזקה יותר — ההגנה או ההתקפה — ימיו כימי התיאוריה הצבאית. האקסיומה המקובלת גורסת, שהיחס הכמותי בין המגן לתוקף צריך להיות 1:3 לטובת התוקף, כלומר, כוחה של ההגנה צריך להיות חזק פי שלושה מזה של ההתקפה (זאת, כמובן, בהתבסס על מכנה משותף — גודל ישראלי מול גודל ישראלי, לדוגמה). ניסיונה של ישראל במלחמות עם הערבים, ביחוד במלחמת העצמאות, מוכיח שעמדנו בקרבות הגנה טקטיים גם ביחסי כוחות גרועים יותר. אולם, דברים אלה נכונים רק ברמה הטקטית.

מושכל ראשון בתורת הלחימה שלנו היה אפוא החתירה הקבועה ליצור עליונות מקומית בנקודת ההכרעה על חשבון הגזרות האחרות. כמצב של מעטים מול רבים הדבר ניתן להשגה רק במסגרת מתקפה כאסטרטגיית יסוד. ברמה הלאומית הדבר מתבטא בריכוז הכוח בכלל, והכוח היבשתי בפרט, למתקפה בזירה (חזית) אחת והיערכות למגננה בזירות אחרות.

העדר עומק אסטרטגי • מגבלה בסיסית זו זייבה את ישראל לאמץ את העיקרון של העברת המלחמה לשטח האויב, במגמה להרחיק את זיכנה של כיבוש יעדים ישראלים אסטרטגיים זיוניים מחד גיסא, וכדי להימנע מן ההרס והנזקים

שנגרמים במקום שבו מתחוללים הקרבות מאידך גיסא.

יזמה — מלחמה מקדימה • בנוסף לאימוץ עקרון המתקפה, גרסנו גם שיש להשתדל להנחית את המכה הראשונה, כדי למנוע את הסכנות של התמודדות בשטחנו, וכדי להקדים את האויב, ולמנוע בעדו מלפתוח ראשון במתקפה, כך שאנחנו נאלץ לנהל מגננה.

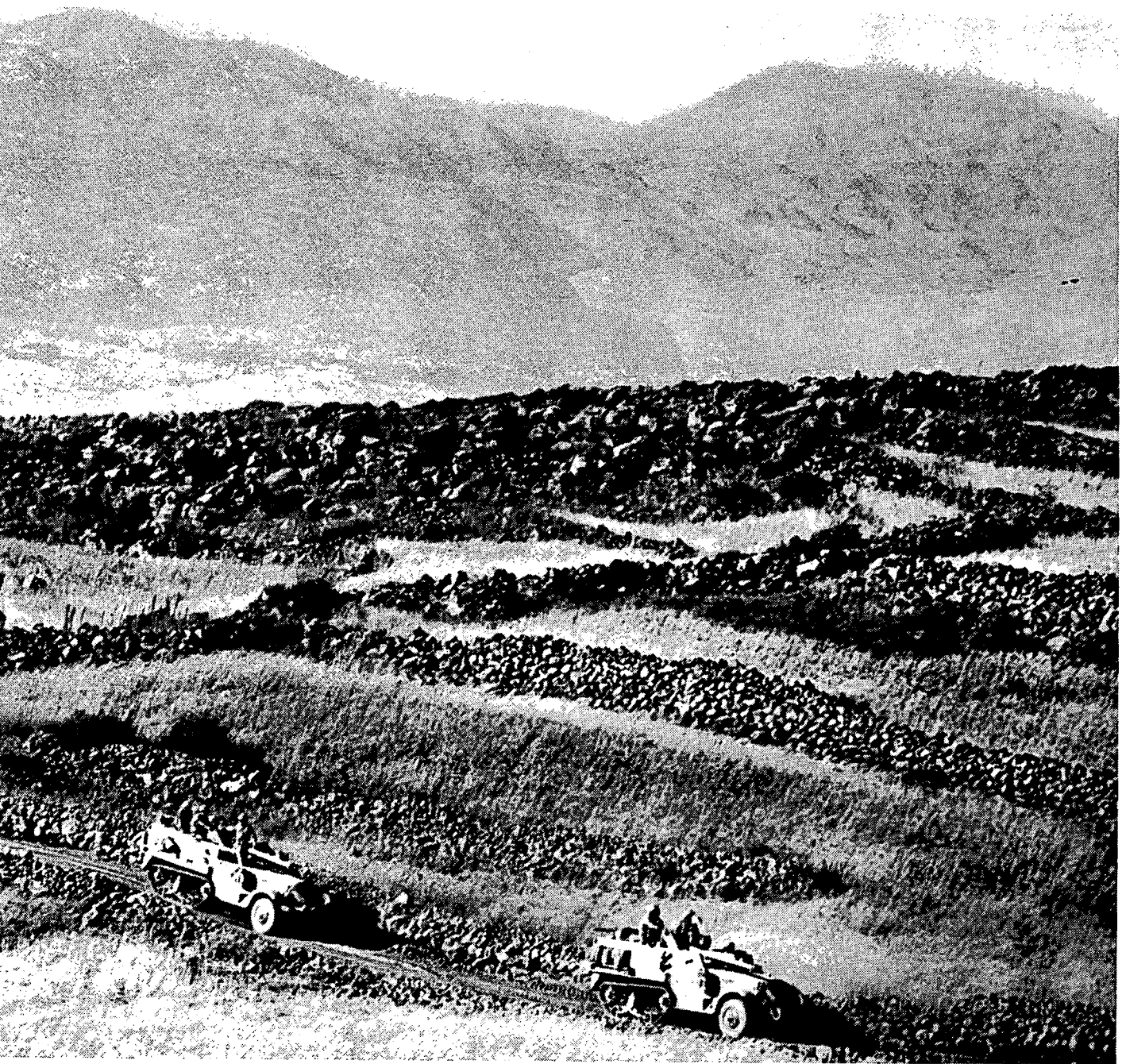
שאלת הצידוק של "מלחמה מקדימה" היא חשובה, שכן הקונסנזוס הלאומי תלוי בה, ויש לחנך ולהסביר את צדקתה בכלל, ובמקרה של ה"מעטים", בפרט. "המלחמה המקדימה" אינה אלא מלחמה הכרחית, שנכפית עלינו, אלא

שאנחנו מקדימים את האויב מבחינה טכנית בבחינת "הקם להרגך השכם להרגו". יזמה כזו לא צריך שתהא שנויה במחלוקת. "המלחמה המונעת" היא ששנויה במחלוקת, שכן יש ברירה. מלחמה כזאת מכוונת למנוע היווצרות של איום פוטנציאלי בעתיד, אשר אולי לא יתממש לעולם.

יש הנוטים להשוות את מערכת סיני ב-1956 למלחמת "שלום הגליל" ב-1982. אין מקום להשוואה בין שתי המלחמות, שכן מערכת סיני, גם אם לא הייתה בבחינת "מלחמה מקדימה" בעליל, הרי שאין כל ספק בכך, שהייתה זו לפחות מלחמה מונעת. הדעות כאמור, חלוקות לגבי צדקתה של מלחמה מסוג זה, ויש כאלה המחייבים

טרורל שמירה של פלוגות הלילה המיוחדות — בשנות ה-30 הוציאו יצחק שדה ואחריו אורד וינגייט את המגינים מחוץ לגדר

כוחות משולבים של שריון חי"ר וצנחנים בהתקפה לעומק המערך הסורי במלחמת ששת הימים. במלחמה זו באו לידי ביטוי המרכיבים המונחים ביסודה ע המלחמה לעומק שטחו של האויב

מחייב שימוש במתקפה.

ארגון הכוח • האסטרטגיה של התבססות על "כוח המחץ" והמתקפה גם קבעה את אופי הכוח ואת העדיפות בבניין הסדר "כ כלהלן:
(א) מודיעין; (ב) הכוח האווירי; (ג) השריון;
(ד) הצנחנים (חי"ר מעולה); (ה) כל האחרים.

המעשה

במבצע סיני, שהיה בכחינת מלחמה מונעת, ננקטה כמובן יזמה התקפית. מלחמת ששת הימים היא התגלמות המודל הקלסי של תורת הביטחון שלנו. במלחמה זו בא

איכות. העליונות הכמותית הערבית היא זו שקבעה גם את התפיסה שלנו בדבר אופן ההכרעה במלחמה. בחרנו להתבסס על "מלחמות הכרעה" באמצעות המתקפה ו"כוח המחץ" — הדרגים המסתערים, ולא על "מלחמות שחיקה" באמצעות המגננה ו"כוח העמידה" — המשאבים.

מלחמה קצרה • הסכנה שהמעצמות תמנענה מאיתנו את פרי הניצחון כל אימת שידנו תהיה על העליונה ותגוננה על הערבים בגלל משקלם וחשיבותם במערכת הבינלאומית, חייבה לנהל מלחמה קצרה ולהשיג הכרעה לפני שיהא סיפק בידי המעצמות לעצור בעדנו. שיקול זה, אף הוא

אותה. אולם מלחמת "שלום הגליל" לא הייתה אפילו בכחינת מלחמה מונעת נגד איומים קיומיים-לאומיים מידיים או פוטנציאליים.

איכות מול כמות • תשובתנו לנחיתות ביחסי הכוחות הכלליים (גיאוגרפיה, דמוגרפיה, כלכלה, בעלי-ברית), היא הצבת איכות מול כמות. הגשמת עקרון האיכות באה לידי ביטוי בתחומים רבים, ובתחום הצבאי היא מתבטאת בראש ובראשונה בטיפוח המודעות ההתקפית, שכן בצורת קרב זו יכול היתרון הישראלי לבוא לידי ביטוי מרבי. ההתקפה מחייבת יתר אומץ ומוטיווציה, יזמה, גמישות וכושר אלתור, וכל אלה אינם אלא ביטויי

המלחמה המקדימה, המתקפה, והעברת

לידי ביטוי מכלול המרכיבים והשיקולים המונחים ביסודה של תורת ביטחון זו: המלחמה המקדימה, המתקפה והעברת המלחמה לעומק שטחו של האויב, הכרעת סער (לא שחיקה) ומלחמה קצרה. בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים נקלענו לדיכטומיה: מצד אחד זכינו בעומק אסטרטגי שכל-כך נכספנו לו, ושבלעדיו היינו תלויים בהתרעה המודיעינית, בחיפוי האווירי, בהגנה המרחבית, במכונת הגיוס, במלחמה המקדימה, במתקפה ובמעבר מהיר לעומק שטחו של האויב. אבל מצד שני, השטחים שנכבשו לא נועדו לשמש רק כעומק אסטרטגי

והמורכבות הנובעות מהאילוצים האנושיים והפיזיים, האובייקטיביים והסובייקטיביים, הדטרמיניסטים והאינדטרמיניסטים, שמציבות בפנינו אמנות המלחמה והעצמה הצבאית של האויב. כאשר משעבדים את הטקטיקה לטכניקה, את האסטרטגיה לטקטיקה, ואת המדיניות לאסטרטגיה — מנצחים לעתים בקרבות, אך מפסידים במלחמות. אין אמות מידה אוניברסליות וקבועות המאפשרות להכריע בשאלת החוזק היחסי של המגננה והמתקפה. כדאי שניתן את הדעת לאמיתות שהוכחו.

כאשר אנחנו באים לחרוץ משפט על טיב המגננה והמתקפה, ועל העליונות של אחת מהן, צריך להתייחס למתקפה ולמגננה על-פי המציאות הקיומית של ישראל ולהביא בחשבון את כלל גורמי היסוד האסטרטגיים בזירה ואת ציווי תורת הביטחון. הנסיבות האסטרטגיות של ישראל מחייבות מתן קדימות למתקפה.

ההבדל בין אלה המצדדים במגננה ובין אלה המצדדים במתקפה הוא זה: מי שמצדד במתקפה בתנאים של ישראל רואה במגננה רע (רע מאוד) הכרחי, ולעומת זאת, מי שמדבר בזכות המגננה מאמין שגם כאשר יש אפשרות לבחור צריך להעדיף את המגננה, משום שיש בה יתרונות רבים והיא עדיפה על המתקפה בכלל ובמצבנו בפרט.

אני גורס כמוכן שאסור לבכר את המגננה וצריך להשתדל לכלכל את צעדינו בסדר הקדימויות הזה:

- הימנעות ממלחמה.
- מלחמת הכרעה. בקטגוריה זו עדיפה האפשרות של מלחמה מקדימה ומתקפה (או, לפחות, מכה מקדימה ומתקפה), על-פני האפשרות של מגננה קצרה ביותר ומעבר מהיר למתקפת-נגד.
- מלחמת שחיקה במגננה. מאפשרות זו יש להיזהר כמו מאש.

המגננה והמתקפה הם שני צדדים של מטבע המלחמה, שני היסודות הבסיסיים של ניהול המלחמה. יחד הם מהווים את המכלול. הם אינם בכחינת שני ניגודים קוטביים אלא ניגודים משלימים, שיוצרים את הסינתזה של המלחמה. סינתזה כזאת בין מגננה ומתקפה אינה הכרחית ואינה קיימת בדרך-כלל ברמה הטקטית או ברמה המערכתית.

השאלה הרלוונטית לגבינו אינה השאלה התיאורטית בדבר צורת המלחמה החזקה יותר, אלא מה צורת המלחמה העדיפה בתנאים של ישראל. התשובה לשאלה זו היא חד-משמעית: המתקפה באוויר, ביבשה וכיס. אמנות המלחמה אינה אוהבת קווים סטטיים וניהול מבצעים מתישים ולא מכריעים; ועלינו, המעטים וחסרי העומק האסטרטגי, להיזהר בעניין הזה ככל כפליים.

כשפרצה מלחמת יום הכיפורים התברר עד מהרה, שבגלל מצב הפתיחה, שבו הערכים תקפו, ואנו הופתענו ונערכנו למגננה, המלחמה הפכה למלחמת קיום חרף העומק האסטרטגי. אפילו כאשר האויב היה עדיין רחוק, והעומק האסטרטגי הפריד בינו ובין היעדים האסטרטגיים הקיומיים שלנו, הגענו למצבים קשים ביותר. אף כי המצרים היו בקרבת התעלה (אם כי בגדה המזרחית שלה), כל מדבר סיני חצץ בינינו ובינם, ושארם א-שייח' הייתה בידינו, ועל אף העובדה שהסורים נהדפו אל מעבר לקו הסגול (למעט חרמון) — הסכמנו ב-12 באוקטובר 1973, היום השביעי למלחמה, להפסיק אותה בלא הכרעה בגלל קצב שחיקת המשאבים שלנו. התברר, שתורת הביטחון נכונה, שאכן כאשר כוח המחץ איננו עומד לנו, עלול עצם הקיום להיות בסכנה, אפילו כאשר יש עומק אסטרטגי. התברר, שהמגננה היא אסון ושהיא המותרות, שיכולים להרשות לעצמם הרבים ולא המעטים.

במלחמת שלום הגליל הושגה ההכרעה הצבאית באמצעות המתקפה.

סיכום

כל אחד מן התחומים באסטרטגיה ובתורת הביטחון נגזר מן הערכה הגבוהה יותר: מטרת המלחמה נגזרת מן המטרות הלאומיות, האסטרטגיה — ממטרות המלחמה והטקטיקה — מן האסטרטגיה. על תורת הלחימה ועל הטכנולוגיה הצבאית לתת מענה לדרישות הטקטיות, המערכתיות והאסטרטגיות, ולהעמיד לרשותן את אמצעי הלחימה הטובים ביותר, פרי הישגי המדע והטכנולוגיה המתקדמים ביותר. אך אסור להגיע למצב שבו מטרת המלחמה והאסטרטגיה יהיו כפופות לטכנוקרטים, ולסלון-אסטרטגים הרואים באמצעים הטכניים את חזות

הסיור המשוריין

הישגיו בעבר וחיוניותו בעתיד

חלק ב' *

אלוף משה בר-כוכבא

מהותן של יחידות הסיוור המשוריינות המטרה העיקרית של הסיוור בשריון היא לאפשר למצות את הסגולות החיוביות של הטנקים בלחימה ובתנועה.

ניסיון המלחמות מלמד כי הסיוור המשוריין מהווה מרכיב חיוני במודיעין הקרבי — בגורמי האיסוף המודיעיני של עוצבות השריון, שנועדו לאסוף ידיעות על האויב ועל זירת הקרב, בראייה שריונית בשדה הלחימה תוך מגע עם האויב באמצעות תצפיות, סיורים, חקירת שבויים, ציוד אלקטרוני, תצלומי אוויר וכיוצא באלה. הסיוור המשוריין נועד בעיקר להוות אמצעי להשגת ידיעות בשיטה, במקומות ובזמן שאמצעים אחרים מתקשים להשיגם או לא מתאימים להם. הסיוור יופעל להשלמת תמונת מודיעין כללית על ידי ביצוע משימות מוגדרות ליעדים ולמטרות ייחודיות לפי הכוונת המפקד וקצין המודיעין בהתאם לציון ידיעות חיוניות.

למרות שהסיוור בעוצבות לא נועד רק לספק ידיעות למודיעין אלא למילוי משימות נוספות כגון: אבטחה, קישור וכו', בנויות יחידות הסיוור כך שיוכלו להעביר דיווחים על הנעשה בתחום האויב והקרקע, גם תוך כדי ביצוע משימות אחרות.

קיימת השקפה כי שדה הקרב השתנה מאז מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים, וכי אין מקום להפעיל יחידות סיוור בשדה הקרב המודרני בסגנון תוקפני מעבר לקווי האויב ובעומק שטחיו. על פי תפיסה זו התנאים המבצעיים העתידיים לא יאפשרו למצות את יחידות הסיוור בשיטה זו, ואיסוף הידיעות צריך להתבצע בעיקר באמצעות התצפית והמכשור החדיש היבשתי והאווירי מקו כוחותינו. לדעתי הנשק המאיים על הבכורה המבצעית של הטנקים, מחייב סיוור רב-תכליתי ורב-משימתי כעזר להתמודדות הטנקים עם אויביהם הרבים בשדה הקרב.

כל ששדה הקרב הופך לרווי במכשולים, בכוחות ובאש מדויקת נקודתית, קטלנית נגד הטנקים, מתגבר הסיכון לכושרם המבצעי, וגוברת הסכנה להיפגעותם הקשה בלחימה ולהיווצרות של קיפאון טקטי. על כן לדעתי גוברת החשיבות של יחידות סיוור משוריינות מעולות כגורם מסייע רב ערך בתנאים קשים אלה בתפעול הטנקים.

* חלק א' פורסם במערכות 310.

ארגון הסיור ברמות הפיקוד

תפקוד מוצלח של המסגרות המשוריינות המבצעיות ברמות השונות, מותנה במודיעין אמין העומד לרשותן בזמן הנכון. מאחר שכל מפקד זקוק לידיעות בהתאם לרמתו, יחידות הסיור המשרתות את היחידות השונות נבדלות בארגון, במבנה, בהרכב, בשיטות תפעולן ובאמצעיהן. זו שרשרת, המורכבת מחוליות מודיעין וסיור, המשלימות זו את זו. אם רמה מבצעית בכירה, אשר לה אחריות פיקוד, בנויה ללא אמצעי איסוף, נוצר הבסיס לכישלון מודיעיני-סיורי של אותה רמת פיקוד, לעיתים גם של עוצבות כפופות וגם של הרמה הממונה.

צריך, לדעתי, לארגן את מערך האיסוף בדרג השדה, בכל הרמות במבנה הבא:
ברמת האוגדה — גודד סיור משוריין.
ברמת החטיבה — פלוגת סיור משורינת.
ברמת הגדוד — מחלקת סיור.

ההתפתחות הטכנולוגית והשפעתה על תפיסת הסיור המשוריין

המלחמה המודרנית בראייה שריונית מחמירה את הדרישה לאיסוף ידיעות רבות, מגוונות ומדויקות לניהול לחימה ומערכות קרב. הארגון של מערך הסיור מתבסס היום על הנחה כי האמצעים הטכנולוגיים החדשים יתנו את מודיעין הקרב העיקרי בשדה הקרב. תפיסה זו מחייבת זהירות והימנעות מהקצנה.

גורמים המסייעים לתפיסה של קיום יחידות מודיעין באוגדה המשוריינת כתחליף לגדוד הסיור ברמה זו, הם הימצאותם של אמצעי תצפית מגוונים מתקדמים בתחום התצפית האופטית, האלקטרואופטית והטלוויזיונית, הנמצאים בשימוש מערך המודיעין הקרבי. ההרגשה בשנים האחרונות היא כי הטכנולוגיה מספקת אמצעים שיכולים להוות בסיס עיקרי באיסוף הידיעות, ולכן ניתן לצמצם את תפקידי הסיור גם במערך המשוריין — ולהישען על מיכשור.

האופטימיות בכל הכרוך במכשור החדש נובעת מכך שהוא מאפשר כיסוי מודיעיני של שדה הקרב היבשתי — לעומק, לרוחב ולגובה*. הטכנולוגיות המודיעיניות הטקטיות תחוגברנה גם באמצעי סיור אלקטרוניים כדוגמת גורמי האזנה טקטיים וכו'. תפיסה זו שינתה מהיסוד את הפעלת הסיור המשוריין וכן חלק מהתכונות הארגוניות והתפעוליות הערכיות החשובות. השוני מתבטא גם בשיטת הפעילות להשגת ידיעות. מערך הסיור מתבסס כיום גם על השגת מידע משדה הקרב באמצעות מכשירי תצפית מתקדמים, כלומר מאפייניה של יחידת הסיור

* ראה, רס"ן יוסף, "הסיור המשוריין" מודיעין וכיטחון לאומי, מערכות 1987, עמ' 576-553.

המשוריינת הם כיום מודיעיניים והם המכתיבים את שיטת פעולת האיסוף. פיתוח האמצעים הטכניים לא הביא לשינויים ניכרים בתפיסת הייעוד, הארגון, והתפעול של יחידות הסיור המשוריינות בצבאות בעלי ניסיון רב בתחום מיצוי יחידות הסיור.

האמצעים הטכנולוגיים ואמצעי הלחימה החדשים, המסייעים באיסוף ידיעות, נקלטו בתוך יחידות הסיור מבלי לפגוע באופי הרב-משימתי, ובתפקידיהן ההיסטוריים של יחידות הסיור.

לעומת זאת התפיסה הממוסדת בתחום הסיור המשוריין פגמה בין היתר ב"רוח הסיור המשוריין", אשר סייעה בביצוע משימות מודיעין וסיור המותאמות לאופי עוצבות השריון, ואף הקרינה מאיכותה ומתכונותיה על הסגולות המבצעיות של גדודי השריון וחטיבותיו בשדות הקרב.

אין ספק כי המודיעין חייב לבחון ולאמץ אפשרויות טכנולוגיות חדשות למימוש ייעודיו ומשימותיו בשדה הקרב המודרני, כולל היערכות חילית למיצוי העצמה הגלומה באמל"ח החדש והמתקדם. ציפיות קיצוניות התולות תקוות מרובות מדי בפיתוח הטכנולוגי עלולות להכזיב למרות היתרונות התיאורטיים הטמונים בו.

לכן, לדעתי, למרות החשיבות הרבה של האמצעים הטכנולוגיים, אסור שהם יחליפו לגמרי את הגורם האנושי בשדה הקרב בתחום מודיעין השדה והסיור הקרבי. הם חייבים להיות משולבים ביחידות הסיור ולא להחליפן.

עקרונות תפעול הסיור המשוריין בלחימה
קיימת מחלוקת רבת שנים לגבי המשימות הרצויות לסיור המשוריין. על הסיור להיות כשיר לבצע משימות רב-גוניות חיוניות בתחום הסיור והמודיעין, במסגרת העוצבה המשוריינת על פי צרכי שדה הקרב המודרני. מוקד הפעילות של יחידות הסיור חייב להיות איסוף מודיעיני, אולם צריך גם להקנות להן את היכולת להשיג ידיעות בלחימה ולהשתלב בהבסת כוחות האויב, כסיוע להצלחת כוחותינו באזורים חיוניים וביעדי מפתח ואיכות.

לדעתי שדה הקרב המשוריין דורש סיור המסוגל לצפות באופן מקצועי ולהביא מודיעין מעולה ללא התנגשות קרבית עם כוחות אויב. אולם בשעת צורך חייב הסיור להיות מסוגל להילחם להשגת הידיעות. ללא תכונה זו נפסיד נתוני מודיעין חשובים, אשר יפגמו בהצלחותינו המבצעיות.

בתפיסה השריונית קיים מיצוי מלא של המונח "סיור" המוגדר — כ"פעולה יבשתית שתכליתה להשיג ידיעות צבאיות על-ידי תנועה ותצפית, או על-ידי לחימה ותצפית". לא כל יחידה לוחמת מסוגלת לבצע ביעילות סיור אלים, או לביים קרב אש, על מנת להטעות את האויב ולהביאו לגלות

את עצמתו, את חימושו, את היערכותו, ואת פעילותו, ולקלוט את הנתונים הללו — גם אם יצורפו אליה חוליות תצפית מקצועיות מיחידות סיור. לדעתי מוטעית גם הטענה שניתן לארגן צפ"ם או צג"ם ולהפעילם להדירה עצמאית מהאגף, לצרכי מודיעין וסיור מעבר לקווי האויב. הדירה דרך נתיבי הפתעה קשים, במהירות, בניווט ובניתוב מוצלחים מבלי להתגלות בטרם זמן, תוך דיווח ידיעות חיוניות מחייבת מקצועיות סיורית ומודיעינית ממדרגה ראשונה. משימות נוספות לאחר מימוש החדירה לשטח האויב — כדוגמת מעבר למשימות איכות התקפיות, או היערכות הגנתית חפוזה בשטח חיוני בתנאי בידוד (עקב התגלות, או סיכון, תוך איסוף הידיעות, או בהמתנה לחבירה עם כוחותינו) מחייבות מומחיות וכושר איכותי, אשר מאפיינים בדרך כלל יחידות סיור — כפי שניסיון מלחמות העבר הוכיח.

ניתן — בעקבות יחידת הסיור המממשת את החדירה מעבר לקווי האויב — לצרף כוח לוחם בכל גודל המתאים לנסיבות, אשר ינצל בעצמתו המבצעית את פירות החדירה הסיורית המוצלחת. הסיור החטיבתי והאוגדתי צריך להיות בעל תפקידי לחימה המביאים ל"חיסכון בכוח" ולהוסיף לביצוע משימות איכות מבצעיות כגון פשיטות, מארבים, סיורים אלימים, פגיעה ביעדי אויב חיוניים ומוראליים או חיפוי בקרב השהיה ונסיגה. אין הכוונה להפעיל את הסיור לכיבוש מוצבים שגרתיים ולראות במשימה זו כביצוע איכותי. ראוי להוסיף לסיור את המשימה של חדירה טקטית לעורף האויב.

ניתן להוסיף משימות-משנה לסיור כדי לגבש יחידה רב-תכליתית ורב-משימתית, שניתן למצות מסגולותיה יתרונות מבצעיים נוספים, כגון הכוונת מטוסים/מסוקים לתקיפה, הכוונת אש ארטילרית לפגיעה במטרות חיוניות, לניווט, קישור וגם לחימה, אך אסור להפריז כיוון שהמשימות הללו עלולות להסיט את הסיור ממשימותיו העיקריות — השגת ידיעות.

הסיור המשוריין בצבאות ערב ובצבאות העולם

צבאות ערב ובצבאות העולם מודעים לחשיבות של הימצאות יחידות סיור משוריינות מקצועיות ואורגניות לכל המסגרות המשוריינות — מהגדוד ועד לארמייה.

על פי תפיסתם יחידות סיור בעלות יכולת לחימה הן חיוניות בכל צורות קרב, בכל סוגי שטח, ועליהן לתפקד גם בתנאי לילה ובכל מזג אוויר. על כן הצבאות משקיעים מאמצים ומשאבים רבים בפיתוח איכותי של יחידות אלה. יחידות הסיור בצבאות זרים כוללות מרכיבים בין-חיליים אורגניים, ומסוגלות לבצע סיורים

משוריינים, רגליים, ואף סיורי אוויר בצבאות עתירי משאבים.

מרבית הצבאות מציידים את הסיור ב"משפחות רק"ם ייעודי" שפותח במיוחד לשימוש הסיור וההתלבטות העיקרית היא בין רק"ם זחילי לרק"ם גלגלי.

יחידות הסיור הדיוויזיוניות והקורפוסיות מושתתות על צוות קרב משולב משוריין, המאפשר לבצע פעילות מודיעינית עצמאית גם בשיטות אלימות לטווחים ארוכים ובניתוק גדול יחסית מהגופים העיקריים. האמצעים החדשים לתצפית משולבים בתוך גופי הסיור בהתאם לרמה שהם משרתים.

ייעודו של הסיור המשוריין

את הייעוד של הסיור המשוריין צריך להגדיר בראייה כוללת, כאשר ייעוד אחד משלים את משנהו, על פי צרכי הלחימה של כל מסגרות השדה.

גודד הסיור האוגדתי צריך להיות יחידת איסוף מערכתית-טקטית להשגת ידיעות על האויב והקרקע באמצעות תצפית וסיור במהירות ובקצב הדרושים לפעולות המבצעיות של האוגדה ושל עוצבותיה – מקו כוחותינו, תוך חדירה מעבר לקווי האויב, לעומק שטחיו ותוך לחימה בכוחותיו, אם הדבר נדרש.

פלוגת הסיור החטיבתית היא יחידת איסוף טקטית להשגת ידיעות על אויב ושטח באמצעות תצפית וסיור בדרך כלל מקו כוחותינו בקצב הדרוש להצלחת פעולות הלחימה של העוצבה המשוריית.

מחלקת הסיור הגדודית הנה מחלקה לאיסוף ידיעות באמצעות תצפית ואמצעי עזר לניווט ולקישור, הדרושים להצלחת פעילות הלחימה של גדוד טנקים.

חשיבות רבה נודעת לאיתור מלוא היקף המשימות שהסיור יידרש לבצע ולהרחבתן בכל הרמות בתנאים מבצעיים, כי אלה מהווים הנחייה והכתבה למערכת ההדרכה הצה"לית של כישורים, שעליהם להקנות ליחידות הסיור כטרם המלחמה על מנת שיהיה להן בסיס איכותי מקצועי להתמודדות מוצלחת בתנאי קרב.

תפקידו של גדוד הסיור האוגדתי הוא לתת ידיעות על נתונים קרקעיים; לנטרל תצפיות ולסלק סיורי אויב וכוחות קדומניים שלו מגזרת הלחימה הקדמית; לבצע סיורים אלימים להשגת מידע באמצעות לחימה מבוקרת; לבצע מסך סיור ומשמר קדמי בקרב של התקדמות, רדיפה, וניצול הצלחה אחר אויב נסוג; לסייע בתצפית וסיור לעוצבות האוגדה בגזרותיהן; לאתר נקודות תורפה, מטרות חיוניות, ולנצל שגיאות שנעשו ע"י האויב; לשמור קשר עם כוחות ידידותיים

ובינם, אבטחת פערים בין יחידות כחזית, ולחבור עם כוחות צנחנים; בקרבות תנועה ושב"ש – לחפש אחר אויב, לגלותו ולהשיג ידיעות על עצמתו ופעילותו; לבצע משימות לחימה בשעת דחק תוך מתן ביטוי לעיקרון המלחמתי החשוב של "החיסכון בכוח". לבצע משימות משמר אנפי כאבטחת אנף, או משמר עורפי בקרב השהיה; לסייע בייצוב מצב הגנתי בשטח חיוני העומד בסכנת כיבוש ע"י כוחות אויב; למלא תפקיד של כוח כנגד חדירה לבלמת שריון אויב שחודר לעומק שטחנו; לאתר, לכוד ולרחק כוחות קומנדו שהונחתו בשטחנו ולהשתלב בהשמדתם עם כוחות נוספים; לחדור לכוחות מכותרים ולסייע להיחלצות של כוחות שבמצוקה מבצעית; למלא תפקיד של גוף תמרון אוגדתי נוסף בשעת צורך תוך קליטת תגבורת למילוי משימה זו.

תפקיד פלוגת הסיור החטיבתית הוא להשיג ידיעות על האויב והקרקע באמצעות סיורים ותצפיות מקו כוחותינו, בכל צורות הקרב, ובתנאי יום ולילה; לאסוף מודיעין קרבי במהלך הלחימה; לצרף צוותי סיור לגדודי החטיבה למטרת איסוף ידיעות; לאסוף מידע על קרקע, צירים, שדות מיקוש, מכשולים, מעקפים, נתיבים אפשריים וביצורי אויב; לבצע חדירה שקטה לשטחי אויב בקרבת החזית להשגת ידיעות במיוחד בתנאי לילה; להבטיח כניסת החטיבה בתנאים מודיעיניים מועדפים לקרב, להכניע לכן, למנוע יכולת של האויב לכפות על החטיבה לחימה בתנאים נחותים ובמצבים קשים; למנוע הישגים מסיורי אויב; לאבטח את המרחב החטיבתי ובמסגרת זו לבצע סיורי אבטחה ולאתר חדירות אויב; לתת התראה על מסוקים נ"ט, תקיפות אוויר ונחיתות קומנדו; להשמיד חוליות מודיעין וקציני תצפית קדמיים של האויב; לסייע בשליטה למח"ט ולמטה; לערוך סיורי יום ולילה בגזרות וביצורים, ובמטרות חיוניות לאיתור פעילות אויב, ניווט קישור והובלה של כוחות לוחמים; לחבור עם כוחות שכנים וצנחנים.

בנוסף לכך, על פלוגת הסיור החטיבתית לסייע בפעולות התחזוקה במרחב האחזרות החטיבתי תוך ביצוע משימות איתור ופינוי נפגעים, תיקוני רק"ם והובלת אספקה.

תפקידי מחלקת הסיור הגדודית הם תצפית ודיווח ידיעות מקו כוחותינו של גזרת הגדוד; סיוע לשליטת המג"ד; אבטחת החפ"ק וניווט; סיוע בניווט והובלת כוחות לוחמים לעמדות, לצירי הסתערות, לחינוכים וכ"י; סיוע בביצוע תנועות מנהליות של הגדוד; השתלבות בביצוע משימות עם צוות סיור חטיבתי; סיוע בפעולות תחזוקה בגזרה הגדודית שיכללו איתור נפגעים וסיוע בפינוי רפואי, אחזקה חימושית, איתור כלים פגועים והבאת כיתות רק"ם לתיקונים, הובלה וניווט של דרגים וסיוע בפיקוח היסעים.

מרכיבי הסיור המשוריין

צבאות זרים עתירי משאבים נוהגים לפתח משפחות רק"ם ואמצעים טכניים ייעודיים במיוחד לצרכי הסיור. הרק"ם כולל טנקים קלים, שריוניות סיור ונגמ"שים ייעודיים מגוונים. השאיפה היא שרק"ם הסיור יהיה בראש ובראשונה נייד ומהיר הרבה יותר מטנק המערכה שאותו הוא משרת.

הנגמ"שים מצוידים בתותחי 30 מ"מ המיועדים לפגוע במסוקים, במטוסים ובנגמ"שי אויב. בנוסף, צבאות מסוימים צירפו אורגנית טייסות של מסוקים נ"ט ושל מסוקי סער, על מנת לשפר את המרכיב האווירי למסגרות הסיור הבכירות שלהם.

כל ההשקעה והעלות העצומה מטרטן לתרום לארגון ולגיבוש סיור ומודיעין מתקדם ובעל כושר מקצועי ומבצעי גבוה.

צה"ל אינו יכול לפתח מרכיבים לסיור משוריין. על כן, על הסיור להישען על מה שמצוי בצה"ל.

מרכיבי היסוד של הסיור המשוריין

לדעתי, ייעודו ותפקידיו של מערך סיור משוריין מחייבים לכלול בו את מרכיבי היסוד, הפיקוד והשליטה, הסיור והתצפית, הניידות והפעולה הרגלית.

הפיקוד והשליטה יתבססו על מפקדה איכותית, אשר תעסוק בתכנון ובשליטה על היחידה. הפיקוד ביחידה צריך להיות נבחר ומעולה וברמה הגבוהה מזו שביחידות מבצעיות שיגרתיות. יחידת הסיור צריכה אמצעי קשר אמנים (כולל עם גורמי אוויר) לטווח ארוך, חסינים נגד "א" ומאפשרים דיבור חופשי ללא צורך בהצפנה.

הסיור והתצפית יתבססו על אמצעים אלקטרו-אופטיים מגוונים, חדשניים, מתקנים ברק"ם ונישאים בגלגל, אשר יאפשרו איתור וגילוי בטווחים, המותאמים לרמת המסגרת המפעילה את גורמי הסיור והמודיעין. אמצעים אלה צריכים לאפשר איסוף לא רק בתנאי יום כי אם באותה איכות ומהירות גם בתנאי לילה ובכל מזג אוויר. הגורם ההנדסי בסיור צריך להיות מסוגל להשיג ידיעות מהימנות על מכשולים, על עבירות, על קרקע ועל ביצורים, בראייה הנדסית-שריונית.

ניידות – הסיור המשוריין יכלול רכב קרבי משוריין קל ורכב אופני לביטוי הניידות והמהירות וסיירים להפעלה רגלית.

גורם הנגמ"ש – הנגמ"ש כרכב קרב, קל שריון, הוא בעל כושר צליחת שטח, הישרדות ועצמת אש טובים יותר מהגי"פ. על כן הוא החליף אותו בצה"ל בשדה הקרב הקדמי מאז מלחמת יום הכיפורים וכבש את מקומו בביצוע משימות סיור והשגת ידיעות. על הנגמ"ש ניתן להרכיב אמצעים טכניים מתקדמים למטרות תצפית ואיסוף ידיעות וכן אמצעי לחימה מגוונים. בנוסף מתאים

הנגמ"ש לביצוע משימות אבטחה, קישור וניווט. הג"פ מהווה עדיין גורם חשוב ביחידות הסיור והמודיעין המשוריניות. הוא כלי חסכוני בלוחמים, זול, מהיר, בעל צלילת נמוכה, טווח פעולה רחוק, ויביל אוויר. הוא יוכל למלא תפקידים חשובים (כדוגמת ניווט, קישור, תצפית, אבטחת דרגים ומרחב שביצועם אינו מצריך מגע ישיר עם כוחות אויב). עבירותו, זריזותו והאפשרויות להסתרתו מחפות על היותו כלי חשוף לכל סוגי הנשק. לדעתי, השימוש בו להובלת כוחות טנקים הוא בעל חשיבות רבה. הדבר מוודא תנועה מהירה למשימות ללא ביצוע מרחקים מיותרים המביאים לאיבוד זמן, פחת טכני, בזבוז שעות מנוע יקרות ועייפות צוותי הרק"ם.

הפעולה הרגלית — את הכוח הנייד יש להשלים בפעולה רגלית בשטחים בלתי עבירים ובתנאים המצריכים פעולה רגלית, או מוטסת במסוקים.

יכולת מימוש הסיירות הרגלית על ידי יחידות הסיור המשוריניות מקנה להן גמישות מבצעית, ומיטיבה משמעותית את תכונותיהן.

מרכיב האש — בסיור צריך לכלול גורמי אש מגוונים לכיסוי מטרות שטח ונקודה — וזאת כהגנה על הסיור, להסתייעות בכוח האש להשגת ידיעות, להיחלצות במקרה של הסתבכות בהיתקלות

ולביצוע תפקידי אבטחה. מרכיב האש יכלול טנקים, נשק תלול מסלול, קישור ארטילרי ואווירי. יחידה שאינה מצוידת בטנקים קשה לה להתקיים בשדה הקרב הקדמי המודרני. הסיור צריך להתבסס על טנקי מרכבה, המצטיינים בסגולות מבצעיות מהפכניות.

מרגמות 81 מ"מ או 120 מ"מ מתנייעות מעבות את עצמת האש של יחידת הסיור ומסייעות בעשן ותאורה כאשר התנאים מחייבים.

הקישור האווירי והקישור הארטילרי יאפשרו הכוונת אש ארטילרית וסיוע אווירי מגוון לצרכי הגנה ולפגיעה בכוחות אויב ובמטרותיו החיוניות.

אוטונומיה תחזוקתית

ליחידות הסיור חייבת להיות עצמאות תחזוקתית בסיסית, אשר תאפשר להן לפעול בעומק קווי האויב בתנאי בידוד, בהיותן מנותקות מגופי הלחימה העיקריים. אולם יחד עם זאת על גורמי התחזוקה ביחידות הסיור להיות חסכוניים, מנוידים (בעיקר על רק"ם קל) ולהישען על דרגי העוצבות, הספקה בהיטס ואמצעי שלל.

מרכיבי התצפית, האש והנייד האווירי — מסוקי נ"ט וסער, מטוסים קלים, מול"טים וכו' אינם מהווים מרכיבים אורגניים במערך סיור משוריין. למרות זאת חייב להיות שיתוף פעולה הדוק

ושילוב רצוף עמם לצרכי מודיעין וסיור. על פי לקחי מלחמות חייבים גורמים אלה להיות מרכיב יסודי בסיור המשוריין.

הסיור ברמת האוגדה המשורינית

לאור אופיה ההינאמי של האוגדה המשורינית צריך לחזק את המסגרת של גדוד הסיור האוגדתי המשוריין.

הגדוד צריך להתבסס על שתי פלוגות סיור, כאשר הן מאורגנות על פי התפיסה הצוותית המעורבת — מתכונת שבה יתפקדו בתנאי מלחמה.

כל פלוגת סיור תכלול טנקים, נגמ"שים, מרגמות, ג"פי סיור ונגמ"שים ייעודיים, קישור ארטילרי, נציגות הנדסית וכו'. גורמים אלה מבטיחים את השילוב והאיזון בין גורמי התצפית, האש, הניידות, הסיור והמודיעין הקרבי בארגון הפלוגה.

כוח היסוד — יהיה צוות הסיור המתלקתי אשר יכלול את המרכיבים והגורמים שצוינו בפלוגה. בנוסף לכך צריך הגדוד לכלול מחלקה למשימות מיוחדות ולחדירות לעורף האויב ולאגפו, ופלוגת אמצעים מיוחדים. פלוגת המפקדה תספק את השירותים, המנהלה, התחזוקה והתספוקת עבור הגדוד. על פי ארגון זה יכול

הגדוד לארגן כששה עד שמונה צוותי סיור מחלקתיים להפעלה עצמאית או לתגבור חטיבות האוגדה.

הגדוד צריך להיות קטן ממדים, חסכוני, וצריך לכלול מספר רב יחסית של קצינים, אמצעי קשר ואמל"ח מודיעיני ומבצעי מהמתקדמים שברשות צה"ל. הגדוד צריך להיות בנוי לתפקוד הדוק עם גורמי חיל האוויר כגון מסוקי נ"ט, סער, מטוסי קישור והחלפת אינפורמציה ולקבלת סיוע מגוון נוסף כגון מטוסי תקיפה והספקה בהיטס. יש לציידו באמצעי זיהוי הודיים משוכללים.

הסיור ברמת החטיבה המשוריית

פלוגת הסיור החטיבתית צריכה להיות מאורגנת ומאומנת לקליטת טנקים וגורמים נוספים ולהשגת ידיעות כאשר התנאים מחייבים בכוח ע"י אש ולחימה. כמו כן היא צריכה להיות בכשירות לבצע משימות של לוחמה זעירה, כגון מארבים, וכו'. נכון כי משימות אלה צריכות להתבצע כיוצא מהכלל ובמיעוט אבל הן צריכות להיות בתחום היכולת שלה, מבחינת המבנה, הארגון והכשירות.

תפעול הסיור המשוריין בלחימה

שיטות ההפעלה בדרגים השונים

שיטות תפעולו, עצמתו והרכבו של הסיור המשוריין מותנות במשימה המוכתבת, באויב ובעצמתו, וכן ברמת העוצבה המפעילה את הסיור ובעצמתה, באופי הקרקע ובצורת הקרב הננקטת. נתוני היסוד הנדרשים מיחידות הסיור הפועלות במערכה בחזית הם: ידיעות מדויקות, רצופות ומושגות בזמן המתאים על הקרקע והאויב ומניעת ידיעות מן האויב.

בדרך כלל קציני המטה ברמות השונות, ראשי מטה, סגנים ומפקדים הם אשר ינחו ויפעילו את מסגרות הסיור בתנאים המבצעיים. כדי לתת להשגת הידיעות את המשקל הדרוש, חייב כל מפקד לכוון את מאמץ האיסוף אל הדברים הנראים לו כחיוניים ביותר לקראת המלחמה ובמהלכה. ביטוי להכוונה זו הוא ציון הידיעות החיוני של המפקד לקצין המודיעין או למפקד יחידת הסיור.

ככלל, רצוי שיחידות סיור יופעלו בגזרה רחבה ובעומק לפני הכוחות הקדמיים ובאגפיהם תוך שמירת מגע רצוף עם כוחות האויב, אולם התנאים הערכניים מחייבים בנוסף גם יכולת של מיצוי יחידות הסיור בגזרות צרות, כאשר בהן מופעלות עצמות לחימה גדולות.

בדרך כלל יחידות הסיור צריכות לספק לעוצבות ולאוגדות ידיעות ברמה טקטית מערכתית. את יחידות הסיור ואת אמצעי האיסוף בעוצבות שריון יש להפעיל בתחומי זמן ומרחב למרחק רב ככל האפשר אל עומק קווי האויב ואל אגפיו, במיוחד בקרבות ניידים, ובלוחמת שריון כשריון,

כדי שלידיעות המושגות תהיה השפעה מקסימלית על החלטות המפקדים והמטות. לצורך כך יופעלו יחידות הסיור בכל הרמות בטווח מתאים לפני הגוף העיקרי.

ככל שיוקדמו הידיעות בידי המפקד והמטה, יהיו בידיהם השהות והזמן לבצע את השינויים, להתאים את התכנית המבצעית לנתונים החדשים ולהגיע להחלטות הנכונות ביותר, וכמו כן לעדכן את העוצבות והגורמים הכפופים ואת אלה הממונים.

הסיור מושגת על הימנעות מכניסה לקרב עם כוחות אויב ועל איסוף ידיעות בשיטה השקטה. לדעתי, שיטה זו צריכה להיות עדיפה בכל צורות הפעילות של יחידות הסיור על פני פריצה של כוח סיור משוריין דרך מסך הסיור המאבטח של האויב, והשגת הידיעות הנדרשות בלחימה.

סיור שקט יתרונו בכך שהאויב לא מבחין בהשגת הידיעות עליו. כך, הוא מאפשר לממש הפתעה בעוד שידיעות המושגות בלחימה ערכן פחות. למרות שהקרב אינו הייעוד של הסיור, לעתים הוא מהווה אמצעי חיוני להשגת ידיעות. פעילות הסיור חייבת להתבסס על סיור, אבטחה ולחימה, המהווים מכלול שלם.

עקרונות וכללים בתפעול הסיור המשוריין

כל עקרונות המלחמה תקפים בפעילות הסיור. המשימה צריכה להיות ברורה, וניתנת להשגה. דגש חייב להינתן על סיור של הגורמים החיוניים ללחימה. הסיור חייב לדבוק במשימתו. שום מכשול לא יעצור את הסיור, או יסיט אותו ממטרותיו. כאשר נוצר המגע עם האויב אסור לנתק אותו בשום תנאי, אלא באישור הרמה ששיגרה את הסיור.

רוח לחימה ותוקפנות — היוזמה של יחידות הסיור תתבטא בהשגת הידיעות בשיטות מגוונות ובחיפוש נמרץ אחר המידע. רוח לחימה תוקפנית תתבטא באיסוף הידיעות ובנכונות להילחם להשגתן. היוזמה תתבטא בניצול הזדמנויות והתפתחויות בשטח, כולל העברת מידע חשוב שלא נכלל בציון הידיעות החיוניות.

תחבולה והפתעה יתבטאו במאמץ לאסוף ידיעות בתצפית נסתר, ובשימוש בתחבולות בביצוע משימות הסיור כתחליף וכהשלמה לאש ולכוח. ובנוסף — ביכולת לנצל פערים, אגפים ואזורים בלתי מוגנים בשטח האויב לביצוע המשימות.

שיתוף הפעולה מהווה בסיס להצלחת איסוף הידיעות. עומק הפעולה יבוא לביטוי במימוש השאיפה לפעילות יחידות הסיור מעבר לקווי האויב ובעומק שטחיו בחזית ובאגפים, למתן התראה בזמן למפקדים, למפקדות ולגופי הלחימה על הצפוי, מוקדם ככל האפשר. רציפות גמישות וניידות — הרציפות תמומש

בביצוע משימות הסיור ללא ניתוק מגע מהאויב למרות המכשולים, ובכל התנאים. לעתים יהיה צורך להחליף יחידות סיור ביניהן במגמה לממש את הרציפות. המגע האיסופי צריך להתבצע לפני הלחימה, תוך כדי הלחימה ואחריה, תוך שמירת עתודת סיור לרציפות לילית. המידע המלא יגיע למפקדה הממונה בדיוק ובמהימנות. ידיעות חשובות ביותר מאבדות מערכן, אם יועברו באיחור

הסיור בקרב ההבקעה

צפיפות מערכי האויב ועצמתם כמעריך המבוצר הקדמי בחזית, יגבילו את הפעלת יחידות הסיור בשטח האויב לפני העוצבות הלוחמות בקרב ההבקעה. למרות זאת, הן יהיו מרכיב חיוני בלחימה כשהן יבצעו משימות מודיעין וסיור מגוונות מהקו הקדמי של כוחותינו.

הסיור בפריצה לעומק שטחי האויב

מהשלבים האחרונים של הבקעת המערך המבוצר משתנים הנתונים לגמרי. בחזית שוררים ערפל-קרב ואי-ודאות. הארגון המבצעי של שני הצדדים משוכש, העתודות מקודמות והרציפות של קווי החזית נשברת. בתנאים האלה יש צורך רב ביחידות הסיור, הניידות לביצוע המשימות האופייניות שלהן.

הסיור בקרבות שב"ש וניצול הצלחה

בצורות קרב אלה יבואו יחידות הסיור לביטוי מיטבי בהשגת ידיעות מוקדמות על שריון האויב, עצמתו, מיקומו, תנועתו, פעילותו וכוונותיו ועל נתונים קרקעיים לביטוי הפתעה ומיצוי הכוח. מערכת שב"ש מאופיינת בקצב התקדמות מוגבר, כושר תמרון, בגישה עוקפת יבשתית, בהרחבת גזרת הפעולה ובעומק חדירה של עוצבות שריון של כוחותינו ושל האויב.

כוחות השריון של שני הצדדים הלוחמים יכולים להופיע במקום ובזמן בלתי צפויים. הדבר יגביר את קרבות ההיתקלות מתוך תנועה. לכן שני הצדדים ישגרו יחידות סיור ברמות השונות לאיסוף ידיעות, ולאבטחה מפני התקפות אויב מהאגפים ומהעורף.

עומק הפעלת יחידות הסיור והתרחקות מהעוצבות יתנו במשימות, במצב המבצעי ובתנאי השטח.

תפעול הסיור במערכה הגנתית

ניסיון המלחמות מצביע על התרומה החשובה של יחידות הסיור למערכה הגנתית. בהגנה הקשוחה יופעלו יחידות הסיור למשימות תצפית בגזרות החיוניות, ויהיו מרכיב חיוני במערך המאבטח לפני המערך העיקרי — כתפיסת מוצבי חוץ, בסיוורם ניידים, במארבים בשטח האויב וכו'.

בנוסף הן ישתלבו בביצוע התקפות הנגד ובעיבוי המערך. בהגנה הניידת יש ליחידות הסיור תפקיד חיוני. הן יופעלו להשגת ידיעות, לאיתור מאמצי התקיפה של האויב וכגייסות מחפים, אשר ימשכו את כוחות האויב לשטחי ההשמדה הנבחרים, וישתלבו בהתקפת הנגד.

תפעול פלוגות טנקים במשימות סיור
מפקדי השריון חייבים לאסוף ידיעות על אויב ועל קרקע ברציפות בכל האמצעים שברשותם, ולעבדן, כדי להגדיל את בסיס הנתונים האמינים לצורך קבלת החלטות מושכלות. ניסיון המלחמות מלמד, כי כאשר אין יחידות סיור, חייב כל גוף משוריין להניע אחת מיחידותיו למשימות סיור. על מנת שיוכלו להשיג בהצלחה ידיעות, צריכות הפלוגות האורגניות לקבל הכשרה בדיווח המודיעיני, בסיוור חרש, בסיור אלים, בתצפית, בדיווח מקצועי, בביצוע משימות לחימה מבוקרות להשגת ידיעות, בפשיטות וכו'.

את הפלוגות האורגניות יש להפעיל לתצפית, סיור ואש, בדרך כלל בקו המגע, כדי לאתר את היערכותו ואת עצמתו של האויב בקו החזית. לדעת, לא ניתן להכשיר את כל פלוגות הטנקים והחרמ"ש למשימות אלה עקב מגבלות של משאבים ושל זמן. לכן, חיוני להכשיר חלק מהפלוגות ככל עוצבה. לדוגמא, פלוגה בנדוד טנקים. בניית פעילות האיסוף ברמה הטקטית על פלוגות אורגניות, העומדות לרשות העוצבות, תקנה להן עצמאות וגמישות. בשנים האחרונות שופרו משמעותית אמצעי התצפית ואמצעי האיתור בטנקים. מפקדי הטנקים יכולים לצפות בטווחים גדולים ובמהימנות גדולה מבעבר.

הכשרה ותרגול

הכשירות המבצעית של יחידות הסיור נקבעת בייחוד על פי רוח הלחימה, איכות הפיקוד, הרמה של לוחמי הסיור, אמצעי הלחימה והמקצועיות

הייחודית. בנוסף לכך לאימון ולתרגול נודעת השפעה רבה על האיכות המבצעית של יחידות הסיור המשורינות.

תכנית האימון חייבת להיגזר מהיעוד. המורכבות של מקצוע הסיירות מחייבת הכשרה יסודית, מתמשכת ומתמדת יותר מכל מקצוע אחר בלחימה היבשתית. התפקידים, שיחידות הסיור נדרשות לבצע כחזית הקדמית, חושפים אותן להתמודדות בתנאים מבצעיים קשים. לכן, כושרן המבצעי הוא הערכה להישדרות בתנאים בלתי צפויים כאלה.

מקצוע הסיור מגוון מאוד. לכן, בנוסף לאימון השגרתי, על הסיירים להצטיין במקצוע הייחודי של סיירות (בקיאות בטופוגרפיה, התמצאות, ניווט, תפיסת שטח, שדאות, כושר גופני, חבלה, מיקוש, הכרת האויב ואמצעי החימוש שלו וכו'). השלמות המקצועית היא תנאי להשגת כשירות מבצעית מעולה בתפקוד יחידות הסיור.

את הנושאים האלה לא ניתן להקנות במערך הסדיר באמצעות אימון שיגרתי, בתכנית המתבצעת

כיום במחקני האימון של יחידות הסיור המשוריינות. ההכשרה חייבת להתבסס על תפיסה רב-שנתית, לפי תכנית יסודית, אשר תוודא כוננות קרבית גבוהה ומתמדת.

סגל פיקודי מקצועי ומעולה מהווה בסיס ועמוד השדרה ליחידות סיור איכותיות. השגת רמה כזו מחייבת להקים את מוסדות ההכשרה של פיקוד הסיור המשוריין (קורס מש"קי סיור, קציני סיור, קציני סיור מתקדם, מ"פים רב-חילי, קורס מג"דים וכו') במתכונת חדשנית ומקצועית יותר. הפיקוד הוותיק צריך לבצע השתלמויות ורענון. ניתן לאחד את הכשרת הסיור למפקדי הסיור מכל החילות. במתכונת זו חלק מהלימוד אחיד לכל משתתפי הקורס וחלק אחר יתבצע במגמות חיליות (חי"ר, חש"ן, חה"ן, חת"ם וכו').

עקרונות באימון יחידות הסיור

יש לאמן את מערך הסיור תוך שימת דגש על הנושאים הבאים:

- * ניווט והתמצאות המהווים יסוד ובסיס של פעולת הסיור, כולל ניווט מתוך טנקים, במקומות ובתנאים שבהם גיפים ונגמ"שים לא יוכלו לתפקד.
- * השגת ידיעות ומודיעין קרבי מהווה ביטוי עיקרי לתכלית פעילות הסיור בשריון.
- * שימוש וידע בהפעלה ובשילוב של מרכיבים בין חיליים וזרועיים, כולל תפקוד בצוותי קרב, כבתנאים מבצעיים.
- * פיתוח נושאים ומצבים המקנים הרגשה של חשיבות השירות והסיוע של יחידות הסיור לרמת העוצבות הלוחמות, המפקדים והמטות.
- * המחשת לחץ שדה הקרב בשמירת רציפות הסיור.
- * אימון קציני הסיור בהכוונת מטוסים וטיווה ארטילרי.
- * תרגול מצבים של משימות תצפית לעומק מערך האויב על ידי החדרה לבילה.
- * שיתוף עם מסוקים והספקה בהיטס.
- * משימות לחימה – כאילוץ למשימות סיור ואיסוף ידיעות.
- התכלית העיקרית של אימון יחידות הסיור הוא ליצור שפה משותפת בין כל מרכיבי הסיור, באמצעות תרגולות ומערכת תגובות מהירה בתנאים קרובים ככל האפשר לתנאי שדה קרב מציאותיים. חלק מפעילות האימון והתרגול צריך להתבצע בשטחים נרחבים, מגוונים ובלתי מוכרים, הדומים לאלה הצפויים ליחידות הסיור במשימות מבצעיות. מימוש האויב על כל מרכיבו חייב להקרין תמונת מצב מציאותית לפי מאפייני הלחימה התורנית והמבצעית שלו.
- האימון חייב להתפתח בתהליך נכון מהקל לקשה – מתרגילים על שולחן חול לתל"גים ולתרגילי קשר ועד לתרגילים עם גייסות. האימון

חייב לכלול צורות תרגול שונות בתנאי הפתחה מוחלטת ובתנאי לילה.

כסיכום לאימון מרוכז זה ובמהלכו חייבים לבצע כחני כשירות, ויש לוודא פתיחת תיקי אימון יחידתיים לרישום פרטי האימון והתוצאות על מנת לייעל את המעקב הרב-שנתי.

סיכום

מפקדי מסגרות טנקים נזקקים לסיוע מקצועי בהשגת ידיעות, באבטחה, בניווט, בתנועה קרבית בצירי הסתערות, בהתמצאות, בתמרון ובקרבות אש, בהעברה לקישור, לחבירה ולציונות כוחות. בלחימה המודרנית של השריון חשוב לסייע למפקדי השריון לשלוט ולתפקד ביעילות בשדה הקרב הקדמי.

הסיור המשוריין בעוצבות הטנקים צריך לעשות יותר מאשר להשיג ידיעות. על יחידות הסיור להיות לעזר משמעותי במימוש המשימות המבצעיות המוטלות על עוצבות הטנקים בטיפולן ביעדי איכות ומפתח מרחביים. כמו כן צריך להוסיף לתפקידיהן משימות לחימה בראייה של "חיסכון בכוח".

בתחום האיסוף תרומתו החשובה של הסיור המשוריין הקרקעי היא ביכולת לבדוק, לאמת, לפרט ולהסביר אירועים בשטח בלשון בני אדם, שאין לה תחליף על-ידי שום אמצעי טכנולוגי. הלקח העיקרי לדעתי, ממלחמת לבנון ומתרגילים מסגרתיים מלמד, כי בנושא הסיור יש צורך לבצע בין היתר את הפעולות הבאות:

- ביצוע מערכת דיונים בנושא מהות הסיור תוך הדגשת הסיור המשוריין ע"י הפיקוד הבכיר של צה"ל במגמה שדיונים אלה יהוו בסיס לסיכום הייעוד ההתקפי, המבנה, הארגון והתפעול של מערך הסיור ברמות השונות במסגרות המשוריינות, בצורות הקרב השונות.
- כתיבה, הפצה והטמעה של תורת הסיור המשוריין בלחימה.
- ביצוע השתלמויות הצגת תכלית לסגל הפיקוד של צה"ל ברמות השונות, כולל הפיקוד הבכיר.
- לימוד העקרונות של ארגון ותפעול הסיור המשוריין בצבאות ערב.
- הדגשת הסיור בתרגילי המפקדות לפיתוח המודעות והטמעת הנושא.
- ארגון יסודי ושיפור מערכת ההדרכה.
- ארגון מחדש של מערכת הקורסים בנושא הסיור למש"קים ולקצינים, ושל נושאי הסיור בקורסי מפקדים ברמות השונות.
- קביעת תכנית אימון רב-שנתית ליחידות הסיור.
- רענון והשלמת כוח-אדם ליחידות הסיור הקיימות.

• השלמת אמצעי לחימה וציוד ייעודי בימ"חיים וביחידות הסיור וכן ייעול המודיעין הקרבי על כל היבטיו.

למפקדים ולקמ"נים היו ציפיות לקבלת עיקר המודיעין מלמעלה, אולם תפיסה זו איננה על כן יש לשפר את ההזנה השוטפת במידע המודיעיני משדה הקרב למפקדות הממונות לא רק באמצעות יחידות הסיור, אלא גם על-ידי היחידות הלוחמות.

כמ-כך יש להטמיע ולטפח את המודעות לחשיבות הדיווח הרצוף משדה הקרב על מנת להשלים את תמונת המצב המודיעינית ברמת מפקדות השדה. לדעתי, פלוגות הסיור החטיבתיות וגדודי סיור אוגדתיים כדגם של מלחמות ששת הימים ויום הכיפורים, מצוידיים בטכנולוגיה חדשה, היו מהווים מרכיבים חשובים ביותר במערכת האיסוף במרחב הלחימה של האוגדות.

היכן טעה קלאוזביץ?

קלאוזביץ ועקרונות המלחמה בראי הטכנולוגיה המודרנית

אל"מ יב"א

"כי לא בחיל ולא ברוח רק בעומה
יגבר אל על אלים".
(איסיכילוס: פרומתיאוס האסיר).

של קלאוזביץ ואנסה לגלות את הסיבות לחוסר זה. בחלק השלישי ("סינתזה") אנסה לחקן את הנחות היסוד של קלאוזביץ, כך שיתאימו לעידן הטכנולוגי המודרני ואבדוק מהן המשמעויות של תיקונים אלו.

חלק ראשון: תיזה

עקרונות המלחמה של קלאוזביץ כדי לבחון את השינוי הנדרש בעקרונות המלחמה של קלאוזביץ, יש להציג קודם את העקרונות עצמם. אלא שמישהו זה היא כמעט בלתי אפשרית. עקרונות המלחמה של קלאוזביץ אינם ניתנים לניסוח פשוט. הוא עצמו לא סיכם אותם ברשימה קצרה מתוך התנגדות עקרונית.⁴ קלאוזביץ הכיר אמנם ב"צורך הרחוף בתמיכתם של עקרונות ושל כללים קבועים",⁵ אולם לדעתו, כל התיאורטיקנים, אשר ניסו, ועדיין מנסים, למצוא עקרונות כאלו, נכשלו כישלון חרוץ בגלל שלושה טעמים עקרוניים: משום שהם "מחפשים כמרוות מוגדרות, שעה שבמלחמה הכול בלתי מוגדר, ואת החישובים יש לערוך תמיד בכמויות משתנות. הם מפנים את תשומת לבם לנתונים חומריים בלבד, בשעה שהפעילות הצבאית חדורה כולה בכוחות נפשיים-תבוניים ובהשפעותיהם. הם עוסקים בפעילות בצד אחד בלבד, בשעה שהמלחמה מצויה תמיד במצב של פעילות-גומלין, שההשפעות בו הן הדדיות".⁶ לכן, לדעתו, "איי-אפשר לבנות תיאוריה עבור אמנות המלחמה", ויש להתרכז רק בהבנת העקרונות הראשוניים של מלחמה כמושג מופשט, פילוסופי. אם כך, כיצד בכל זאת הצליח קלאוזביץ עצמו לכתוב תיאוריה צבאית? זאת משום שהוא מבין אחרת את המונח "תיאוריה": "אין התיאוריה חייבת להיות דווקא הוראת פעולה", הווה אומר, רשימה מנוסחת היטב של כללים מפורטים שיקבעו את דרכי הפעולה הרצויות בכל מקרה ומקרה, אלא עליה לכלול "קווים מנחים" בלבד. גם בחיבורו "הוראות לנסיך הכתר" אומר

אירופה, פרק 7) החל מימי הביניים, ולחלק אותן לתקופות הנושאות שמות "מאפיינים" (כמו "מלחמות האבירים", "מלחמות השכירים", "מלחמות המקצוענים" וכדומה), בוחר לכנות את הזמן החדש (מסוף מלחמת העולם הראשונה) בשם "מלחמות המהנדסים"...

מטרת המאמר

אם כך, ניצבת בפנינו שאלה חשובה: האם עקרונות המלחמה של קלאוזביץ עדיין תקפים בעידן הטכנולוגי שלנו? ואם לא, איזה שינוי, או תוספת, עלינו לכלול בהם? מטרת מאמר זה היא לענות על שאלות אלו.

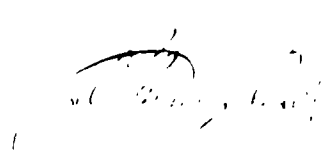
לפני שאגש לעצם העניין, יש להבהיר נקודה חשובה: מאמר זה אינו בא לבחון את השינוי המתבקש ב"עקרונות המלחמה" כתוצאה מ"שכלולו" של נשק זה או אחר או כתוצאה מהופעתה של מערכת נשק, אשר לא הייתה ידועה בעבר. אין בכוונתי לבדוק, למשל, אם עקרון ריכוז הכוח עדיין תקף בעידן הגרעיני, או מהן ההשלכות של פיתוח כוח אווירי על התיזה הקלאוזביציאנית בדבר עליונות ההגנה על פני ההתקפה. המאה ה-20 חזתה אומנם בהופעתן של מערכות נשק, אשר שינו את פני המלחמה מן הקצה אל הקצה (כמו הטנק, הצוללת, המטוס, הרדיו והנשק הגרעיני) ואשר חייבו בחינה מחודשת של עקרונות המלחמה, אולם נושא זה נידון כבר פעמים רבות בהרחבה על-ידי הוגים שונים (פולר, לידל-הארט וג'וליו דואה למשל), ואין בכוונתי לעסוק בו כאן. מטרתו היא לבחון את השינוי הנדרש בעקרונות המלחמה – שינוי הנובע מעצם קיומה של אפשרות טכנולוגית לפתח ולשנות את מערכות הנשק (לפעמים מן הקצה אל הקצה) בפרק זמן קצר (לפעמים אפילו תוך כדי המלחמה!). דהיינו, אני מעוניין בהשפעתה של האפשרות לשנות את מערכות הנשק ולא בהשפעת השינוי עצמו.

למאמר שלושה חלקים: בחלק הראשון ("תיזה") אציג את תורת קלאוזביץ, הרלבנטית לענייננו; בחלק השני ("אנטי-תיזה") אצביע על החסר במשנתו

מבוא

כבר משחר התרבות האנושית ניסו מצביאים ואנשי צבא מפורסמים לסכם את מיטב ניסיונם הצבאי במספר כללים פשוטים, אשר זכו לכינוי "עקרונות מלחמה". אחד הידועים בהם, הנחשב עד היום לגדול ההוגים בשטח זה, הינו הגנרל הפרוסי קרל פון קלאוזביץ (1780-1831). למרות 200 השנה, שחלפו מאז לידתו, ממשיכים כתביו ועקרונות המלחמה שלו להפרות את המחשבה הצבאית עד ימינו, ומחקרו המונומנטלי Vom Krieg ("על המלחמה")¹, על שמונת כרכיו, משמש עד היום מקור לא אכזב לדיונים בנושא זה (אף שמשפר המצטטים אותו גדול עשרות מונים ממספר הקוראים אותו...).

קלאוזביץ חי בסוף תקופתו של פרידריך הגדול² וזכר את מרבית ניסיונו הצבאי במלחמות נגד נפוליאון. המהפכה התעשייתית רק החלה (ולא פרצה עדיין מחוץ לתחומה של אנגליה). המלחמות בימיו של קלאוזביץ אופיינו בסטטיות בולטת בתחום אמצעי הלחימה: "אם נתבונן בצבאות צרפת, שהחריבו את הסדר הישן, וכוננו – ולו לזמן קצר – קיסרות קרולינגית חדשה, שהשתרעה מן הוויסלה ועד לאוקיינוס האטלנטי, לא נמצא בהם כל חידוש טכנולוגי, שיסביר את הישגיהם".³ המהפכה התעשייתית החלה לשאת פירות בתחום הצבאי רק לאחר מותו של קלאוזביץ. כך, למשל, רק בשנת 1859 נעשה שימוש צבאי במנוע הקיטור להובלת כוחות ברכבות (במלחמה בין צרפת לקיסרות האוסטרית). וכך, רק בשנת 1866 הוחלפו הרובים נטעני-הלוע, שמשלו בזירת הקרב האירופית כ-200 שנה, ברובים נטעני-מכנס ("רובה המחט" שפותח על-ידי Dreyse ואשר הכריע את הכף לטובת הפרוסים במלחמות איחוד גרמניה). מלחמות העולם במאה ה-20 הגבירו מאוד את חשיבותו של הפיתוח הטכנולוגי הצבאי, וכיום אנו מודדים את אורך החיים של מערכות נשק ב"דורות", המסתכמים בכעשר שנים לכל היותר! אין זה מפליא כלל, כי ההיסטוריון מייקל הווארד, בבואו לתאר את תולדות המלחמה באירופה (בספרו המלחמה בתולדות

קרל פון קלאוזוביץ

קלאוזוביץ, כי "המטרה הראשית של תיאוריה של מלחמה היא להנחות אותנו אל הדרך להשגת עליונות של כוח פסי ויתרונות בנקודות המכריעות; אבל אם זה אינו אפשרי, התיאוריה מלמדת גם כיצד להרהר על הכוחות הנפשיים, על השגיאות המסתברות של האויב, על הרושם המוטבע על-ידי רוח נועזת ובעלת יוזמה וכו' וכו' — ואפילו על עזות הרוח של עצמנו. כל זה אינו נמצא בשום פנים ואופן מחוץ לתחומה של אמנות המלחמה ושל התיאוריה שלה, משום שתיאוריה זו אינה אלא מחשבה חוזרת רציונאלית על כל המצבים אשר אנו יכולים להימצא בהם במלחמה" (התרגום של Graham, עמ' 182-183). זו הסיבה לכך שעל המלחמה אינו מתיימר לספק מרשמים לניצחון בקרב, אלא לספק את מושגי היסוד שיאפשרו לכל מצביא לנסח את "המרשמים" המתאימים לבעיה הצבאית הספציפית שהוא ניצב בפניה.

התמודדות עם "עקרונות המלחמה" של קלאוזוביץ מחייבת אפוא התמודדות עם מערך המושגים ותפיסות היסוד שלו בכללותו, דהיינו התמודדות עם כל שמונת הכרכים של על המלחמה! משימה כזו היא כמובן בלתי אפשרית במאמר קצר, ומשום כך אנסה, בכל זאת, להציג להלן את תמצית פילוסופיית המלחמה של קלאוזוביץ: לא כדי לנסח כללי "עשה ואל-תעשה" עבור מצביאים עסוקים (אשר אין להם די זמן לקרוא את המקור), אלא לצורכי הבחינה של השפעת הטכנולוגיה בלבד.

אם כך, במקום לדבר על "עקרונות המלחמה" של קלאוזוביץ, מוטב, אולי, לדבר על "תפיסת המלחמה" שלו. זו מורכבת מן ה"לכנים" הבאות:⁷

א. "המלחמה אינה אלא המשך המדיניות באמצעים אחרים", אלימים (א', 1, 65). "האלימות — כלומר הכוח הפיסי... — היא האמצעי; אכיפת רצוננו על האויב היא המטרה הסופית." (א', 1, 52. ההדגשה במקור.)

ב. המושג הטהור של "מלחמה מוחלטת" פירושו

האמצעים האחרים"⁹ (א', 2, 74).
ו. האמצעי העיקרי להשגת מטרת המלחמה (שכירת כוח האויב והשמדתו) הנו הלם נפשי-פסיכולוגי: "אבדן הכוחות הנפשיים של האויב הוא הסיבה העיקרית להכרעה בקרב" (ד', 4, 135).

ז. "המגננה היא הצורה החזקה יותר של עריכת מלחמה" (ו', 1, 159), אך לעולם אין לוותר על המתקפה היוזמה, אשר בדרך כלל צריכה להיות פשוטה וישירה (ד', 3, 133).

ח. "את השמדת כוחות הצבא של האויב יש לשאוף להשיג בעיקר באמצעות מערכות גדולות", כי "רק קרבות גדולים וכוללניים יכולים לחולל תוצאות גדולות, והתוצאות יהיו גדולות ביותר, כאשר הקרבות השונים מתלכדים למערכה גדולה אחת." (ד', 11, 150).

ט. המערכה העיקרית צריכה להיות מכוונת נגד "מרכז הכובד" של האויב: "זירת מלחמה, גדולה כקטנה, על כוחות הצבא שלה, יהיה גדלם כאשר יהיה, היא יחידה שאפשר למצותה במרכז כובד אחד יחיד. במרכז כובד זה חייבת ליפול ההכרעה" (ו', 27, 173), "ונגד מרכז כובד זה של האויב יש להנחית מהלומה מרוכזת, בכל הכוחות." (ח', 4, 199).

מתוך תפיסות קלאוזוביאניות אלו נגזרים עקרונות היסוד המפורסמים ללחימה, המופיעים, בצורה זו או אחרת, כמעט בכל ספר תורתי על המלחמה מאז המאה ה-19 ועד היום. גם אותם מוטב, אולי, להציג בלשונו של קלאוזוביץ עצמו:
(1) עקרון המטרה: "מטרת כל פעולה במלחמה היא שלילת יכולתו של האויב ללחום" (א', 1, 53). אין להסיח את הדעת ממטרה זו, ויש לנצל את ה"שפעה" (Mass, כמות הכוח, מספר החיילים) להשגתה.

העיקרון המשלים לעקרון המטרה הנו אפוא — (1) עקרון השפעה (Mass): "העדיפות המספרית היא הגורם החשוב ביותר בקביעת תוצאות

שימוש בלתי מוגבל בכוח: "המלחמה היא מעשה של אלימות, המובאת אל גבולותיה הקיצוניים ביותר" (א', 1, 53).

ג. המלחמה הממשית לעולם אינה יכולה להגיע לאידיאל של המלחמה המוחלטת בגלל גורמי "חיכוך": אלו מפחיתים מעילותה של "מכונת המלחמה" והם נובעים מן "האווירה שהמלחמה מחוללת בה [קרין] הסכנה, המאמץ הגופני, אי-הוודאות והמקרייות" (א', 3, 81. ההדגשה במקור).

ד. "על התיאוריה להודות בכל אלה, אך עם זאת עליה להקצות את המקום הראשון במעלה למלחמה בצורתה המוחלטת ולהשתמש בצורה זו כבנקודת הכוונה עיקרית" (ח', 2, 193). כלומר, "מלחמה מוחלטת" היא המושג "הטהור" של המלחמה, מעין "אידיאל" אשר יש לשאוף אליו.⁸

ה. המטרה המיידית של המלחמה צריכה להיות השמדת כוחות האויב (אסטרטגיה של הכחדה): "השמדת כוחות האויב תיראה תמיד כאמצעי העדיף והתכליתי ביותר מכל

קלאוזוביץ וחוגו

לרשות הפיקוד האסטרטגי, כן נוטה זה יותר לנקוט תחבולות; כאשר דל הכוח וחלש, כאשר אין לאל ידן של הזהירות ושל התבונה להושיעו, בנקודה שזנחה אותו אמנות המלחמה לאנחות, שם מציעה התחבולה את עצמה כמפלט אחרון". (ג', 10, 120). יתרה מזאת, תחבולה והטעיה מצריכות הפניית משאבים לטובתן, וזו עשויה להתגלות כמסוכנת: "למעשה, מסוכן להפריש כוחות גדולים לזמן רב רק כדי לבצע הטעיה, משום שתמיד מְקַנן החשש, שהמאמץ יצא לריק, ואז יחסרו אותם כוחות בנקודת ההכרעה. המפקד המנוסה במלחמה יודע אמת זו על בוריה, ולכן אין הוא נוטה לשחק במשחקי זריות ועורמה. רצינותו המרה של ההכרח כופה עליו לפעול במישרין ואינה מותירה מקום למשחקים שכאלה". (שם, 119).

על המודיעין: עד כמה שהדבר עשוי להיראות כמפחיע, אין כפי קלאוזוביץ כמעט שום מלה חיובית על חשיבות המודיעין. להפך, כאשר הוא נזקק לדיון בנושא זה, הרי הוא מתייחס כמעט אך ורק למגבלות המודיעין, וזאת כדי להמחיש את טענותיו בדבר החיכוך במלחמה, אי הוודאות האיונהרנטית שלה והצורך בגאונות המצביא כדי להתגבר על כל אלו. בקצרה, הוא מתייחס למודיעין כאל גורם שגיאה, כאל אחד ממקורות החיכוך, ולא כבעל תפקיד חיוני בהשגת מטרות הקרב. כך למשל, "כמלה 'מידע' אנו מציינים את כל המצוי בידינו על אודות האויב ועל ארצו — הבסיס לכל רעיונותינו ומעשינו. אם נתבונן עתה בטיבו של בסיס זה, בהעדר האמינות שבו, בנטייתו להשתנות, ניווכח מייד איזה בניין מעורער היא המלחמה, באיזו קלות היא עלולה להתמוטט ולקבור אותנו מתחת להריסותיה... חלק גדול מן המידע, המושג במלחמה, מלא בסתירות, חלק גדול יותר אינו נכון כלל, והחלק הגדול ביותר מוטל בספק. לקצין דרוש כושר ניפוי מסוים, המושג רק באמצעות הכרת אנשים ועניינים ויכולת שיפוט טובה. חוק ההסתברויות חייב להיות נר לרגליו... קושי זה בראייה נכונה של פני הדברים, שהוא אחד ממקורות החיכוך הגדולים במלחמה, גורם לכך שפני הדברים נראים שונים לגמרי מכפי המצופה" (א', 6, 87-88). לכך מצטרפים קשיים נוספים כמו הנטייה האנושית "לשנות בהערכת יתר של כוח אויבנו ולא בהערכת חסר" (א', 1, 62) או הנטייה להאמין במה שרצוי לנו (וכבר אמר על כך יוליוס קיסר בספרו רשימות על המלחמה הגלית: "בנפש חפצה מאמינים הבריות ברצוי להם"). עד כדי כך אין קלאוזוביץ מוכן לסמוך על המודיעין במלחמה, עד שהוא ממליץ להביא בחשבון מראש את כישלון הערכות המודיעין ואת התגשותו של הבלתי צפוי.¹⁰ המלצתו היא להתגבר על בעיה זו בעזרת כוח פסי נוסף (עתודות לקידום הבלתי צפוי) ובעזרת נחישות החלטתה של המצביא (עד כדי "התעלמות" מדיווחי מודיעין

האמצעי להשגת עדיפות מספרית; יש לראותה גם כעיקרון מהותי בפני עצמו בשל השפעתה על הנפש". (ג', 2, 117).

המשלים לעיקרון זה הנו —

(3') עקרון ההסחה: "להסחה חייב, כמובן, להיות תמיד יעד התקפי, משום שרק ערכו של יעד כזה יניע את האויב לשלוח גייסות להגנתו. נוסף על כך, אם המבצע אינו עולה יפה מבחינת ההסחה, יש בתפיסת יעד כזה משום פיצוי על הכוח שהוצא למענו". (ז', 20, 182).

(4) עקרון הרדיפה וניצול ההצלחה: "בכל הנסיבות, שאפשר להעלות על הדעת, עובדה ניצחת היא, שבלא רדיפה, שום ניצחון אינו מניב תוצאות ניכרות". (ד', 12, 152).

חלק שני: אנטייתזה

האם המערכת של קלאוזוביץ היא שלמה? לקורא המודרני (ובמיוחד לקורא הישראלי) עשויה הרשימה שהובאה לעיל להיראות חלקית וחסרה כמה אלמנטים חשובים: מדוע אין קלאוזוביץ עומד על חשיבות התחבולה ("כי בתחבולות תעשה לך מלחמה"?!) ומה בדבר חשיבות המודיעין? ומדוע לא מודגש נושא בניין הכוח בין המלחמות ופיתוח האמל"ח? עיון מדוקדק יותר בכתביו עשוי להעלות גם מספר תמיהות בקשר למשקל הנמוך שהוא נותן לנושא ההפתעה האסטרטגית (בניגוד להפתעה הטקטית) ולנושא הלוגיסטיקה בכלל. הבה ונעיין בקצרה במה שיש לו, לקלאוזוביץ, לומר על נושאים אלו:

על התחבולה: התחבולה, לפי קלאוזוביץ, היא נשקו של החלש: "ככל שחלשים הכוחות העומדים

הקרב, אלא שעליה להיות גדולה די הצורך להטות את הכף נגד כל שאר הנסיבות המשפיעות. המסקנה הישירה היא, שיש להכניס לקרב, בנקודה המכרעת, מספר חיילים גדול ככל האפשר". (ג', 8, 114). "בחנינה בלתי משוחדת של ההיסטוריה הצבאית המודרנית מוליכה למסקנה, שגורם העדיפות המספרית הולך ונעשה מכריע יותר מיום ליום; לכן יש לראות את העיקרון של ריכוז מספרים גדולים ככל האפשר לקרב המכריע כחשוב יותר מאי-פעם". (ה', 3, 116). ההדגשה במקור). "העדיפות המספרית... יש לראותה כרעיון היסודי, שיש לחתור לקראתו ככל האפשר, לפני כל דבר אחר". (ג', 8, 116). ההדגשה שלי).

(2) עקרון ריכוז הכוח: "האסטרטגיה הטובה ביותר היא להיות תמיד חזק ביותר, ראשית באורח כללי ושנית בנקודת ההכרעה. משום כך, לאחר המאמץ שיש להקדישו להקמת הצבא — עבודה שאינה נעשית תמיד בידי המצביא — אין כלל פשוט או חשוב יותר באסטרטגיה מאשר שמירה על ריכוז הכוחות... על עיקרון זה עומד אני בהדגשה, ורואה אני בו כלל מנחה שיש להסתמך עליו". (ג', 11, 120). ההדגשה במקור).

המשלים לעיקרון זה הנו —

(2') עקרון החיסכון בכוח: "אחת הנקודות... המשמשת לנו כעזר מחשבתי, היא עקרון הפיקוח המתמיד על שיתופם של כל הכוחות, כך ששום חלק מהם לא יימצא לעולם במצב של בטלה. כל מי שכוחותיו נמצאים במקום שהאויב אינו מעסיקם דיים... מפעיל את כוחותיו באופן גרוע". (ג', 14, 126).

(3) עקרון ההפתעה: "ההפתעה היא לא רק

"מקריים", אשר אינם תואמים את מה שהמציא תיכנן (להשיג): "הסתמכות איתנה על עצמו חייבת לחסן אותו מפני הלחצים הכלתי נראים של הרגע: תפיסתו הראשונית תתגלה לבסוף כנכונה". (א', 6, 88). כל זאת, כמובן, בלי להגזים בהתמדה "עיקשת", כי תמיד "ישנה הנקודה שמעבר לה אין כל שם אחר להתמדה אלא איווולט נואשת..." (ד', 9, 147).

על בניין הכוח ופיתוח האמל"ח: מעניין, כי בכל שמונת הכרכים של עבודת הענק שלו, קלאוזביץ כמעט שאינו דן בהקמת הכוחות ואימונם, בפיתוח אמצעי הלחימה ובתחזוקת הצבא — "מנקודת ראות דקדקנית, כל הפעילויות הקשורות במלחמה בדרך זו חייבות להיראות תמיד כהכנות למלחמה ותו לא... משום כך יש בידינו מלוא הצדקה להרחיק אותן ואת כל שאר פעילויות ההכנה מתחומה של אמנות המלחמה במשמעה המצומצם, מעריכת המלחמה כמלוא מובן המלה". (ב', 1, 93). הוא מבחין בין "ההכנות למלחמה" ובין "המלחמה עצמה" (שם, 96), והוא כולל בתחום ההכנות את "הקמת כוחות הצבא, הכשרתם ותחזוקתם... את הארטילריה, את אמנות הביצור ואת מה שמכנים טקטיקה יסודית וכן את כלל האירגון והמנהלה של כוחות הצבא השונים, כל אלה כלולים כאן. אך תורת המלחמה עוסקת בשימוש באמצעים אלה, משהוכנו, להשגת מטרות המלחמה. מתחום ההכנות היא תובעת תוצאות בלבד, כלומר, ידיעת התכונות העיקריות של האמצעים הקיימים בעין". (שם, 96. ההדגשות שלי); ולכן אין התיאוריה צריכה לעסוק, לדעתו, בגורמים אלו. קלאוזביץ מבסס תפיסה זו על התפקיד המרכזי שהוא מעניק לקרב במלחמה: "קרבות הם הלכנים שהמלחמה בנויה מהן" (א', 2, 74), ולכן "כל פעילות במלחמה קשורה אפוא בהכרח בקרב, במישור או בעקיפין. את החייל מגייסים, מלבישים ומאמנים; הוא ישן, אוכל, שותה וצועד — הכול רק כדי שילחם בזמן הנכון ובמקום הנכון". (שם, 72).

על ההפתעה: כבר ראינו כי קלאוזביץ כולל את עקרון ההפתעה כרשימת העקרונות היסודיים של התיאוריה הצבאית, אולם הוא מכיר בכך, כי "כרעיון מבטיחה ההפתעה גדולות ונצורות. [אך] בביצועה היא נעצרת, בדרך כלל, עד מהרה בשל החיכוך במכונה כולה". (ג', 2, 117). משום כך "רק לעתים רחוקות תזכה ההפתעה בהצלחה מרשימה". (שם). למעשה, ניתן להשיג כמעט רק הפתעות "מקומיות", בתחום הטקטי בלבד, ו"משום כך תעמוד היתכנות ההפתעה באסטרטגיה ביחס ישר למידת קרבתה אל תחום הטקטיקה, ותהיה קשה יותר ככל שיגדלו ממדיה ויתקרבו לתחום המדיניות". (שם). זו הסיבה לכך, שלדעת קלאוזביץ, רק "לעתים רחוקות יקרה שמדינה אחת תפתיע את האחרת במלחמה או בכיוון שהיא מפעילה בו את

עיקר כוחותיה..." (שם).¹¹ עד כדי כך הוא שולל את חשיבותה ואת היתכנותה של ההפתעה "הגדולה", האסטרטגית, עד שבדינו על עליונות ההגנה על פני ההתקפה הוא אומר, כי אמנם "אם יודע התוקף כיצד לשמור על סודיות צעדיו, אפשר שיתפוס את המגן כשהלה אינו מוכן, אך דבר זה זר הוא בהחלט למלחמה עצמה..." (ו', 5, 164. ההדגשה שלי).

אני מניח, כי דעות אלו ייראו מפקקות למרבית הקוראים המודרניים. בימינו מקובל להניח, כי אחד מתפקידיה העיקריים של המנהיגות הצבאית הוא בניין נכון של הכוח, פיתוח אמצעי לחימה מתאימים והכשרת הכוחות לפני פרוץ הקרבות. "חוכמה" זו הייתה ידועה כבר בימי קדם, כפי שמעיד הפתגם הרומי — "בעת שלום יש להכין את הנדרש בעת מלחמה".¹² ההשקעות העצומות בהשגת מודיעין על האויב (במיוחד בימי שלום, לפני המלחמה) גם הן מצביעות בעליל על אי-תקפותן של השקפות קלאוזביץ בנושא זה. לקורא הישראלי, אשר התחנך על ברכי האימרה התנ"כית "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה" (משלי, כד, ו), ואשר זוכר את מלחמת יום-הכיפורים, אין צורך לומר, כי דעותיו של קלאוזביץ בעניין התחבולה ואפשרות ההפתעה האסטרטגית אינן עומדות במבחן המציאות.

האם קלאוזביץ "טעה" בנושאים אלו, או שפשוט מדובר ב"הזנחה" מסוימת מצדו, אשר נבעה, אולי, מתוך שלא הספיק להשלים את מחקרו, או מתוך שלא ראה מקום לדיון יסודי בכל הגורמים המשפיעים על המלחמה? האם ניתן "לתקן" את תורתו של קלאוזביץ על-ידי הכנסת שינויים "קלים", פה ושם, כך שאפשר יהיה "להתאים" את תורתו למציאות של סוף המאה ה-20? או שמא דעותיו המופרכות בתחומים שהצגתי לעיל אינן "מקורות" אולי הן נובעות מכשל יסודי העומד בבסיס משנתו של קלאוזביץ?

בהמשך אטען, כי העמדות המופרכות שמניתי לעיל אינן מקורות. השלד של הטיעון המרכזי שברצוני לפתח במאמר זה הנו כדלהלן:

1. החשיבות הנמוכה שקלאוזביץ מעניק לנושאי התחבולה, המודיעין, בניין הכוח, אמצעי הלחימה, ההכנות למלחמה, הלוגיסטיקה וההפתעה האסטרטגית, נובעת היישר מתפיסות היסוד שלו באשר לאופיה של המלחמה.
2. לתפיסות יסוד אלו יש שורש משותף: הענקת חשיבות יתר לגורם המספרי על חשבון גורם האיכות של מערכות הנשק. לקביעה זו הייתה, אולי, הצדקה בימיו של קלאוזביץ, אולם אין היא מוצדקת בעידן הטכנולוגי, אשר אנו חיים בו כיום.
3. משום כך יש לשינויים הטכנולוגיים השפעה מכרעת לא רק על עקרונות מסוימים אלו או

אחרים של קלאוזביץ, אלא על מערכת המושגים שלו בכללותה.

אם הטיעון דלעיל הנו מבוסס, אזי המסקנה הנובעת מכך היא קיצונית: העידן הטכנולוגי, שבו אנו חיים כיום, מחייב רבייה מוחלטת של עקרונות המלחמה של קלאוזביץ ולא רק שינוי חלקי של עקרונותיו והתאמתם למציאות. ככוונתי לעשות במאמר זה את הצעד הראשון בכיוון הרבייה. דהיינו, מלבד מתיחת ביקורת על העקרונות של קלאוזביץ והצבעה על מה שחסר בהם, אני מתכוון להציע גם כמה עקרונות חדשים ומספר הגדרות המתאימות יותר, לדעתי, לעידן שבו אנו חיים.

על חשיבותו של עקרון השפעה (העדיפות המספרית)

המפתח להבנת עקרונות המלחמה של קלאוזביץ טמון בחשיבות העצומה שהוא מייחס לעדיפות המספרית. מעניין, שלקביעה זו הוא מגיע לא מתוך התעלמות מקיומם של גורמים אחרים, הקובעים את הניצחון בקרב, אלא למרות גורמים אלו: "אם נפשיט את הקרב מכל הייחודים שמעניקות לו מטרותו והנסיבות שעוררוהו, ואם לבסוף נתעלם מאומץ לבם של הגייסות, שהוא גורם נתון מראש, אי יישאר רק המושג המופשט של הקרב, כלומר, קרב חסר צורה, שאין מבחינים בו בדבר, זולת מספר הלוחמים. מספר זה הוא שיקבע אפוא את הניצחון. אך עצם מספרן של ההפשטות שנאלצנו לערוך כדי להגיע לנקודה זו, מוכיח, שעדיפות מספרית בקרב היא רק אחד הגורמים המביאים את הניצחון. לכן, לא זו בלבד שעדיפות מספרית לא השיגה לדידנו את הכול, או אפילו את העיקר — ייתכן שלא השגנו באמצעותה אלא מעט מאוד, והדבר תלוי בהשתנותן של שאר הנסיבות המעורבות בקרב". (ג', 8, 114. ההדגשה שלי). אבל כל שאר הגורמים (העשויים אפילו לגרום להשגת ניצחון בתנאים של נחיתות מספרית!) יכולים להיות פיצוי על נחיתות מספרית ביחס נתון (נאמר שניים לאחד) ואין בכוחם להכריע את הכף כנגד יחס גדול יותר (נאמר ארבעה לאחד). לכן "ברור לכול שבדרך זו חייבת העדיפות המספרית (לבסוף) להכריע כל גורם אחר". (שם).¹³

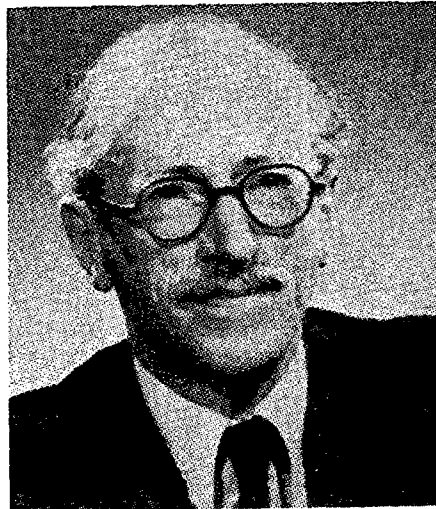
עכשיו, משנקבעה העדיפות המספרית כגורם החשוב ביותר בקרב, ברור, כי "אם אי אפשר להשיג עדיפות מוחלטת, לא נותר אלא להגיע לעדיפות יחסית בנקודה המכרעת, באמצעות שימוש מיומן במה שיש". (ג', 8, 115). מכאן נובעים, למעשה, כל שאר העקרונות של קלאוזביץ: הבעיה המרכזית בנייהול המלחמה הופכת להיות בעיה של ריכוז הכוח בנקודת ההכרעה, והמפתח לכך הנו כינוס יעיל במרחב ובזמן, ומכאן נובעת תמצית תורת האסטרטגיה שלו: "במלחמה כולה אין דבר שאפשר להשוותו, מבחינת חשיבותו, למערכה הראשית, וחוכמתה העליונה של האסטרטגיה

מתבטאת בהספקת האמצעים למאורע גדול זה, ככשרון המתבטא בכחירת המקום והזמן ובקביעת כיווני ההתקפה ובניצול ההצלחה על הצד הטוב ביותר". (ד', 11, 152. ההדגשה במקור).

לסיכום, "עקרון השפעה" אינו אפוא "עוד עיקרון אחד" במערכת של קלאוזביץ, אשר יש לו מעמד שווה ערך לשאר העקרונות. מדובר בעיקרון יסודי, אשר ממנו נגזרת, למעשה, הגדרת האסטרטגיה לפי קלאוזביץ. על כך עמד כבר אחד מגדולי המחדשים במחשבה הצבאית, לידל-הארט (1895-1970), אשר כינה את קלאוזביץ בשם "המהדי של השפעה (The Mahdi of Mass)", ואשר כתב בספרו המפורסם אסטרטגיה של גישה עקיפה פרק על השפעת קלאוזביץ, המכיל קביעות כמו: "שגיאותיו הן שהרבו להשפיע על מהלך ההיסטוריה בדורות הבאים... הפילוסופיה שלו... הורידה את אמנות המלחמה למדרגת האמנות של טבח-המונים... קלאוזביץ תרם להתנוונותה של אמנות המצביאים שבאה אחריו... מכאן ואילך עתידה הייתה מליצתו של קלאוזביץ לשמש כפיהם של כושלים ומכשילים לאין ספור כתיורץ — ואף כהצדקה — לבזבוז שנהגו בחיי-אדם בהסתערות מצח. הסכנה הוחמרה בגלל הדרך, שבה התמיד קלאוזביץ להדגיש את חשיבותה המכרעת של עדיפות מספרית... הנטייה טופחה יותר מכל על-ידי אמרתו: 'החדרת עיקרון של מתינות לפילוסופיה של המלחמה אינה אלא איוולת. מלחמה היא מעשה של אלימות, הנדחף אל קצה גבול יכולתו'. הצהרה זו שימשה יסוד לסכלות הפזרנית של המלחמה הטוטלית החדשה. עקרונו של קלאוזביץ על הכוח ללא סייג וללא חישובי המחיר מתאים וראוי רק לאספסוף אכול שנאה. עיקרון זה הוא שלילתן של תבונת מדינאים ושל אסטרטגיה נבונה, השואפת לשרת את מטרות המדיניות... משנתו של קלאוזביץ, משנתקבלה בלא שבינונה, השפיעה רבות הן על הגורמים למלחמת העולם הראשונה והן על אופיה. על-ידי כך הולוכה משנה זו, בהיגיון טבעי מדי, אף למלחמת העולם השנייה".¹⁴ גם אם לא נהיה קיצוניים בשיפוטנו כמו לידל-הארט הצעיר (אשר יש הטוענים, כי לא קרא בעיון או כי לא הבין כלל את קלאוזביץ¹⁵), ולא "נאשים" את קלאוזביץ באחריות ישירה למיליוני הקורבנות של מלחמת העולם הראשונה, נוכל לפחות להסכים, כי קלאוזביץ שם דגש רב מדי על העדיפות המספרית על חשבון גורמים אחרים (כמו ניידות, כוח אש וכו'), וכי לכך היו תוצאות מרחיקות לכת על תורת האסטרטגיה שלו.

מסקנות לגבי הגדרת "אסטרטגיה" האם באמת ההכרעה בקרבות מושפעת בעיקר מן העדיפות המספרית, או שמא מן העוצמה המרוכזת בקרב? כבר ראינו כי קלאוזביץ הבחין בין גורמי כמות ("שפעה") לבין גורמי איכות (רוח לחימה,

גאונות המצביא, כוח הרצון וכו').¹⁶ גורמי האיכות, למרות היותם בעלי חשיבות מכרעת על תוצאות הקרב, אינם מרידים ויש להם גבול עליון. לעומתם, גורמי הכמות הם מרידים, קל יחסית לשלוט בהם ועקרונית אין הם חסומים: את הכמויות אפשר להגדיל ולהגדיל עד שגורמי האיכות יהיו זניחים לעומתם. מכל זה נעלם גורם אחד, אשר חשיבותו בשדה הקרב המודרני אינה ניתנת להזנחה — "איכות" מערכות הנשק. פרנסיסקו פיסארו (180-1541), שעמד בראש כוח שמנה 180 חיילים ו-37 סוסים, הכניע את מלכות האינקה, שמנתה כ-20 מיליון נפש, הודות לעוצמה המהממת של הנשק החם, שלא היה ידוע לתושבי אמריקה הדרומית. יפאן לא נכנעה לעדיפות המספרית של צבא ארה"ב, אלא לשתי פצצות אטום שהוטלו על עריה. במקום אחר¹⁷ הצעתי להחליף את המונח "איכות" (של מערכות נשק) במונח "טיב". המונח האחרון ניתן לכימות כך שהעוצמה הכוללת נקבעת הן על-ידי מספר מערכות הנשק ("כמות") והן על-ידי הטיב שלהן ("איכות").

אזיל הנרי לידל-הארט

מסקנות דיוננו עד כאן מורות, כי יש להכניס שינוי קל, לכאורה, בניסוח של עקרון השפעה: במקום לדבר על "עדיפות מספרית" יש לדבר על "עוצמה עדיפה". למעשה, כמו שנראה בהמשך, יש לשינוי זה השפעה ניכרת על הבניין הקלאוזביציאני כולו. ברגע שנכיר בכך, כי המפתח לניצחון אינו טמון דווקא ב"ריכוז מספרים גדולים ככל האפשר לקרב המכריע" (ה', 3, 116), אלא בריכוז העוצמה, הנקבעת לא רק על-ידי מספרים, אלא גם על-ידי גורמים אחרים (כמו טיב מערכות הנשק), גדל מספר "דרגות החופש", הנמצאות בידי המצביא, ואין להתפלא אם בעקבות כך תשתנה אפילו הגדרת האסטרטגיה עצמה. האפשרות להכניס לקרב אמצעי לחימה, אשר אינם מוכרים ליורכי, מסיטה את מרכז הכובד של התורה האסטרטגית מן הדגש ששם קלאוזביץ על הקרב עצמו אל ההכנות לקרב, אשר אינן מסתכמות עוד

רק בגיוס מספר גדול של חיילים ובאימונם, אלא גם בפיתוח אמצעי הלחימה המתאימים. הגדרתו המפורסמת של קלאוזביץ, לפיה "אסטרטגיה היא התורה של שימוש בקרבות למען מטרות המלחמה" (ב', 1, 93) אינה תואמת עוד את העידן הטכנולוגי. הגדרה טובה יותר תהא, בינתיים,¹⁸ "האמנות של חלוקת האמצעים הצבאיים ושל יישומם להגשמת תכלית המדיניות".

הגדרה זו (של לידל-הארט) נבדלת מזו של קלאוזביץ בשני היבטים חשובים:

א. היא מדברת על "יישום האמצעים הצבאיים" באופן כללי ולא דווקא על יישומם בקרב. בכך היא מאפשרת לכלול בתורת האסטרטגיה מושגים כמו "הרתעה", "איס" וכו', ועקרונות כמו "כליל המעלות הוא לשבור את התנגדות האויב בלא מלחמה" (סוף-טסו, שם, עמ' 25).

ב. היא כוללת בתחום האסטרטגיה לא רק את אמנות השימוש ("יישום") בכוח אלא גם את בניין הכוח ("חלוקת האמצעים הצבאיים").

הגדרת האסטרטגיה של קלאוזביץ, יחד עם הדגש אשר הוא שם על עקרון השפעה ועל הקרב עצמו, יש להם השלכות מרחיקות לכת על תורת האסטרטגיה: "האסטרטגיה היא השימוש בקרב כדי להשיג את מטרות המלחמה. לפיכך עליה לקבוע את יעד הפעולה הצבאית כולה — יעד החייב להתאים למטרת המלחמה. במלים אחרות, האסטרטגיה יוצרת את תכנית המלחמה ולשם כך היא מקשרת יחדיו את שורת הצעדים שנועדו להוליך אל ההכרעה הסופית, כלומר, היא קובעת את התכניות של מסעי המלחמה השונים ומסדירה את הקרבות שיתנהלו בכל אחד מהם" (ג', 1, 104). קלאוזביץ שם אפוא את הדגש על התמרון — על ריכוז הכוח (המספרי) במקום ובזמן הנכונים על מנת להשיג הכרעה: "על פי התכנית האסטרטגית נקבע מתי, היכן ובאילו כוחות יתנהל הקרב — והאמצעי היחיד לביצוע התכנית הוא המסע" (ב', 1, 94). מכאן נובעים שאר עקרונותיו, כמו עקרון ריכוז הכוח ואפילו, כפי שהזכרנו לעיל, הגדרת "חוכמתה העליונה של האסטרטגיה, המתבטאת בהספקת האמצעים למאורע גדול זה", דהיינו למערכה הראשית, המכריעה את תוצאות המלחמה.

גם כאן יש להציע תיקון (הנובע מהסתת הדגש מן ה"שפעה" אל ה"עוצמה"): לא עוד ריכוז הכוח המספרי, אלא בניין העוצמה (= "מספר" ו"טיב") וריכוזה במקום ובזמן הנכונים להשגת הכרעה. במלים אחרות, בעידן שבו גם הגורם של איכות מערכות הנשק אינו קבוע והוא נשלט בידי המצביא (כך הוא המצב בזמננו, בניגוד לימי קלאוזביץ), מקבל המונח הקלאוזביציאני — "הספקת האמצעים למאורע גדול זה" — מובן אחר לגמרי: לא רק ריכוז מספר גדול של חיילים ושל מערכות נשק,

אלא גם פיתוח והכנסה לקרב של סוגים חדשים של מערכות נשק – מערכות אשר עשויות, בשימוש נכון, להטות את הכף בזכות "טיבן" ולאוו דווקא בזכות "מספרן". גם בהיסטוריה של הזמן העתיק היו ידועות תופעות כאלו. מדוע אפוא התעלם מהן קלאוזוביץ?

למה דווקא "שפעה"?

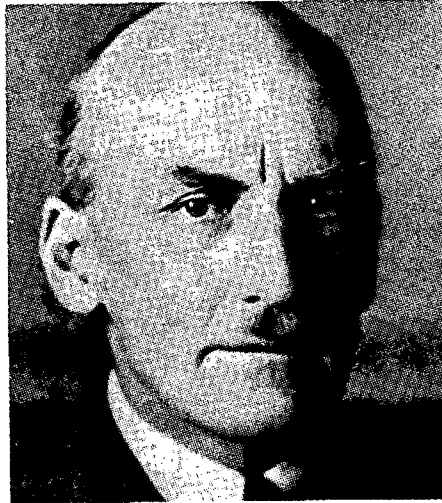
עיון מדוקדק בספרו על המלחמה עשוי לתת בידינו את התשובה לתמיהה זו, ויחד אתה נוכל להתקדם צעד נוסף למחוז חפצנו, דהיינו קביעת השפעה של הטכנולוגיה המודרנית על עקרונות המלחמה. מדוע מתעלם קלאוזוביץ מגורם מערכות הנשק? ניתן למצוא בכתביו שלושה טיעונים, המאפשרים לו להתעלם מהגורם של "איכות מערכות הנשק" ולהסתפק, לכן, בגורם השפעה בלבד: הטיעון ההיסטורי, הטיעון הפילוסופי והטיעון האידיאולוגי. להלן נתאר את שלושת הטיעונים האלה אחד אחד.

הטיעון ההיסטורי: חלקים נרחבים משמנות הכרכים של על המלחמה מוקדשים לניתוח קרבות היסטוריים. מתוך עיון בהתפתחות הצבאות, בתורות הלחימה ובכלי הנשק מגיע קלאוזוביץ למסקנה, כי "בימינו כה רב השוויון בין הצבאות בכל הנוגע לנשק, לציוד ולהכשרה, עד כי אין כל הבדל ניכר בין הטוב שבהם לבין הגרוע. מבחינה זו... אין עתה דבר מלבד רגילות למלחמה, שיש בכוחו להעניק לצבא אחד עדיפות ניכרת על פני צבא אחר. ככל שאנו מתקדמים למצב זה של שוויון בדברים אלה, כן הולך היחס המספרי ונעשה מכריע יותר". (ה', 3, 116. ההדגשה שלי.) כלומר קלאוזוביץ האמין, כי המגמה ההיסטורית מצביעה על סגירת הפער ב"גורמי האיכות", כך שהוא נעשה לא משמעותי ביחס לגורם הכמותי.

הטיעון הפילוסופי: קלאוזוביץ התאמץ מאוד להקנות לניתוחיו אופי אוניברסלי, אשר יעמוד בחליפות העתים ולא יהיה תלוי בשינוי מקרי זה או אחר.¹⁹ זו, למעשה, הסיבה לכך, שניתוחיו מתחילים מן המושג "הטהור" של המלחמה, דהיינו "המלחמה המוחלטת". על-ידי דיון ברמה הפילוסופית, העקרונית, ביקש קלאוזוביץ למצוא את הגרעין המוצק, את המהותי למלחמה, בכל צורותיה ותולדותיה. תכונה זו גרמה לכתביו להיות "כבדים", לפעמים בלתי מובנים²⁰ ולעתים מוזרים. משום כך מתעלם קלאוזוביץ מכל אותם גורמים אשר (לדעתו) הקשר שלהם למלחמה הוא מקרי ואינו מהותי. כבר ראינו כי זו הסיבה לכך שהוא אינו דן, למשל, בנושא הלוגיסטיקה, אלא כבודך אגב בלבד. אמנם הוא מכיר בכך ש"במובן נרחב יותר, שייכות לתחומה של אמנות המלחמה כל הפעילויות הקיימות עקב קיומה של המלחמה, ולכן גם עצם הקמת הצבא, כלומר גיוס החיילים, שימושם בנשק, ציודם והכשרתם" (ב', 1, 93);

אולם הוא חושב, כי "יש בידינו מלוא ההצדקה להרחיק אותן ואת כל שאר פעילויות ההכנה מתחומה של אמנות המלחמה במשמעה המצומצם, מעריכת המלחמה במלוא מובן המלה. ואנו חייבים לעשות זאת, אם רוצים אנו לשמור על העיקרון הראשון בכל תיאוריה – הרחקת כל הגורמים הזרים. מיהו שיכלול ב'עריכת מלחמה', פשוטה כמשמעה, את כל המחזור של תחזוקה ושל מנהלה, רק משום שקיימת השפעת גומלין ביניהן לבין השימוש בגייסות? הרי הן שונות ממנו לגמרי, במהותן". (שם, ההדגשות שלי.)

חיפושיו של קלאוזוביץ אחר ה"מהותי" למלחמה, במישור הפילוסופי, הם שגרמו לו להתעלם מהגורם של איכות מערכות הנשק: "צורך הלחימה גרם לאנשים, עוד בתקופה מוקדמת ביותר, להמציא המצאות מיוחדות, שנועדו לאפשר להם לזכות ביתרונות. כתוצאה מכך עברו על צורת הלחימה שינויים גדולים. אך תהיה הצורה ככל שתהיה, התפיסה המופשטת נותרה בעינה, והלחימה היא מהות המלחמה". (ב', 1, 92. ההדגשה שלי.)

ג'וזף פרדריק צ'ולנר פולד

לדעתו, אין זה מקרה כי התפיסה המופשטת נותרה בעינה: אחרי הכול, "ההמצאות החלו בכלי הנשק ובפריטי הציוד הראשונים... [אשר] עליהם להתאים לטיב הלחימה, ולכן טיב הלחימה הוא הקובע אותם." משום כך "הלחימה היא הקובעת כל דבר הנוגע לנשק ולציוד, ואלו, בתורם, משפיעים על צורת הלחימה". (שם.) הטיעון דלעיל מאפשר לו, לקלאוזוביץ, לדון באופיה הפילוסופי, המופשט, של המלחמה, בלי תלות בכלי הנשק הספציפיים שנעשה בהם שימוש במלחמה זו או אחרת.

הטיעון האידיאולוגי: כבר ראינו, כי נקודת המוצא של קלאוזוביץ היא כפיפותה המוחלטת של הרשות הצבאית לרשות המדינית, אשר הכוח הצבאי לא נועד אלא להשיג את מטרתה: "המדיניות היא המוח המנחה, והמלחמה אינה אלא המכשיר, ולא להפך. משום כך לא ייתכן אלא שההיבט הצבאי יהיה כפוף להיבט המדיני" (ח', 6, 206).

שורשי תהיזה הזו מצויים כבר בשחר הפילוסופיה היוונית. כך, למשל, אפלטון מספר, כי פרומתיאוס, בניסיונו להיטיב עם בני האדם, גנב מן האלים את חוכמת המלאכה יחד עם האש, אולם לא הצליח לגנוב גם את החוכמה המדינית, משום שזו הייתה בידי של ראש האלים, זאוס עצמו, ופרומתיאוס שוב לא רשאי היה להיכנס אל משכנו. בני האדם עשו אמנם חיל בזכות מתנות המלאכה והאש שקיבלו מפרומתיאוס, אולם לא הצליחו להילחם בחיות, כי "עדיין לא הייתה בידם האמנות המדינית, שחוכמת המלחמה היא חלק ממנה. ביקשו אפוא להתכנס יחדיו ולהניצל על-ידי ייסוד ערים. ומשנתכנסו היו עושים עוול איש לרעהו, משום שלא הייתה בידם האמנות המדינית, עד ששוב נתפזרו וכלו"²¹ ועד כי זאוס עצמו נחרד "ושלח את הרמס אל בני האדם כדי להביא להם בושה וצדק, שיהיו לסדרי מדינות ולכלי רעות מקשרים" (שם). גם אריסטו, תלמידו המפורסם של אפלטון, קובע בפתיחת חיבורו על האתיקה, כי "רואים אנחנו בעליל, שגם המקצועות המוכרבים ביותר, כגון האסטרטגיה, הכלכלה והרטוריקה, סרים למשמעתו של המדע המדיני"²².

קלאוזוביץ לא היה אמנם ממציא של תיזה זו, אולם הוא הסיק ממנה, לפעמים בקיצוניות יתרה, מסקנות הנוגעות לאופן ניהול המלחמה. לפי תפיסתו, בניין הצבא וקביעת גודלו חייבים להיעשות בידי הדרג המדיני, דהיינו הממשלה, אשר בהחלטתה על הקצאת המשאבים קובעת, למעשה, את עוצמתו של הצבא: "אף שבקביעה זו נפתחת השתלשלות הפעילות הממשית של המלחמה, ואף שהיא בבחינת חלק חיוני מהאסטרטגיה של המלחמה, בכל זאת חייב, ברוב המקרים, המצביא, העתיד לפקד על כוחות אלה, לראות את גודלם המוחלט כנתון, בין משום שלא שאלו את פיו, בין משום שהנסיבות מנעו את הגדלתם במידה מספקת". (ג', 8, 115. ההדגשה שלי.) בקצרה, הממשלה היא אשר קובעת את בניין הכוח, ולכן "מספר החיילים הוא גורם נתון, ואין הוא תלוי ברצונו או באוות נפשו של המצביא". (ו', 2, 160.) כל מה שנותר למצביא לעשות הוא למצוא את מרכז הכובד של האויב ולרכז את הכוח בנקודה ובזמן המתאימים למהלומה מכרעת נגד מרכז זה. מכאן ברור, כי אפילו אפשר היה לשנות את כלי הנשק בין מלחמה אחת לזו שבאה בעקבותיה (מה שניתן לעשות כיום, אולם לא היה ניתן לעשות בימינו) היה קלאוזוביץ מותיר את המלאכה בידי הדרג המדיני ולא בידי המצביא הצבאי, בדיוק כמו שהותיר את הקביעה המספרית בידי הממשלה. משום כך מוצדק (מבחינתו) להוציא את הדיון בשאלה זו מחוץ לתחומה של אמנות המלחמה (במשמעותה הצבאית).

לסיכום, קלאוזוביץ הרשה לעצמו "להוציא מן המשחק האסטרטגי" את הגורם של אמצעי הלחימה

(ויחד אתו את הגורם של איכות מערכות הנשק ושל בניין הכוח), משום שבימיו לא היה הבדל מבחינה זו בין הצבאות השונים ("הטיעון ההיסטורי"), משום שחשב, כי גורם זה אינו מהותי למלחמה ("הטיעון הפילוסופי") ומשום שחשב כי הקצאת המשאבים למלחמה (כולל לפיתוחם של אמצעי לחימה ולבניין הכוח) היא מתפקידי ה"דרג האזרחי" ואינה מעניינה של איש הצבא ("הטיעון האידיאולוגי").

ביקורת על הטיעונים של קלאוזביץ
אני מניח, כי אין צורך בטיעוני-נגד מפורטים כדי לשכנע את הקורא, כי "הטיעון ההיסטורי" הנו מופרך מיסודו. בטיעון מסוג זה יש לנו עניין עם אינדוקציה פשוטה (הכללה מן הפרטים אל הכלל), אשר אין ביכולתה "לאמת", מן הבחינה הלוגית, שום השערה. בנושא זה עסקתי כבר בהרחבה במקומות אחדים²³, ואין בדעתי לעסוק בו כאן. לענייננו, די להכיר בכך, כי המציאות ההיסטורית השתנתה באופן ניכר מאז ימי קלאוזביץ, וקביעותיו בנושא זה שוב אינן תקפות. כבר הזכרתי, כי קלאוזביץ חי ערב המהפכה התעשייתית ולא זכה לראות את "פירותיה" בשדה הקרב. כך, למשל, אם נמנה את מספר ההמצאות החל מאמצע המאה ה-18 ועד לסוף המאה ה-19, נגלה, כי ב-51 שנות חייו של קלאוזביץ הומצאו בערך פי חמישה פחות המצאות מאשר בחצי המאה שלאחר מכן.²⁴ די אם נזכיר, כי סמוך לשנה שבה מת הגה מורס את רעיון הטלגרף, וכי באותה שנה נחנך קו מסילת הברזל הראשון בעולם, שהונע בקטר קיטור (קו ליברפול-מנצ'סטר באנגליה).²⁵

"הטיעון הפילוסופי" הינו, כמובן, טיעון "מוצק" הרבה יותר מהטיעון ההיסטורי. אכן קלאוזביץ מצליח פעמים רבות להצביע בדיוניו על המהותי למלחמה ועל היסודות הבלתי משתנים שלה, אשר אינם תלויים בהתפתחות טכנולוגית זו או אחרת. כזה הוא המצב בנוגע לניתוחיו את הסכנה, את הפחד במלחמה, את אי-הוודאות האינהרנטית הטמונה בה, את תכונות האופי הנדרשות מן המצביא וכו'. קלאוזביץ ידע, כי אם יצליח לזהות את המהותי למלחמה, יוכל לטעון, כי גילה "אמיתות נצחיות" אשר יעמדו לעד. בכך הוא נאמן למסורת הגרמנית של הפילוסופיה הביקורתית שראשיתה בעמנואל קאנט (1724-1804) ואשר קלאוזביץ הכיר אותה, כנראה, כפי שעוצבה על-ידי הפילוסוף בן-זמנו גאורג וילהלם פרידריך הגל (1770-1831).²⁶ אולם אליה וקרוץ בה: מניין לו לקלאוזביץ הביטחון, שאכן הצליח לאתר את המהותי ואת הבלתי משתנה ב"מלחמה"? למעשה, לחלק נכבד מן ה"אמיתות הנצחיות", ה"עקרונות" ו"מושגי היסוד" שלו צפוי היה גורל דומה לזה שזכו לו ה"עקרונות" וה"קטגוריות" של עמנואל קאנט: הטענה בדבר "נצחיותם" הופרכה על-ידי הניסיון האנושי

שהצטבר מאז יצירתן ועד היום.²⁷ בחשבון אחרון, כל המערכת הקלאוזביציאנית (כמו גם זו של קאנט) מבוססת על הניסיון האנושי ולכן היא עשויה להשתנות בעקבות הצטברות הניסיון הזה במשך ההיסטוריה. לפעמים, קביעותיו של קלאוזביץ מתבססות על מאפיינים כה כלליים של ניסיון זה, עד שאין חשש, כי ישתנו במשך הזמן (הוא הדין בגורם הפחד, למשל, או בגורם הסכנה). אולם חלק מקביעותיו מתבסס על ניסיון אשר היה נכון בזמנו ואינו נכון עוד. זהו בדיוק גורל הטיעון הפילוסופי הספציפי, אשר הוא מביא להצדקת ההתעלמות מהגורם של איכות מערכות הנשק: קלאוזביץ לא העלה על דעתו, כי יום יבוא ואפשר יהיה לפתח מערכות נשק בזמן כה קצר, עד שהמלחמה כולה תיראה כתחרות על סיום הפיתוח. משום כך אין הטיעון הפילוסופי הספציפי שלו בנושא זה עומד על קרקע מוצקת: הוא ניוון מהנחות יסוד, אשר האמיתות של חלק מהן היא זמנית, ואשר עם התקדמות ההיסטוריה הוכחו כמופרכות.

יפן לא נכנעה לעדיפות המספרית של צבא ארה"ב, אלא לשתי פצצות אטום שהוטלו עליה

אני מניח כי לקורא, השייך לתרבות הדמוקרטית המערבית, לא יהיה ויכוח עם הנחת היסוד של "הטיעון האידיאולוגי" מבית מדרשו של קלאוזביץ, הווה אומר, עם עליונות "המטרה" המדינית על פני "המכשיר" הצבאי. אבל הסכמה כזו אינה מחייבת הסכמה אוטומטית גם עם המסקנה שקלאוזביץ גזר ממנה, כלומר עם הוצאת המשימה של בניין הכוח אל מחוץ לתחום האחריות של האסטרטגיה בכלל ושל המנהיגות הצבאית בפרט. ברור, כי קביעת מטרת המלחמה ומידת המאמץ הלאומי שיש להקדיש על מנת להשיג מטרת אלו, צריכה להישאר בידי הדרג המדיני ואין היא מעניינה של המנהיגות הצבאית (מלבד תפקידה, המובן מאליו, כיועצת של הדרג המדיני). אבל מכאן ועד למסקנה, כי בניין הכוח אינו משימה של "המצביא",

עדיין רב המרחק. על הממשלה להחליט כמה משאבים היא מעמידה לרשות הצבא כפועל יוצא של המטרות המדיניות (שהיא מגדירה עבורו). המצביא נדרש לנצל נכון את המשאבים הללו כדי לבנות צבא שיהיה מסוגל להשיג מטרות אלו. הגדרה משביעת רצון של האסטרטגיה, אשר תהיה מתאימה גם לעידן הטכנולוגי, שבו אנו חיים כיום, תהיה אפוא: "אמנות חלוקת המשאבים, אשר הוקצו לצבא על-ידי הממשלה ויישומם על מנת להגשים את תכלית המדיניות".²⁸

מן הדיון דלעיל אפשר להפיק כלל היוריסטי חשוב הנוגע להגותו של קלאוזביץ: כאשר אנו נדרשים לבחון היבט מסוים של תורתו, כדאי לנסות למצוא את סוג הטיעון שבו הוא משתמש בנושא הנידון (טיעון "היסטורי", "פילוסופי" או "אידיאולוגי"). מומלץ להתייחס "בחדש" רב לאותם חלקים בתורתו, המבוססים על טיעונים היסטוריים או על טיעונים פילוסופיים, הנשענים גם הם בתורם על הנחות היסטוריות. אני מקווה, כי הצלחתי להוכיח לעיל, כי זה המצב בנוגע להתייחסותו של קלאוזביץ לנושא של אמצעי הלחימה ולכל המשתמע ממנו. הניסיון לגלות את הנחות היסוד של קלאוזביץ ולשחזר את המקור להתייחסותו השגויה לגורם האיכות של מערכות הנשק הוביל אותי למתיחת ביקורת על ההנחות הבסיסיות ביותר, העומדות בשורש הגותו בכלל. אם אני צודק במה שמצאתי עד כאן, הרי הביקורת וה"תיקונים" שהצעתי אינם יכולים להיעצר ברמת ההגדרה של תורת האסטרטגיה בלבד, ויש להם משמעות (הרסנית) לבניין הקלאוזביציאני כולו. אדגים זאת על-ידי השלמת טיעוני בקשר לתפקיד של בניין הכוח, של המודיעין, של ההפתעה ושל התחבולה באסטרטגיה.

חלק שלישי: סינתזה

"תיקון" משנתו של קלאוזביץ

כבר הראיתי לעיל, כיצד הדגש ששם קלאוזביץ על העדיפות המספרית ועל הקרב כאמצעי היחיד להשגת מטרות המלחמה, הוביל אותו (מתוך הנחה שגויה כי הנתונים ההיסטוריים המיוחדים לימיו שייכים ל"מהות" המלחמה) להתעלמות מהאיכות של מערכות הנשק כגורם מכריע במלחמה ולהוצאת הפיתוח של אמצעי לחימה ובניין הכוח אל מחוץ לתחום האסטרטגיה. ה"תיקון" שהצעתי בתורתו (בהגדרת האסטרטגיה) בא להחזיר את כבודם של גורמים אלו למקומו הנכון. כדי להשלים את הטיעון שלי וכדי לעשות צעד ראשון בכיוון של רביזיה בתורתו אראה עתה, מהי המשמעות של

התיקון שהצעתי לגבי משנת קלאוזביץ על המודיעין, על התחבולה ועל ההפתעה.
כדי לדון בכך אנסה לשחזר, בכל נושא ונושא, את הטיעון שהוביל את קלאוזביץ לעמדתו בנושא הנידון. שחזור כזה יאפשר לנו להבין לא רק מה הייתה דעתו בכל נושא, אלא מדוע הוא חשב כך. הבנה כזו תוכל לאפשר לנו להחליף את ההנחות בטיעון הקלאוזביציאני, שדחינו לעיל, ולבדוק מה יהיו המסקנות החדשות אשר ינבעו מן ההנחות ה"מתוקנות".

"מודיעין"

תמצית הטיעון הקלאוזביציאני: העיקרון החשוב ביותר במלחמה הנו עקרון העדיפות המספרית ("שפע"). לכן האסטרטגיה הטובה ביותר היא להיות בעל עדיפות מספרית בזמן ובמקום החשובים להכרעה. מכאן נובע, כי חוכמת האסטרטגיה מתמצית בתמרון, אשר נועד לרכז את הכוח לקרב המכריע. תפקיד המודיעין, הנגזר מניתוח זה, הוא לספק את המידע הנחוץ לצורך ביצוע התמרון המכריע ולספק מידע על התמרון שכוחות האויב מבצעים. לפי קלאוזביץ, אם כך, מתקיימת המשוואה "מודיעין = מודיעין קרבי". כלומר, "מודיעין = מידע על תנועת האויב לקראת וזמן הקרב". מודיעין כזה, מעצם מהותו, הוא בעייתי ביותר בהיותו חבוי בערפל הקרב. לכן ניתן להבין מדוע קלאוזביץ רואה בו רק גורם חיכוך ומדוע אין הוא מעניק לו חשיבות של ממש בתורת האסטרטגיה. הטיעון ה"מתוקן": עוצמה איננה רק עדיפות מספרית אלא כוללת גם את איכות מערכות הנשק.²⁹ מכאן נובע (כמו שכבר הראיתי לעיל), כי אין חוכמת האסטרטגיה מתמצית בתמרון בלבד, אלא, קודם כולל, בניין הכוח המתאים (אשר אותו יש להביא, אחר-כך, באמצעות התמרון, אל המקום הנכון). תפקיד המודיעין אינו מסתכם אפוא במודיעין קרבי בלבד, אלא גם בהספקת המידע הדרוש לבניין נכון של הכוח ולפיתוחם של אמצעי הלחימה המתאימים. לשם כך יש צורך במודיעין על צבא האויב, על ציודו, על שיטות הלחימה שלו, על רמת אימוניו וכדומה. יתירה מכך, גם האויב אינו שוקט על שמריו וגם הוא מפתח היום את אמצעי הלחימה של המחר. משום כך נכונה אַמרתו המפורסמת של קלאוזביץ – היום יותר מתמיד – כי "המלחמה מצויה תמיד במצב של פעילות גומלין, שההשפעות בו הן הדדיות" (ב', 99, 2). האימרה אינה תקפה רק בזמן מלחמה, מרגע פרוץ הקרבות, אלא הרבה קודם – החל מן הרגע שבו כל צד בונה את כוחו ומתכוון למלחמה.³⁰ מן הניתוח הזה נובע, כי המודיעין האסטרטגי (רהיינו זה הנחוץ לבניין הכוח) הוא, במידה רבה, מודיעין של ימי שלום (מסקנה זו אף מתחזקת שבעתיים אם נזכור את משך הזמן הדרוש לפיתוחן של מערכות נשק עיקריות). פעילות המודיעין

ניתנת אפוא לחלוקה לשתי "תקופות": התקופה ה"טרומה מלחמתית" שבה המודיעין נדרש לספק בעיקר מידע על בניין הכוח, ותקופת המלחמה, שבה הוא נדרש בעיקר לספק מידע הנחוץ לקרב ("מודיעין קרבי"). אבל מה בדבר המעבר בין שתי תקופות אלו? כאן יש לו למודיעין תפקיד שלישי, אשר יש הרואים בו את החשוב מכולם: תפקיד ההתרעה על המלחמה המתרגשת ובאה (או על כל צעד אחר של ה"יריב" העשוי להביא לשימוש במעשי אלימות בין מדינות).³¹

מסקנות: התייחסותו של קלאוזביץ אל גורם המודיעין אינה מתאימה אפוא לעידן הטכנולוגי. משעה שאמצעי הלחימה נעשו גורמים עיקריים בחישוב העוצמה, זו מרכז הכובד של המידע, הנחוץ על האויב מתקופת המלחמה עצמה לתקופת ההכנות ובניין הכוח בימי שלום (כולל ההתרעה על המעבר בין שתי תקופות אלו). מלבד התפקיד המסורתי (והמסובך) של המודיעין הקרבי (אשר עיקר התמקדותו במישור הטקטי ולא דווקא במישור האסטרטגי) יש למודיעין בעידן המודרני גם תפקיד בבניית "התשובות" הנכונות לכוח האויב ובמתן התרעה על כוונותיו לנקוט מעשי אלימות. שני תפקידים אלו אינם אלא ביטויים מודרניים למה שנוסח כבר במקורותינו העתיקים באמרות "הקדם רפואה למכה"³² ו"הבא להורגך, השכם להורגו" (בראשית רבא, ס"ב).

דוגמה: כאילוסטרציה מאלפת לטיעון ולמסקנות דלעיל, ניתן להביא את סיפור הקמת גופי המודיעין "המימסדיים" בעידן המודרני. למרות שימי איסוף המודיעין כמוהם כימי התרבות האנושית (ודי להזכיר את פרשת המרגלים בתורה ואת סיפור רחב הזונה...) ראוי לציין, כי עד למאה הקודמת לא היו גופי מודיעין מימסדיים אשר פעלו בצורה מתוקנת בתוך (או ליד) המטות של זרועות הצבא (מדובר, כמובן, במודיעין על אויב "חיצוני" ולא על "משטרות פנים", שאספו מודיעין להבטחת המשטר). באנגליה, למשל, שבה היה קיים חוק מיוחד, שאיפשר הוצאת תקציב לפעולות חשאיות כבר משנת 1797, לא היה קיים שום גוף מימסדי שעסק במודיעין עד לשנת 1855, עת הוקמה במשרד המלחמה "המחלקה לטופוגרפיה ולסטטיסטיקה", אשר עיקר יעודה, בתחילה, היה לאסוף מפות של ארצות האויב.³³ בינוי 1871 הוכרה המחלקה רשמית כגוף לענייני מודיעין, ונקבע, כי תפקידה יהיה: "לאסוף ולסווג את כל המידע האפשרי המתייחס לכוח, לארגון וכו' של צבאות זרים; לשמור עצמה מעודכנת בהתקדמות שנעשתה על-ידי מדינות זרות באמנות המלחמה ובמדע ולשמור את המידע בצורה כזו שיהיה מוכן לעיון ולהשגה לכל מטרה אשר לה יידרש".³⁴ שנתיים מאוחר יותר הפכה המחלקה ל"ענף הביון" במשרד המלחמה (עם צוות "מורחב" של 27 איש!) וב-1886 הוקמה מחלקה דומה בצי הבריטי. השירות החשאי הבריטי

הוקם רק בשנת 1909 והתבסס על גופים אלו. הנקודה המעניינת ביותר בסקירה היסטורית קצרה זו היא העובדה, כי גופי המודיעין המימסדיים הוקמו רק החל מן המחצית השנייה של המאה ה-19 ואילך (כלומר, כמה עשרות שנים לאחר מותו של קלאוזביץ), וכי כבר מראשית דרכם הוגדרו להם משימות הקשורות בבניין הכוח! לטעמי, יש בסקירה זו משום המחשה לתיזה שהצגתי בדבר הקשר שבין המהפכה התעשייתית לבין תפקידי המודיעין וחשיבותו במלחמה המודרנית.

"תחבולה" ו"הפתעה"

תמצית הטיעון הקלאוזביציאני: תחילתו של הטיעון דומה לזה העומד בבסיס גישתו למודיעין – העיקרון החשוב ביותר במלחמה הנו עקרון העדיפות המספרית. לכן האסטרטגיה הטובה ביותר היא להיות בעל עדיפות מספרית בזמן ובמקום החשובים להכרעה, ומכאן נובע כי חוכמת האסטרטגיה מתמצית בתמרון, אשר נועד לרכז כוחות גדולים לקרב המכריע. אבל הנעת כוחות גדולים בשדה הקרב אינה יכולה להיעשות בחשאי והיא מלווה ב"רעש" טבעי רב, אשר סביר להניח כי יחשף לאויב. משום כך ערכו של גורם ההפתעה, במישור האסטרטגי, אינו גבוה באופן מעשי. גם התחבולה וההונאה, על מנת שיהיה להן ערך אסטרטגי, חייבות להיעשות בכוחות גדולים מספיק, ושוב יש להניח, כי יתגלו לאויב. יתר על כן, הן צורכות כוח, אשר עלול להיות חסר בקרב המכריע. לכן אין קלאוזביץ מעניק משקל של ממש להפתעה, לתחבולה ולהונאה במישור האסטרטגי.

הטיעון ה"מתוקן": עוצמה איננה רק עדיפות מספרית, אלא כוללת גם את האיכות של מערכות הנשק. מכאן נובע, כאמור, כי אין חוכמת האסטרטגיה מתמצית בתמרון בלבד, אלא, קודם כולל, בניין הכוח המתאים (אשר אותו יש להביא אחר-כך, באמצעות התמרון, אל המקום הנכון). את הקרב ניתן להכריע לא רק בעזרת עדיפות מספרית, אלא גם בעזרת עדיפות מרענת באמצעי הלחימה, דהיינו בעזרת מערכות וכלי נשק אשר יותירו את היריב ללא תשובה. אמצעי לחימה כאלה עשויים להקנות ממד חדש למושג ההפתעה והתחבולה: היריב עשוי להיות מופתע לא רק בגלל תמרון מוצלח של כוחותיו, אלא גם בגלל הופעת מערכות נשק, אשר את קיומן לא שיער, ואשר פעולתן בשדה הקרב עשויה להוציא אותו משיוי משקלו. גם התחבולה וההונאה אינן חייבות להצטמצם להטעיה בשדה הקרב בלבד: ניתן לנקוט "תחבולות" ו"הונאות" גם במישור של אמצעי הלחימה. "תחבולה טכנולוגית" גם היא תחבולה!³⁵ למעשה, מרבית המאמץ המושקע מאז מלחמת העולם השנייה בפיתוחן של מערכות לחימה אלקטרונית שייך לתחום זה של ניסיון להשיג

הפתעה בשדה הקרב באמצעות "תחבולה טכנולוגית". חשוב להדגיש כי המרכזיות של מערכות הנשק במלחמה המודרנית מאפשרת להשיג הפתעה גם על-ידי שימוש "מפתיע" ומתוחכם בכלי נשק מוכרים ולא רק על-ידי פיתוח כלי נשק חדשים. כך, למשל, חיל האוויר הישראלי השיג הפתעה אסטרטגית בפתיחת מלחמת ששת הימים על-ידי השמדת מטוסי האויב בשדותיו. גם השימוש שעשו הערבים בטילים, במלחמת יום הכיפורים, נכלל בקטגוריה זו. בכך נפתח תחום נוסף שבו עשוי להיות משקל אסטרטגי מכריע להפתעה, לתחבולה ולהונאה בעידן המודרני.

מסקנות: התייחסותו של קלאוזוביץ להפתעה, לתחבולה ולהונאה האסטרטגיות (כמו גם התייחסותו אל גורם המודיעין) אינה מתאימה אפוא למציאות הטכנולוגית של ימינו. במציאות הזו, התנאים להכרעה במלחמה נבנים זמן רב לפני שפורצת האש ממש באמצעות פיתוחם של אמצעי הלחימה ובניין הכוח. כל צד מנסה לנחש מה מכין הצד האחר ולבנות את כוחו בהתאם. בהקשר שלנו, "תחבולה" אינה אלא ניצול של אמצעי קיים (או יישום של טכנולוגיה מוכרת באמצעי לחימה חדש) באופן שלא נחזה על-ידי היריב, ואשר יש לו השפעה מכרעת על שדה הקרב. תחבולה כזו יש לחזק באמצעות הונאה (אשר גם היא צריכה להיעשות, לפחות בחלקה, בימי שלום) על מנת שאפשר יהיה להשיג באמצעותה הפתעה אסטרטגית. בכך אנו יוצקים תוכן חדש בכלל העתיק "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה" (או אולי מוטב לומר: "כי בתחבולות תכין לך מלחמה"? ותומכים בקביעתו של המצביא הסיני הקדמון: "כל מלחמה עומדת על ההטעיה").³⁶

דוגמה: סיפורה של הלוחמה האלקטרונית ("לא") עשוי להיות דוגמה מעניינת לנושא דיוננו. ימיה של לוחמת הגנג האלקטרונית הם כימיו של השימוש באלקטרוניקה בשדה הקרב. כך, למשל, הפיתוח הבריטי של מכ"ם במלחמת העולם השנייה נעשה במקביל לפיתוחו של אמצעי נגד יעיל – המרץ. גם השימוש של הנחייט טילי ה-VI נכלל בתחום זה. מעניין לציין כי רעיונות אלו צמחו דווקא במודיעין הבריטי, או ליתר דיוק, ביחידה מיוחדת שהוקמה במודיעין של חיל האוויר המלכותי לטיפול במודיעין מדעי וטכנולוגי. אף שכתחילת המלחמה לא הייתה קיימת כלל יחידה מסוג זה, הרי שבסופה היה העומד בראשה בעל מעמד של סגן לראש המודיעין של חיל האוויר. סיפור הקמתה של היחידה ועבודתה במשולב עם גופי חקר הביצועים (אשר הוקמו גם הם במהלך המלחמה) ועם גופי הפיתוח של אמצעי לחימה (כולל ל"א), הנו דוגמה מאלפת לקשר הרב ממדי שבין משקלן המכריע של מערכות נשק חדשות בשדה הקרב המודרני, במיוחד מאז מלחמת העולם השנייה, בין ממד התחבולה (כולל ההונאה), אשר

הן מוסיפות לשדה הקרב, ובין המודיעין. מה שמרשים במיוחד בסיפור זה, לטעמי, הוא ההתמודדות בין המפתחים למפתחים של אמצעי הנגד – התמודדות שתחילתה זמן רב לפני הכנסת מערכות הנשק לפעולה בשדה הקרב האמיתי.³⁷

סיכום ומסקנות

ההזרה לאחור על ציר הזמן של מרכז הכובד האסטרטגי היא אחד הביטויים המהותיים לעידן הטכנולוגי. היא בולטת בכל היבט והיבט של המלחמה המודרנית ואינה אופיינית למודיעין ולתחבולה בלבד. היכולת לפתח ולהכניס לקרב אמצעים אשר האויב אינו מוכן להתמודד איתם, גורמת לכך שקרבות רבים, ואפילו מלחמות שלמות, עשויים להיות מוכרעים, למעשה, על שולחן המהנדסים ולא דווקא בשדה הקרב.³⁸ לכך יש ביטוי הן במישור האסטרטגי ואפילו במישור הטקטי: ככל שהטכנולוגיה הולכת ותופסת מקום חשוב יותר בשדה הקרב, נעשים תנאי הפתיחה של הקרב מכריעים יותר ויותר. קרב האוויר, למשל, הנו קרב אשר תחילתו במערך הבקרה בהתמודדות על תנאי פתיחה טובים יותר לצדדים המשתתפים. כאשר מדובר במטוסים מודרניים, אשר יש להם מכ"ם מוטס ויכולת לבנות לעצמם את התמונה האווירית, מוכרע הקרב, בדרך כלל, עוד לפני יצירת המגע ההדוק בין המטוסים, בעצם הצורה שבה נכנסים המטוסים לקרב. תוצאות המלחמה האווירית בשל"ג, שבה הושמד מספר רב של סוללות טק"א והופלו קרוב ל-100 מטוסים סוריים ללא אף אבדה לחיל האוויר הישראלי, מרמזות אף הן בכיוון של הכרעת המלחמה בשלב מוקדם מאוד: שלב בניין הכוח (הכולל הן את ההצטיידות באמצעי הלחימה המתאימים והן את פיתוחה של תורת הלחימה, שיושמה אחר-כך במלחמה).

את האמור לעיל ניתן לסכם בעיקרון קצר ופשוט אשר אכנה אותו בשם עקרון ההטרם³⁹ ("Principle of Anticipation"): הקדם את יריבך.

מדובר בעיקרון כה בסיסי, עד כי אפשר רק להתפלא מדוע אין הוא נמנה עם עקרונות המלחמה הראשיים של קלאוזוביץ. למעשה, במחשבה שנייה, הניתוח שהבאתי לעיל מספק הסבר מניח רצון ל"מחדל" זה: קלאוזוביץ צימצם את תורת האסטרטגיה שלו לתמרון לקראת הקרב המכריע, ומשום כך לא ראה אפשרות מעשית להקדים את האויב מלבד, כמובן, הקדמתו בתמרון. השערה זו מתחזקת מתוך עיון בכתביו המוקדמים. כך, למשל, ביטוי מסוים לעקרון ההטרם ניתן לראות בעיקרון שקבע קלאוזוביץ ב"הוראות לנסיך הכתר" בסעיף הדין בעקרונות הכלליים של האסטרטגיה: "העיקרון השלישי הוא: לא לאבד זמן. אם שום יתרון מיוחד ונכבד לא יצמח מעיכוב, אזי חשוב מאוד להתחיל בעבודה מהר ככל האפשר. על-ידי מהירות, צעדים

רבים של האויב נקטעים באיבם, ודעת הציבור נוטה לטובתנו".⁴⁰ אבל מייד בהמשך הוא מבהיר, כי כוונתו למהירות בשדה הקרב, אשר מטרתה השגת הפתעה. משום כך בספרו על המלחמה אין העיקרון שלעיל מוזכר, ואת מקומו תופש עקרון ההפתעה (אשר, כזכור, קלאוזוביץ מעניק לו משקל רב בטקטיקה, ומשקל מועט באסטרטגיה).

לעקרון ההטרם מספר ביטויים. הראשון שבהם הוא הביטוי המודיעיני, שבו עסקנו לעיל: כדי להקדים את האויב הן במישור של בניין הכוח ופיתוח אמצעי לחימה, והן במסעי הקרבות עצמם ("תמרון") יש צורך במודיעין, כמאמרו של החכם הסיני: "הדבר הנותן לשליט החכם ולמצביא הטוב את היכולת להכות ולנצח ולהשיג דברים, שהם למעלה מהשגת פשוטי העם, הוא ראיית הנולד. והנה, ראיית נולד זו אין להעלותה באוב ואין ללמדה מפי הניסיון, על דרך מן הפרט אל הכלל, ואף אין להעלותה בחישוב, על דרך מן הכלל אל הפרט. ידיעת מערכי האויב אין לקנות אלא מפי אנשים אחרים. מכאן השימוש במרגלים".⁴¹ גם פרידריך הגדול, בן דורו של קלאוזוביץ, פותח את הפרק ה-12 ("על המודיעין ויישומו להשגת ידיעות על אודות האויב") בספרו המפורסם בטענה כי "אילו היו תכניות האויב ידועות תמיד מראש, אפשר היה להכניעו אף בכוח צבאי נתות. כל המצביאים שואפים להשיג יתרון כזה, אולם לא תמיד מצליחים בכך".⁴²

אולם לעקרון ההטרם יש ביטויים נוספים. החשוב שבהם הוא מה שמשמע ממנו לגבי בניין הכוח ופיתוח אמצעי הלחימה: "הקדם את יריבך" פירושו, בהקשר זה "נסה לצפות מראש (בעזרת מודיעין, כמובן) את מהלכי האויב לבניין כוחו ופתח אמצעי לחימה ותורת לחימה, אשר יצליחו לנטרל את כוחו העיקרי של האויב, או אשר יתירו אותו חסר אמצעים להתגונן מפניהם".⁴³

עקרון ההטרם גם מחזיר, דרך הדלת הראשית, את ההפתעה, את התחבולה ואת ההונאה להיכלה של תורת האסטרטגיה. הממד החדש, שנפתח בעידן הטכנולוגי כתוצאה מהיכולת לפתח ולהכניס לשדה הקרב מערכות נשק חדשות, אשר לא נצפו על ידי היריב, מאפשר להשיג הפתעה (אפילו ברמה האסטרטגית) באמצעות שימוש בלתי שגרתית בטכנולוגיות מסוימות או באמצעות נקיטת "תחבולות טכנולוגיות".

לעקרון ההטרם יש עיקרון משלים, הנובע מכך שהמלחמה היא "משחק" דו-צדדי (או, לפעמים, אפילו רב-צדדי): באותה מידה שאנו שואפים להקדים את אויבנו, כך, עלינו לזכור, שואפים הם להקדים אותנו. משום כך, מן הבחינה האסטרטגית, כדאי להכות את היריב לפני שיסיים את הכנותיו. לפיכך יש להוסיף לצד עקרון ההטרם גם את העיקרון "תקוף את יריבך, כאשר אינו מוכן עדיין לכך". למסקנה אחרונה זו יש ביטוי הן במישור

- א. מישור המרחב: הרעיון, כי עדיף לתקוף את האויב במקום שבו אינו מוכן לכך, ידוע מימים ימימה, וכבר אמר על כך סוֹן-טוֹסו לפני כ-2,500 שנה: "צעד מהרה למקומות שאינך צפוי שם... מובטח לך שתצליח בהתקפותיך, אם תתקיף מקומות שאינם מוגנים"⁴⁴.
- ב. מישור הזמן: הרעיון לתקוף את האויב לפני שהוא מוכן לתקוף אותנו, ידוע בספרות האסטרטגית המודרנית בשם "מלחמת מנע". חשוב להבחין בהקשר זה בין "מלחמת מנע" לבין "מכה מקדימה". מכה מקדימה היא פועל יוצא של עקרון ההטרם: מדובר בניסיון להקדים את האויב ולהכותו לפני שיספיק להכות אותנו, על מנת לשבש את מהלכיו. "מכה מקדימה" היא אפוא מהלך שנוקט אחד הצדדים לאחר שידוע לו בוודאות, כי הצד האחר החליט לפתוח במלחמה נגדו. לעומת זאת, "מלחמת מנע" היא תוצאה של העיקרון המשלים לעקרון ההטרם: מטרתה להכות את האויב עוד לפני שהשלים את הכנותיו לפתוח במלחמה נגדנו. יישומו של

עקרון ההטרם יחד עם העיקרון המשלים לו הם אפוא הכללה של עקרון הגישה העקיפה מבית מדרשו של לידל-הארט.⁴⁷ למעשה, עיון מדויק בספרות האסטרטגית יכול ללמדנו, כי ניתן להסיק רבים מעקרונות המלחמה הקלאסיים מתוך צמד העקרונות החדש שהצעת. זהו, למשל, המצב עם "עקרון המהירות", הנזכר לראשונה אצל סוֹן-טוֹסו: "המהירות היא עיקר העיקרים במלחמה; הפק תועלת מחוסר כוננותו של האויב, לך בדרכים לא צפויות, התקף עמדות שאין עליהן משמר"⁴⁸.

המסקנה החשובה ביותר של דיונו היא, לטעמי, המסקנה בדבר חשיבותה המרכזית של התחבולה באסטרטגיה של העידן הטכנולוגי המודרני. וכל המרבה בתחבולות הרי זה משובח, כמאמר המשורר:⁴⁹

"נשקול התחבולות, אף מסיבות הזמן שיש בו להועיל; כי אם נחטיא דבר, וכרוב ביצעונה תתגל מזימתנו, מוטב כי נימנע. על כן יש לחזק את המזימה הזאת בתחבולה אחרת, על כל צרה..."

הערות

1. הספר פורסם במקור ב-1832. תרגום ראשון לאנגלית נעשה ב-1909 על-ידי קולונל J.J. Graham ונערך ע"י קולונל F.N. Maude בשלושה כרכים (הוצאת Routledge & Kegan Paul). גם תרגום זה וגם תרגום חדש יותר שנעשה על-ידי O.J.M. Jolles ב-1943 (הוצאת Modern Library), אינם נחשבים לתרגומים מדעיים מדויקים. תרגום משביע רצון יותר נעשה ב-1976 על-ידי P. Paret & M. Howard (הוצאת Princeton). לעברית תורגמו רק במחקר קטעים, שנערכו ע"י רוג'ר אשלי לאונרד: "על המלחמה" – מדרוך קצו לקלאוזביץ, הוצאת מערכות, 1977.
2. אשר, כמקובל בזמן ההוא, סיכם אף הוא את עקרונות המלחמה שלו בספר שהופץ לראשונה בין קציני צבאו הבכירים ב-1753. ראה פרידריך הגדול: הוראות למצביאים, הוצאת מערכות, 1979.
3. מייקל הווארד: המלחמה בתולדות אירופה, הוצאת מערכות, 1985, עמ' 89 (ההדגשה שלי). (הספר נדפס לראשונה באנגלית ב-1976).
4. הרב הקרוב ביותר לרשימת עקרונות, מכל מה שכתב לקלאוזביץ, ניתן בחיבורו: סיכום של ההוראות, שניתב על-ידי המחבר, להוד מעלתו נסיך הכתר בשנים 1810 ו-1811. "ההוראות לנסיך הכתר" נכתבו לפני על המלחמה, בזמן שקלאוזביץ היה מדרוך צבאי למי שהיה אחר-כך מלכו של ביסמרק, הקיסר וילהלם I (החיבור מופיע כנספח של On War ב-1976). בחיבורו של J.J. Graham, כרך III, עמ' 178-238. גם על עקרונות אלו אומר קלאוזביץ (מבאור שכתב לסנדק), כי אין הם מצמים את התיאוריה כולה, וכי "הם נועדו רק כבסיס למחשבות של עצמך ולשמש כמדריך למחשבות אלו" (שם, עמ' 182).
5. כל הציטוטים בפיסקה זו לקוחות מקלאוזביץ: על המלחמה, ספר שני, פרק 2 (מתורגם אצל ר"א לאונרד: על המלחמה – מדרוך קצו לקלאוזביץ, עמ' 97-103). בהמשך אציין בקיצור רק את מספר הספר בעל המלחמה (באותו), את מספר הפרק (במספר) ואת מספר העמוד בתרגום העברי (ר"א לאונרד). לפי שיטת סימון זו, מקור הציטוטים בפיסקה לדעיל הוא: ב, 2, 103-97.
6. בחשיבותה של "השפעת גומלין" זו ובהשפעתה של "הרוי-צדיות" על הפקת לקחים צבאיים עסקתי במאמרי "להלוגיקה של הפקת לקחים צבאיים", מערכות, מס' 305, ספט' 86, עמ' 29-24.
7. האחריות לחלוקה הזו דווקא ל"לבינים" היא, כמובן, שלי. בתיאור להלן השתדלתי להיצמד ככל האפשר לניסוח המקורי של קלאוזביץ עצמו מתוך כוונה לתרום (ולו גם תרומה צנועה) לקריאת לקלאוזביץ עצמו על חשבון מפרשיו. זאת מתוך כוונה דומה לזו שהובעה ע"י ג'ו. פ. צ'ו. פולר בפרק שכתב על קלאוזביץ: "במקום לנסות לתמצת את התיאוריות שלו, ציטטתי בחופשיות מתוך על המלחמה שלו משני טעמים: משום שהוא היה הראשון, ועדיין הנו אחד המעטים, שתפס כי המלחמה שייכת לתחום מדעי החברה; ומשום שאף שפושתי הרבה חיילים, פוליטיקאים ואחרים, אשר ציטטו או ביקרו את התיאוריות שלו, נתקלתי רק בשלושה או ארבעה אשר קראו בעיון את עבודתו הגדולה".
8. The Conduct of War 1789-1961, Rutgers University Press, 1961, pp. 12-13.
9. על סוגיית ההבחנה בין המלחמה "המוחלטת" ל"ממשית", ראה את הפרק "מלחמה – מושג ומימוש" אצל פרופ' גרשון ויילר: על המלחמה – מסה סילוסופית, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1984, עמ' 69-87. פרשנות שונה ניתנה אצל W. B. Gallie *Philosophers of Peace*, של ספרו: *War and Peace* Cambridge Uni. Press, 1978.
10. לתפיסה זו הייתה השפעה מרחיקת לכת על המטה הכללי הגרמני החל מימי מולטקה "הקשיש", דרך שליפן ותכניתו הנודעת ועד למלחמות העולם שאלו. חסידיו השקפה זו נוטים, בדרך כלל, להתעלם מהגדרתו המפורשת של קלאוזביץ, הניתנת כבר בחתימת ספרו, ולפיה "את הכוח הצבאי יש להשמיר, כלומר להביאו למצב שבו לא יוכל להילחם עוד. במשמעות זו רוצה אני כי ייבן המונח 'להשמיר את כוחו של האויב'; כל אימת שיופיע להבאי" (א, 2, 68. ההדגשה שלי). ראה בעניין זה את המאמר D. Kahn: "Clausewitz and Intelligence". אנליגנציה: המאמר מופיע בקובץ המצויץ (הרלבנט, רובו ככולו, על-עניינו).
11. Michael I. Handel (ed.): *Clausewitz and Modern Strategy*, The Journal of Strategic Studies, Vol. 9, No. 2-3, June/September 1986. ראה דיון בנושא ההפתעה (וק) שהיה ליכולת "הנעת הכותות" בפרק IV במאמר: M.I. Handel: "Clausewitz in the Age of Technology", in *Clausewitz and Modern Strategy*, pp. 51-92. לשלי, אולם מסקנותיו מתונות יותר ורדיקליות פחות משלי. פרופ' הנדל חושב כי גם השקפתו של קלאוזביץ על עליונות

12. ההגנה על פני ההתקפה אינה נכתה עוד, אולם ככך איני מסכים א. תו. Publius Syrus: *sententiae*, 513, in *Minor Latin Poets*, Loeb classical library, 1935. במאה הראשונה לפני הספירה.
13. וכבר אמר סוֹן-טוֹסו כ-2,300 שנה לפני קלאוזביץ: "אף על פי שחיל קטן יוכל להילחם מלחמה עקשנית, סופו שיפול בידי הצבא הגדול ממנו". (סוֹן-טוֹסו: חוכמת המלחמה, הוצאת מערכות, מהדורה ד', עמ' 27).
14. כדל ה' לידל-הארט: *אסטרטגיה* של גישה עקיפה, תרגום ע"י א' אורן, מהדורה שנייה, הוצאת מערכות, 1978, עמ' 347-361 (הספר פורסם במקור בשנת 1929 תחת השם *מלחמותיה המכריעות של ההיסטוריה*).
15. ראה למשל את *Clausewitz, Fuller and M.I. Handel* (ed.): *Clausewitz and Modern Strategy*, ibid (המאמר מופיע בפרק המוקדש כולו לטעויות בהבנת קלאוזביץ: *Misperceived Clausewitz*).
16. ראה דיון בעניין זה אצל אלוף (מיל') פרופ' יהושפט הרבי: "עוצמה וניצחון כראי הכמות והאיכות", המופיע בקובץ בעריכת צ' עופר וא' קובר: איכות וכמות, הוצאת מערכות, סדרת מרקם, 1985, עמ' 71-77.
17. ראה את מאמרי "ובשבח חוכמת חשבון", בקובץ איכות וכמות, שם, עמ' 31-53.
18. ריתקנה" בהמשך.
19. עצם העובדה, שמאמר זה עוסק בו כיום, כ-200 שנה לאחר לידתו, מוכיחה, כי מאמציו הצליחו במידה רבה מאוד.
20. אי ההבנה שגרמו דעותיו בעניין "המלחמה המוחלטת" ו"אסטרטגיית ההכחדה" היא מן המפורסמות ותומרת בשורש אותה המלחמות הראשונות ביותר בתולדות האנושות – מלחמת העולם הראשונה. ראה בעניין זה את ניתוחו של פרופ' יהודה ואלך: תורת צבאית – התפתחותן במאות ה-19 וה-20, הוצאת מערכות, 1977 (במיוחד את הפרק על שליפן בעמ' 86-128, ועל לורנרדיון בעמ' 173-181).
21. אפלטון: *פריטאגוראס*, תרגום של יוסף ג' ליכס, הוצאת שוקן, כתבי אפלטון, כרך א', עמ' 27 (322). ההדגשה שלי.

החוזה לפירוק הטיילים והשלכותיו על ישראל

שמואל מאיר*

באמצעות דיאלוג בין-מעצמתי והן ע"י הצדדים האזוריים עצמם.

החוזה לפירוק הטיילים והמזה"ת

החוזה לפירוק הטיילים לטווח בינוני וקצר (INF) וההודעה המשותפת בתום פסגת רייגן-גורבצ'וב פותחים מסלול חדש ביחסים שבין שתי המעצמות הגדולות. ניתן לראות בו חזרה לסדר העולמי של דטנט והפשרה בין גושים, שעוצב בראשית שנות ה-70 וזהו גם סוף פסוק למלחמה הקרה הרטרית שניהל ממשל רייגן ב"כוחות הרוע" (כהגדרתו) של ברה"מ.

בניתוח המשמעויות יינתן במאמר זה דגש על ההיבט המזרח תיכוני. ההתייחסויות הגלובלית והזירתית באירופה ותובאנה בהקשרן למזה"ת ולא תנותחנה במלוא היקפן האסטרטגי. לניתוח המשמעויות של החוזה לפירוק הטיילים ניתן לגשת בשני חתכים עיקריים:

- א. במישור המדיני לעומת המישור הצבאי.
- ב. בניתוח משמעויות מידיות הנובעות באופן ישיר מן ההסכם לעומת השלכות אפשריות הנובעות מן הדינמיקה החדשה שההסכם מביא עמו. כמו כן ניתן להעשיר את הדיון ולשלב בין שתי הגישות.

התגובות הישראליות והערביות להסכם

בעוד דעת הקהל באירופה ובארה"ב מורגלת בקבלת דיווחים פרשנויות באופן שוטף בנושאי אסטרטגיה גרעינית גלובלית. במזרח התיכון פורץ נושא זה לחלל כנקודות שיא דרמטיות, ונעלם כלעומת שבא. על כן, יש עניין מיוחד בהזדמנות האסטרטגית הנקרת בידנו ובניצולה לשם ניתוח ההתייחסות בישראל ובמדינות ערב לסוגיות גלובליות של פירוק חימוש גרעיני. מניתוח התגובות במזה"ת לחוזה INF ניתן ללמוד על כיווני מחשבה ועל הדגשים ביחס לשאלות גלובליות בקרב חוגי השלטון במדינות ערב ובישראל כאחת, וניתן להעריך, כיצד ישפיע הדבר על המזה"ת על-פי תפיסתם.

הסך הכולל של חידושים אלה מבטא כניסה לעידן חדש של הסכמים בין שתי מעצמות העל, והסכמים נוספים בין המזרח למערב. במיוחד בתחום של הסדרי הפיקוח שהיוו בעבר אבן נגף עיקרית בדרך לחתימת הסכמים.

על הכיוונים שעשויים להביא להסכמים נוספים בין מעצמות-העל ניתן היה ללמוד מן ההודעה המשותפת שפורסמה בתום פסגת רייגן-גורבצ'וב, ואשר גולת הכותרת שלה הייתה החוזה לפירוק הטיילים (INF - Intermediate-Range Nuclear Forces). הודעתם כללה בין היתר:

א. שני המנהיגים הנחו את מנהלי המו"מ בגינבה לפעול להשלמתו של החוזה להפחתה של כ-50 אחוזים ממאגרי הנשק הגרעיני האסטרטגי שברשותם START, Strategic Arms Reduction Talks רצוי עד פגישת הפסגה הקרובה במחצית 1988.

ב. שני המנהיגים אישרו את מחויבותם לאי-הפצתו של נשק גרעיני בעולם וקראו לחיזוק האמנה לאיסור הפצת נשק גרעיני (NPT-Non Proliferation Treaty). ארה"ב וברה"מ אישרו כי יש כוונתן לפעול לצירופן של כל מדינות העולם לאמנה.

ג. המנהיגים בירכו על ההתקדמות שהושגה בין המעצמות במשא ומתן בגינבה להשגת אמנה כוללת ואפקטיבית האוסרת על השימוש בנשק כימי. הם קראו להאיץ את המו"מ לקראת חתימת אמנה עולמית בת-פיקוח לאיסור השימוש בנשק כימי, שתקיף את כל המדינות המחזיקות נשק זה.

ד. הם דנו בצמצום רמת הכוחות הקונוונציונליים באירופה וקראו לפתיחת מו"מ ממשי בעניין זה בהקדם (שיחות וינה).

ה. כן דנו שני המנהיגים בסכסוכים אזוריים — עפ"י הסדר הבא: אפגניסטן; מלחמת אירן-עיראק; המזה"ת; קמבודיה, דרום אפריקה ומרכז אמריקה — ועל אף חילוקי הדעות, ציינו רייגן וגורבצ'וב את החשיבות הגוברת של יישוב סכסוכים אזוריים, הן

החוזה לפירוק הטיילים לטווח קצר ובינוני (500 עד 5500 ק"מ) שנחתם בין רייגן לגורבצ'וב ב-8 בדצמבר 1987 מהווה פריצת דרך בתולדות ההסכמים להגבלת החימוש הגרעיני בעולם.

לראשונה הסכימו שתי מעצמות-העל לפרק באופן פיזי ולהרוס קטגוריות שלמות של משגרים וראשי חץ גרעיניים, ולא רק לקבוע תקרה מספרית המקפידה מצב קיים בשטח. לראשונה הסכימו שתי מעצמות-העל כי כל צד יפקח על קיום ההסכם — חיסול הטיילים ומניעת הפרות במחותרת — באמצעות הצבת צוותי פיקוח באתרי השיגור, האחסון והייצור של הצד השני. כמו כן יהיה ניתן לבצע בדיקות פתע בהתראה של מספר שעות. עד כה בוצעו הסדרי הפיקוח על ליווי ריגול. הסכמתה של ברה"מ לכניסת מפקחים אמריקנים לתחומה — ולפני כן, הסכמתה בפעם הראשונה, לחשוף נתונים צבאיים על מיקומם של הטיילים וכמותם — היא מן הביטויים הממשיים של הגלסנוסט. בהסכמי העבר, לדוגמה, התבססו שני הצדדים על חומר מודיעיני אמריקני.

חשוב לציין כי לראשונה הסכימה ברה"מ לצמצום לא-סימטרי לחובתה, ומספר הטיילים שהסובייטים ויתרו עליהם גדול בהרבה מזה של האמריקנים.

* חוקר במרכז למחקרים אסטרטגים ע"ש יפה, אוניברסיטת ת"א

התגובה בישראל

לעומת ההדים וההתרגשות שעורר ההסכם בעולם, בלט הפרופיל הנמוך של התגובות הרשמיות בישראל.

כללית, נתקבל ההסכם החדש בישראל בכרחה. אך מהתבטאויות של מקבלי ההחלטות — שהיו ספורדיות באופיין — ניתן היה לראות כי היו שבירכו על המקום השולי שתפס המזה"ת בשיחות רייגן-גורבצ'וב, בעוד אחרים מצטערים על הזדמנות שהוחמצה לקידום התהליך המדיני בחסות מפגש המעצמות הגדולות בווינה. בישראל הרשמית לא נשמעו הערכות בדבר השפעותיו האפשריות של ההסכם לפירוק הטילים על שמירת היציבות העולמית, על הפגת מתחים ועל הגברת האמון בין מזרח למערב.

ממדינה שהיא "בעלת ברית" "כמו נאט"ו" ניתן היה לצפות שתגיב כמו בעלות הברית במערב ותביע תמיכה ברורה בדיפלומטיה האמריקנית המוצלחת שהניבה את ההסכם.

התגובה במדינות ערב

עיון בפרשנויות של אמצעי התקשורת הרשמיים ובהודעות מיוחדות כמו האיגרת ששלח הנשיא מוכראק רייגן ולגורבצ'וב והודעת משרד החוץ הסורי, מצביע על תמיכה נלהבת של מדינות ערב בהסכם לפירוק הטילים. במיוחד הובלטו הזיקות שבין הסכמה מעצמתית בתחום הגרעיני לבין הגברת הסיכוי להתקרבות בין המעצמות ביחס לסכסוכים אזוויים. במאמרי הפרשנות הרשמיים

הישראלי-ערבי

יתרה מכך, להתקמות הדטנט החדש בין ארה"ב לבריה"מ עשויות להיות השפעות ממתנות בכל הקשור לעימותים באזורי עולם אחרים, כפי שבא לידי ביטוי כבר בהודעה המשותפת בין רייגן לגורבצ'וב.

ככל שגוברת ההסכמה של שתי מעצמות העל בנושא הגרעיני שהוא החשוב ביותר מבחינת הביטחון הלאומי של כל אחת מהן, גוברת נטייתן להסכים בסוגיות אחרות, שהן בדרגת חשיבות משנית מבחינתן. לשון אחר, כאשר ברה"מ וארה"ב מתגברות על פערי החשדנות ביניהן בתחום האסטרטגי, אזי יש ביכולתן למלא תפקיד בשמירת היציבות העולמית. נטייה זו תגבר ככל שייחתמו הסכמים נוספים לצמצום הנשק הגרעיני. פירוש הדבר כי ניתן לצפות להתקרבות ולדיאלוג בין מעצמתי בכל הקשור לסכסוך הישראלי-ערבי, כמו בסוגיות אזוריות אחרות.

באופן מעשי ניתן לצפות להכרה אמריקנית בתפקיד החיובי שיכולה מוסקבה למלא בסוגיות הקשורות ליישוב הסכסוך הישראלי-ערבי. בכך יהיה חידוש לעומת התקופה שקדמה להסכם. אך אין להיחפז ולהיתפס דווקא לסיסמאות בדבר הסדר כפוי.

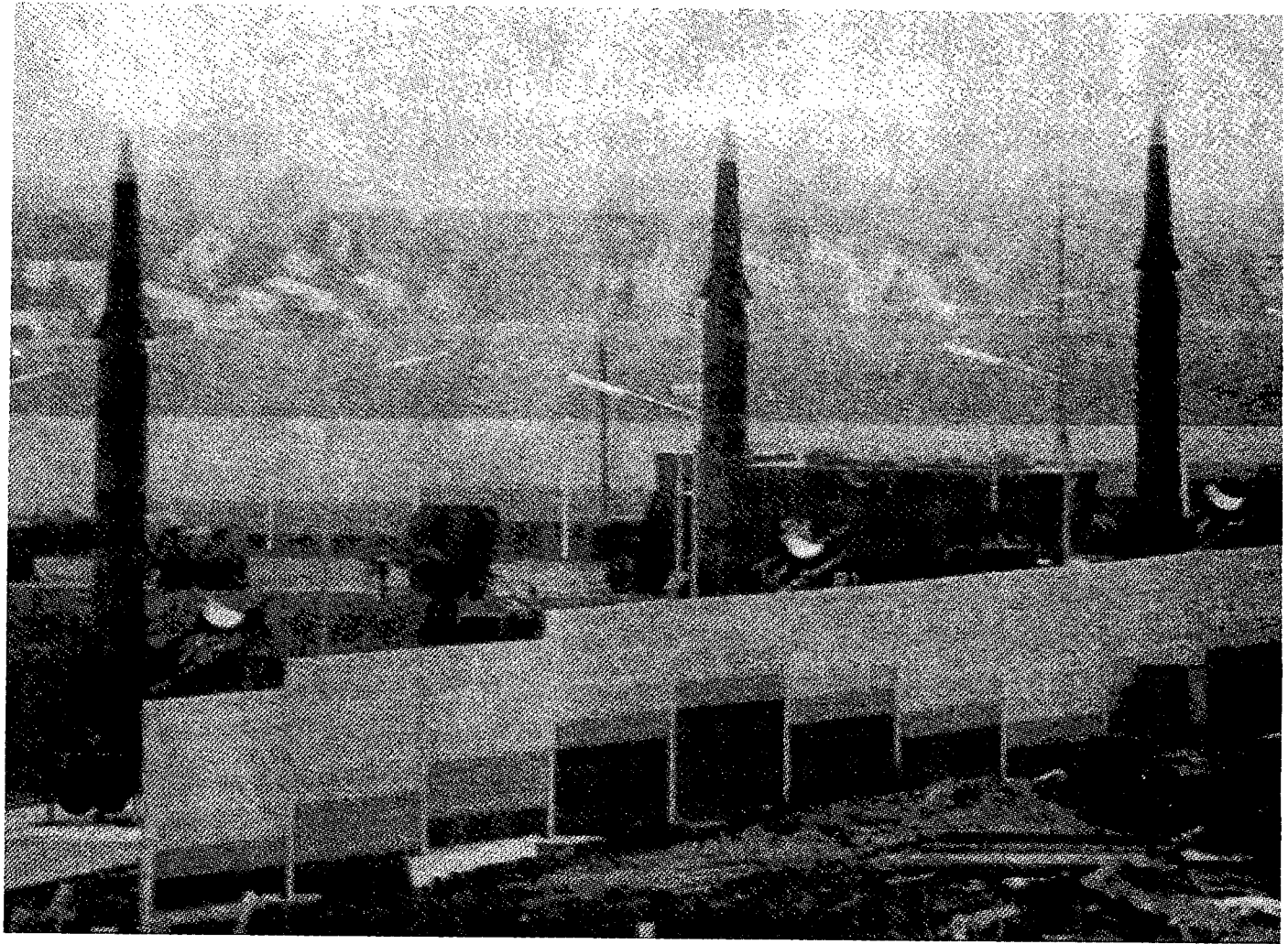
ההערכה שהובעה כאן לגבי השפעה שיכולה להיות להתקמות הדטנט בין ברה"מ לארה"ב על הסכסוך הישראלי-ערבי. נובעת מתוך הכרה כי חשוב להבין את הזיקה שבין המישור האסטרטגי-הגלובלי לבין המצב הנוכחי בסכסוך

שקראו לניצול המומנטום לפתרון בעיות אזוריות רחופות התייחסו הדוברים לסכסוך הישראלי-ערבי ולמלחמה במפרץ, כעוד אש"ף והפלסטינים נדחקו לקרן זווית.

לחשומת לב מיוחדת ראויה העמדה הערבית שהביעה תקווה כי ההסכם יהווה שלב לקראת הסכמים נוספים לפירוק נשק גרעיני, ולא רק זה המצוי ברשות ארה"ב וברה"מ. שר החוץ הסורי הוסיף לדברי ברכתו על ההסכם את הקריאה להקמת אזורים מפורזים מנשק גרעיני במזה"ת. פרשנות רשמית בסוריה קישרה בין החוזה לפירוק הטילים לבין הדיווחים בעיתונות העולמית על ניסוי ישראלי בטיל יריח-2. על-פי פרשנות זו, נתפסת ישראל כבסיס אמריקני הנמצא מחוץ למסגרת החוזה לפירוק הטילים, ובכך תשמש אמצעי לעקיפת האיסור להצבת טילים לטווח קצר ובינוני.

משמעויות מדיניות הנובעות מהדינמיקה של ההסכם

ההסכם החדש הוכיח פעם נוספת כי שתי מעצמות העל, והן לבדן, מנהלות את העולם. אמנם מזכיר המדינה האמריקני ג'ורג' שולץ, נהג לעדכן את עמיתיו בבריטל בדרך הביתה, אך עניינה של אירופה הוכרע בשיחות בין וושינגטון למוסקבה. אירופה של השוק המשותף נותרה הרחק מאחור. כפי שהיה בהסכמים הבין-מעצמתיים בעבר, על מנהיגים במזרח התיכון יהיה לקחת בחשבון עובדה זו בכל הקשור ביישוב הסכסוך

טילי פרשינג — חיסולם של טילים אלה בתוך שלוש שנים מהווה אחת הנקודות העיקריות בהסכם.

ייתכן שהסורים ימשיכו לקבל את טילי הסקאד המיושנים והלא מדויקים (טווחם 300 ק"מ, ולכן לא נאסרו עפ"י חוזה INF), אך הם יתקשו לאיים באמצעותם על מטרת נקודה צבאית בעומק או לשחק ולהוציא מכלל פעולה שדות תעופה.

יש להזכיר כי עפ"י חוזה INF ימחקו כל טילי SS-23 מעל פני האדמה ולא ניתן יהיה לייצר מחדש לא טילים אלה וגם לא טילים אחרים לטווח של 500 ק"מ.

עם זאת, ייתכן ובעתיד ועל מנת שלא להפר את החוזה ייפנו הסובייטים לפתח טילי סקאד בעלי כושר דיוק משופר לטווח של פחות מ-500 ק"מ, ויתכן כי טילים חדשים אלה יועברו גם לסוריה. כשלב זה אין בארסנל הסובייטי טילים חדישים ומדויקים מסוג זה, ותהליך פיתוחם של הטילים הללו יימשך זמן רב יחסית.

לקח אופרטיווי נוסף הנובע מהחוזה: חיסולם של הטילים ובמיוחד טילי SS-23 ו-SS-12, ביטל את הצורך המבצעי שעמד מאחורי הרעיון לפתח מערכת הגנה נגד טילים טקטיים. ואכן במערב אירופה הוסט הדגש מטיילים נגד טילים לפיתוח

נשק נוטה להשפיע לחיוב על הדיאלוג שמקיימות שתי המעצמות בסוגיות של זכויות האדם. מן הבחינה הזאת היו עשרות אלפי היתרי היציאה שהעניקו הסובייטים ליהודים בשנות ה-70, חלק בלתי נפרד של הדטנט שנוצר בהסכמי סאלט-1.

לסיכום העניין, נראה, כי ההתקרבות האפשרית בין שתי מעצמות העל בקשר לסכסוכים אזוריים תתעל עצמה לכיוון של מציאת קווי פעולה משותפים שיתרמו לריסון הסכסוכים והרפייתם.

בתחום הצבאי

מצבה האסטרטגי של ישראל מושפע ישירות מן היחסים שבין שתי מעצמות העל. במיוחד לאור העובדה שישאל קשורה בטבורה — מבחינה אסטרטגית — לאגן הים התיכון ולאירופה.

ואכן, ההסכם לפירוק הטילים (INF) מראה כיצד שינוי אסטרטגי ברמה הגלובלית הביא לשיפור משמעותי בביטחון הלאומי של ישראל ולהקטנה דראמטית במדרגת האיום הצפוי לה. זאת בשל הסעיף בחוזה הקובע חיסולם של טילי SS-23 שעל פי הערכות היו אמורים להגיע לסוריה.

הישראלי-ערבי. הדגש הוא הבנתה של הזיקה ועד כמה היא חשובה בפענוח קריאת המצב לאשורו.

דוגמה בולטת שעשויה להמחיש עד כמה חשוב להבין את מלוא המשמעויות של הזיקה שבין הרמה הגלובלית (ולכאורה הרחוקה מאיתנו) לבין המציאות המיידית באזורנו, ניתן למצוא בדטנט של ראשית שנות ה-70. הפגת המתחים שבין שתי מעצמות העל. ששיאן היה בהסכמי סאלט-1 להגבלת החימוש הגרעיני ב-1972, נתפסה ע"י מנהיג אזורי — סאדאת — בתור גושפנקא מעצמתית לסטטוס קוו שנוצר במזה"ת לאחר 1967.

בראיתו של סאדאת נתפסו הסכמי הדטנט של 1972 כהקפאה מוסכמת של המצב, ולפיכך עלתה המלחמה ודחקה לפינה את שאר המכשירים הדיפלומטיים שהיו מסוגלים לשבור את הקיפאון המדיני.

הזיקה שבין התפתחויות מעצמתיות ברמה הגלובלית לבין ההיבט הישראלי עשויה למצוא ביטוי גם בנושא החשוב של יציאת יהודים מברכה"מ. הסכמה מעצמתית בסוגיות של פירוק

אמנם חוזה INF דן בפירוקם ובחיסולם של הטילים האמריקנים והסובייטים ואין הוא חל על "צד שלישי" אך יש להבין כי הוויתור הסובייטי בעניין הטילים של צרפת ובריטניה הוא זמני. ברה"מ יכלה לסגת מדרישתה לכלול את הטילים הצרפתיים והבריטיים בהסכמי פירוק הנשק עד כשל הארסנלים הקטנים יחסית שתי מדינות אלה. אך בשלב הבא של הדיונים, לקראת שנות ה-90, לא תוכל מוסקבה להתעלם עוד מן הטילים הללו.

תוכניות המודרניזציה של צרפת ובריטניה אמורות להביא לגידול דרמטי בכוחן הגרעיני ולהעניק לצרפת ולבריטניה יכולת להנחית הרס מאסיבי על מספר רב של מטרות בטריטוריה הסובייטית.

חוזה INF מספק תקדים מסוים לגבי הטילים של "צד שלישי", בחוזה נקבע כי יפורקו גם 72 טילי פרשינג-1A של מערב גרמניה, אשר ראש החץ הגרעיני שלהם בידי ארה"ב. כאשר תעלה שאלת "צד שלישי" במלוא חריפותה בסיכוב הדיונים הבא, ייתכן כי הסובייטים יעלו גם את שאלת הימצאותם של טילי "צד שלישי" מעבר לצרפת ובריטניה, ואשר עשויים להגיע לטריטוריה סובייטית. פרשנות רדיו מוסקבה בקיץ 1987 בדבר הדיווחים על ניסוי ישראלי בטיל ירח-2 רמזו על כיוון זה. מדברי הפרשנות הסתבר כי ככל הקשור לטילים בעלי טווח של מאות ק"מ, המסוגלים לפגוע בטריטוריה סובייטית, חורגת רמת הדיון מן המסגרת האזורית והופכת לנגזרת של הדיון הבין-מעצמתי. ישראל אף נקראה במפורש להשתלב בשיחות לצמצום הנשק הגרעיני באירופה. עפ"י תפיסת האיום של ברה"מ כפי שהשתקפה באותה סדרת פרשנויות, דין אחד לטילי ירחיו הישראליים ולטילי פרשינג-1A שבידי מערב גרמניה. וכאן נסגר המעגל בהבהרת הזיקה שבין האסטרטגי-הגלובלי למציאות הנוכחית. ישראל אינה מנותקת מן העולם הרחב, ולהתפתחויות האסטרטגיות ברמה העולמית יש השפעות ישירות על ביטחונה הלאומי. בדברים שהובאו כאן הצבענו על נקודות השקה בין האינטרס הישראלי למישור הגלובאלי. בידה של ישראל להפיק את המירב מהכנתה של זיקה זו.

טבלה 2: עיקרי חוזה INF לפירוק הטילים לטווח קצר ובינוני

להלן בקצרה הנקודות העיקריות מתוך החוזה המחזיק 56 עמודים ועוד עשרות עמודים של תצלומים ודיאגרמות אשר במסגרתו יורסו 1752 טילים סובייטים ו-859 טילים אמריקנים.

* חיסולם בתוך 3 שנים של כל הטילים האמריקנים והסובייטים לטווח בינוני (1000-5500 ק"מ) המוצבים ביבשה. בצד האמריקני – טילי פרשינג-2 וטילי שיוט. בצד הסובייטי טילי SS-20, SS-4, SS-23.

* חיסולם בתוך 18 חודשים של כל הטילים לטווח קצר (500-1000 ק"מ) המוצבים ביבשה. בצד האמריקני – טילי פרשינג-1A, ובצד הסובייטי – טילי SS-12, SS-23.

* איסור מוחלט על ייצור וטיסות ניסוי של טילים לטווח שבין 500 ל-5500 ק"מ.

* הסדרי פיקוח מפורטים למשך 13 השנים הבאות בכל האתרים הקשורים בייצור, תיקון, הצבה או אחסון של הטילים הללו. בברה"מ זהו 128 אתרי פיקוח ובארה"ב 30 אתרים.

מוסקבה לקבל עול של הסדרי פיקוח הכוללים סיורים וביקורות בתחומה, מאפשרים להניח כי בתחום זה יושג ההסכם הבא בין שתי מעצמות-העל, ולא דווקא בתחום המסובך של צמצום הנשק הבין-יבשתי ומלחמות הכוכבים.

ברה"מ אף קראה לחתימת אמנה בינלאומית שתאסור ייצור נשק כימי ואגירתו כבר בפסגה הקרובה הצפויה במוסקבה בקיץ 1988, וחזרה על עקרונות מדיניותה בדבר אי-העברת נשק כימי למדינה אחרת ואי הצבתו במדינות אחרות.

כזכור, בפסגת וושינגטון קראו ברה"מ וארה"ב להאיץ את המרו"מ לקראת חתימת אמנה בינלאומית בת פיקוח לאיסור הנשק הכימי אשר תקיף את כל המדינות המחזיקות נשק זה. אם אכן תושג האמנה לאיסור השימוש בנשק כימי סביר להניח כי יוגבר הפיקוח שיביא להפסקת פעילותן של מדינות העולם שלישי שעוסקות בפיתוח נשק כימי המתבסס על ידע אזרחי הנרכש במערב אירופה, וכלל זה סוריה, עירק ולוב.

השלכה אפשרית נוספת הנגזרת מן החוזה לפירוק הטילים לטווח קצר ובינוני:

טבלה 1: תחנות עיקריות בהסכמים לפירוק נשק לא קונבנציונלי

1963: החוזה לאיסור ניסויים גרעיניים מעל האדמה ובחלל.

1968: החוזה לאיסור הפצתו והעברתו של נשק גרעיני (NPT).

1972: האמנה לאיסור ייצור נשק ביולוגי ואגירתו.

1972: החוזה בין ברה"מ לארה"ב לאיסור פיתוחם וניסויים של מערכות להגנה מפני טילים בליסטיים אסטרטגיים (ABM), והצבתם ביבשה בים באוויר או בחלל. החוזה מתיר מערכת הגנה אחת לכל צד.

1972: הסכם סאלט-1 בין ארה"ב לברה"מ להקפאה זמנית של מספר המשגרים האסטרטגיים הבליסטיים.

1979: הסכם סאלט-2 בין ארה"ב לברה"מ להגבלת מספר הטילים והמפציצים האסטרטגיים ברמה של 2400 משגרים לכל צד (ואח"כ, 2250 לכל צד). החוזה לא אושרר ע"י הסנאט האמריקני. שני הצדדים קיימו אותו דה-פקטו, אך ב-1986 הודיעה ארה"ב כי אינה רואה עצמה מחויבת לקיימו.

מערכת הגנה אווירית מורחבת. הוברר כי אין טעם בפיתוח מערכת הגנה יקרה נגד טילי הסקאד הלא מדויקים או כנגד טילי ה-SS-21 בעלי הטווח הקצר (70-100 ק"מ) אשר מחייבם להתקרב לקו החזית ובכך להיחשף לאש התותחים של הצד השני.

דחיית הסיכון הנובע מהגעת טילים קונבנציונליים מדויקים לזירה המזוה"ת, ובעקבות שימור איתנותה של זרוע ההרתעה העיקרית של ישראל – חיל-האוויר – מאפשר לישראל לקיים מרחב פעולה מגוון.

משמעויות הנובעות מן הדינמיקה שבעקבות הסכם

כאמור ההסכם לפירוק הטילים לטווח קצר ובינוני מהווה פרוודור להסכמים נוספים לפירוק נשק, ולהם השלכה אפשרית על ישראל והאזור.

פריצת הדרך שהושגה בחודשים האחרונים במו"מ המתנהל בגינבה לאיסור הלוחמה הכימית, ובמיוחד לנוכח ההסכמה הסובייטית לביקורים באתרי הלוחמה הכימית שבתחומה, ונכונותה של

ממדף הספרים

הבנת מהותה של מלחמה

על ספרו של קולונל ט"נ דופוי

תא"ל אברהם אילון

תכופות בדעתם דבר פירוש כוונותיו הצבאיות של אותו מצביא עצמו. זימני, לדוגמה, לא הבין כקלאוזביץ את תורת הלחימה של נפוליון לעומקה ואף-על-פי-כן בנה לאורה עקרונות מלחמה וחוקים. ואילו קלאוזביץ, שהיטיב ממנו להבין את המחשבה הצבאית של נפוליון, הפיק ממנה רק הנחיות.

בארצות-הברית נהוג כיום להעדיף את קלאוזביץ על פני זימני, אף-על-פי שזימני היה חסיד עקרונות-המלחמה ולא הסתפק בהנחיות, מתוך אמונה שלנפוליון הייתה תיאוריה שהתבססה בעיקר על עקרונות ריכוז-הכוח, התמרון, ההפתעה והדבקות במטרה. עם זאת דווקא העקרונות האלה ועקרונות נוספים נוסחו על-ידי פולר ב-1921 ואומצו על-ידי צבא ארצות-הברית.

פרדריק לנצ'סטר עסק בעיקר בעיקרון ריכוז הכוח, ליתר דיוק — בהשפעה שיש לכוח מספרי ולכוח-לחימה בפועל על תוצאות הלחימה, שהיא התשת-כוחות. כלליו של לנצ'סטר משמשים עד היום לקביעת אבדות במשחקי-מלחמה, ודופוי מקבל אותם אך בתקינים משלו; מה גם שלדעתו לנצ'סטר נשען על תורת הלחימה של קלאוזביץ ועל גישתו לתופעת המלחמה.

דופוי טוען שקלאוזביץ מדגיש את פעולות-היסוד והמאפיינים של המלחמה שהם: אלימות, השפעת גורם-האדם וכפיפות המלחמה למדיניות. קלאוזביץ מונה ארבע פעולות-יסוד במלחמה: לחימה, הכנות לקראתה, סיוע לה ושליטה בה. הלחימה, כידוע, נעשית בשתי רמות — הרמה האסטרטגית והרמה הטקטית — שאליהן היתוספה בדירוג-ההרמה האופרטיביות. אגב, האמריקנים, שאימצו את הרמה האופרטיביות רק בשנים האחרונות, מכנים אותה "אמנות אופרטיביות" ואילו לידל-הארט קרא לה: "טקטיקה-רבתי". לידל-הארט אף הוסיף לרשימת הרמות את המונח "אסטרטגיה-רבתי" שממנה נגזר בהמשך המושג "ביטחון לאומי".

דופוי, הידוע כחסיד השימוש בהיסטוריה הצבאית, טוען שנסיון-חייו לימד אותו שיש עיקרי-לחימה הטובים לכל-עת למרות השינויים המתחוללים בטכנולוגיה של כלי-הנשק והטקטיקה. להלן כמה מעיקריו:

א. התקפיות היא תנאי לתוצאות חיוביות כלחימה.

ב. הגנה עדיפה על התקפה אבל רק מי שכוחו נחות יבחר בה.

ג. התקפה עדיפה על התקפה ישירה.

ד. יש חשיבות רבה לנטילת יזמה.

ה. הגנה מוצלחת מותנית בביצורים, מחייבת עומק ועתודה.

ו. נחישות התוקף תבטיח הבקעה.

ז. הכמות מכריעה בסופו של דבר (בעניין זה הוא סותר את עצמו כשהוא דן בחיסכון בכוח).

ח. מיעוט מנצח רק כשהתנאים לצדו.

ט. הפתעה היא הגדול שבמכילי-הכוח.

י. עצמת-אש גורמת לפיזור אויב יותר מאשר להשמדתו הפיסית.

יא. טיב הלחימה נופל תמיד מהמצופה בגלל תופעת ה"חיכוך".

יב. הלחימה היא מעשה מורכב ביותר ואין לה הסבר פשוט.

יג. טבע האדם לא השתנה וכך גם רצונו לכפות את רצונו על אחרים.

פרט לכך שדופוי בחר שלא להציג את עקרונות-המלחמה המקובלים, יש להניח שהוא יודע שלא חידש כאן דבר, שכן מאז ומתמיד חיפשו הוגי-דעות צבאיים היגיון באירועים, וביקשו ללמוד מן הניסיון ההיסטורי חוקים, עקרונות ואמיתות על טבע המלחמה איש בדרכו שלו. מצביאים גדולים כפרדריק הגדול ונפוליון הוכיחו לכאורה דבר והיפוכו: פרידריך היה חסיד שמירת הסטטוס-קוו וההמתנה לאויב, ואילו נפוליון היה חסיד היוזמה, ניצול התנאים וההזדמנויות. זאת ועוד — הוגי-דעות חלוקים

ספרו של הקולונל (מילי) ט"נ דופוי, שיצא לא מכבר בהוצאת "פאראגון" בניו-יורק* — והוקדש לד"ר דונלד ס' מרשל, ראש המכון לסכסוכים צבאיים ואחד מראשוני מפתחי תאוריית הלחימה בארה"ב — הוא ספר המעורר עניין והדורש תגובה גם יחד. חוקרים אמריקנים רבים מחפשים מודל מוסכם לניהול משחקי-מלחמה, לחיזוי תוצאותיה ולהבנתה. דופוי טוען בספרו שמצא מודל כזה. האמנם?

* T.N. Dupuy, Understanding War, History and Theory of Combat. New-York, Paragon House publishers, 1987.

שהאמריקנים מעדיפים ללמוד את השפעת הטכנולוגיה על המלחמה בעזרת חקר-ביצועים וניתוח מערכות, הנעזרים במחשבים בשפע — ומזניחים את תיאוריית-הגג שאי-אפשר בלעדיה.

היעדר תיאוריית-גג כזאת הוא שהוליד ב-1978 את "המכון לסכסוכים צבאיים"*** ששם לו למטרה לקדם הבנה מדעית של טבע הקונפליקט הצבאי על-ידי עדכון פילוסופיית המלחמה ועל-ידי כתיבת ספר חדשני על תיאוריית הלחימה. החברים-מן-המניין של המכון — אקדמאים ומומחים ממיטב האוניברסיטאות, מכונים ומכללות צבאיות בארה"ב ובמערב — מאוחדים בדעה שאפשר לנצל מידע מן העבר, אם ירוכז באופן סטטיסטי, ליצירת תיאוריה. במלים אחרות: שאפשר לנתח את תופעת הלחימה ומרכיביה, התהליך והגורמים המשפיעים עליה, על-ידי ניתוח קרבות מן העבר. יתר על כן, חברי המכון מאמינים שאפשר להגיע לעיצוב של תיאוריה שימושית שתסייע לבנות מודלים ולנהל סימולציות, ובכך להביא לשיפור תהליך קבלת ההחלטות.

מאחר שנקבע עם לידת המכון שעוסקים תחילה ב"לחימה" ורק לאחר מכן ב"מלחמה", השקיעו חבריו מחשבה בעיקר במה שיש בו כדי לקדם את תיאוריית הלחימה. דופוי ועמיתו למחקר קבעו בהקשר זה תחומים והגדרות. למשל: כאשר הם מדברים על "פוח" כוונתם לארגונו, לכוח-האדם שבו ולצידו. כאשר הם מדברים על "תנאים" הם מתכוונים להשפעות של הקרקע, דרפי הפעולה המבצעיות וגורמים כמו מנהיגות ומוראל וכאשר הם מדברים על "דוקטרינה" כוונתם לאסטרטגיה, לאמנות האופרטיביות, לטקטיקה ולטכניקה.

דופוי ועמיתו מציגים גם את המשמעויות שהם מייחסים למושגים כמו: "תהליך" ו"פיקוד, שליטה, תקשורת ומודיעין" (C.I). "תהליך" נמדד אצלם בטיב (אפקטיביות), ובתוצאות; ואילו כשמדובר ב"פיקוד, שליטה, תקשורת ומודיעין" הם בוחנים עד כמה הם עומדים בפני "חיכוך" ו"דיכוי" (על-ידי עצמת-אש).

דופוי טוען שעקרונות המלחמה העיקריים של הסובייטים כיום הם הפתעה, ניידות, נטילת יזמה ופשטות. הסובייטים מאמינים: שהמלחמה וההכנות לקראתה הן מדע, ושאפשר ללמוד מלחמה, למצוא את גורמי הניצחון והכישלון בה ולחזות את תוצאותיה. זו הסיבה, לדעת דופוי, שהסובייטים מייחסים חשיבות רבה להיסטוריה צבאית שכל עיקרה להצביע על "כניעתם" של האירועים לעקרונות המלחמה. זאת ועוד, בכרית-המועצות מאמינים שלימוד היסטוריה צבאית מפתח לא רק הבנה טובה יותר של מהות המלחמה, אלא אף גמישות מחשבתית ויכולת החלטה. במלים אחרות, היסטוריה צבאית נחשבת בכרית-המועצות לגר שבעזרתו אמור הקצין לנוע באפילה. מה גם שהסובייטים עניים כיום בניסיון קרבי מעשי.

דופוי מוסיף, שהסובייטים לומדים את תולדות מלחמת העולם השנייה לא רק מן הצד הצבאי שלה, אלא נותנים דעתם על גורמים פוליטיים, כלכליים, חברתיים ואידיאולוגיים שהשפיעו על מהלכה. הוא מפרט רשימה ארוכה של עניינים שהסובייטים מרגישים אגב לימוד והפקת לקחים מהיסטוריה צבאית: תכנון לעומת ביצוע; הפתעה; חציית מכשול; כיתור; לחימה בשטחים קשים; לוחמת גרילה; מוראל ולוחמה פסיכולוגית; הגנה; שימוש בעתודות; מבנה וארגון; תיאוריה צבאית; אמנות המלחמה ועוד — והכל אגב שימוש נרחב בסטטיסטיקה.

דופוי ועמיתו טוענים כי רק מתוך לימוד ההיסטוריה הצבאית הגיעו הסובייטים לתפיסה של "התאמת-הכוחות והאמצעים", שמשמעותה: התאמה בין המשאבים והאמצעים לבין המשימות המוטלות על הצבא, מחד גיסא ו"התאמה" בין עצמת הצבא האדום לצבא האויב, כך שתיווצר עדיפות לצד הסובייטי בזמן ובמקום הנכון,** מאידך-גיסא.

דופוי טוען שבהשוואה לסובייטים לא הקדישו האמריקנים מחשבה מספקת לתורת הלחימה, בין היתר מפני שהם סבורים שמלחמה היא אמנות ולא מדע, מאחר שמאפיינת אותה המקריות וההתנהגות הלא-צפויה של בני-אדם. עוד טוען דופוי

לא כל המונחים הללו מצויים בלכסיקון "פלוסופיית המלחמה" של קלאוזביץ. בפילוסופיה זו הדגיש קלאוזביץ את התלות שבין מלחמה ומדיניות, ואמר שכאשר נכשלת המדיניות, באה המלחמה וממשיכה אותה.* קלאוזביץ הבדיל בין "מלחמה מוחלטת", שהיא מושג תיאורטי, לבין מלחמה "בפועל", ובין "מלחמה כוללת" לבין מלחמה "מוגבלת". קלאוזביץ גם קבע עוד שהאמצעים חייבים להתאים למטרות וכי גם אם יתקיים איוון ביניהם אפשר שהמטרות לא תושגנה כמתוכנן כתוצאה מהגורם הקרוי חיכוך.

יש בתורת הלחימה של קלאוזביץ דברים נוספים שדופוי אינו מזכיר אותם, ואלה הם:

- א. חשיבותה של מנהיגות צבאית, או בלשונו של קלאוזביץ: גאונות-צבאית.
- ב. חשיבות השמדת-כוחו של היריב כדי שיאבד הן את היכולת והן את הרצון להילחם.
- ג. חשיבות עקרונות ההתקפיות והריכוז.
- ד. יתרון ההגנה על ההתקפה כצורת קרב מחד-גיסא, אך הצורך בהתקפה כדי להכריע, מאידך-גיסא.

ה. גורם החיכוך שמשמעו קשיים לא-צפויים המקטינים את יעילות הביצוע והופכים את המלחמה לתופעה שבה קשה למלא אחר מטרות בהתאם למתוכנן. זו גם הסיבה שקלאוזביץ מדבר על המזל במלחמה.

כדי להתגבר על החיכוך ולהבטיח את המזל, מצביע קלאוזביץ על הצורך בשניים: יצירת עדיפות (או ריכוז-כוח) וניצול תנאים — שהם ענייניו של הגאון הצבאי.

בהסתמך על האמור גזר דופוי את הנוסחה הבאה, המבטאת לכאורה את כל תורתו של קלאוזביץ, לה קורא דופוי "חוק המספרים".

עצמת צד א' (כמות א יכוחת א תנאים)

עצמת צד ב' (כמות א יכוחת א תנאים) = תוצאת הלחימה

תורות הלחימה הסובייטית והאמריקנית לאחר שדופוי מתמצת את גישת קלאוזביץ לתורת הלחימה, הוא פונה לניתוח תורת-הלחימה הסובייטית.

*** מכון זה, שמרכזו בכרקלי שבארה"ב, מונה כ-100 אזרחים ואנשי צבא.

** יצין שהסובייטים בוחנים יחסי כוחות תוך שימת לב לנושאים הבאים: ארגון, כוח אדם, מוראל, כושר לחימה, מודיעין, ציוד לחימה, ניסיון ופיקוד ושליטה.

* אינו סבור שהמלחמה היא בהכרח המשכה של מדיניות. אני מבכר לראות בה דרך פעולה למימוש מדיניות. — א.א.

אי אפשר להסכים תמיד להגדרות שקבעו דופוי ועמיתיו לצורכי המודל שלהם. מצד שני, הצדק אתם כשהם אומרים שיש בארה"ב יותר מדי מודלים לייצוג הלחימה שאין בהם עקביות — בין היתר מאחר שלפחות חלק מהם מסתמכים על הנחות שגויות ומסקנות מוטעות. יש גם מן הצדק בדעתם של דופוי ועמיתיו שכדי לגשר על ההבדלים בתוצאות-החשיבה על פי מודלים שונים, יש הכרח במסגרת מוסכמת, כלומר בתיאוריה. יחד עם זאת, ספק אם אפשר, כדבריהם, להפוך את אמנות-הלחימה למדע הלחימה, מפני שברור שתיאוריית הלחימה לא תהיה מושלמת כל עוד לא תמצא דרך לשקלל גורמים ומשתנים איכותיים כמו התנהגות.

הדרך הקלסית לבניית תיאוריה היא התקדמות בשלבים הבאים: לנהל תצפית כדי לתאר תופעה; לאפיין אותה על-ידי העצת גורמים מדידים; לנתח את הקשר שבין גורמים אלה; להגדיר את הקשר בעזרת תפישה; להציג השערות; לבחון אותן ולתקן.

דופוי ועמיתיו שהלכו בדרך זו טוענים שניתן לאפיין לחימה על-ידי אפקטיוויות, תנועה, התשה, חיכוך, התנהגות-אנוש, דיכוי ע"י אש ומכפילי-פוח. לדעתם, "לחימה" היא פעולת-גומלין אלימה בין צדדים שאחד ממאפייניה הבולטים הוא הפחד. בתור שכזו יש בה היירארכיה עולה: מ"דו-קרב" (קרב בין שני לוחמים), ל"פעולה" (קרב בין שני כוחות ברמה שלמטה מגדוד), ל"התנגשות" (קרב בין כוחות ברמת גדוד או דיוויזיה), ל"קרב", שהוא חלק ממערכה, ל"מערכה", שהיא סדרת קרבות — ול"מלחמה", שהיא סדרת מערכות.

אסטרטגיה לאומית

קלאוזביץ הגדיר סדרת קרבות למימוש יעדי מלחמה — כ"אסטרטגיה"; ואילו האמריקנים מגדירים כיום "אסטרטגיה" כאמנות ומדע של תכנון ושימוש במשאבים ו"אסטרטגיה לאומית", כאמנות ומדע של תכנון ושימוש במרכיבי הביטחון הלאומי, כמו מדיניות, כלכלה, פסיכולוגיה, חברה וצבא.

נוהגים להפריד בארה"ב — ולא רק בה — בין אסטרטגיה מדינית לאסטרטגיה צבאית. דופוי טוען שהטעם לכך הוא שבאסטרטגיה מדינית יש

יותר אמנות מאשר באסטרטגיה הצבאית, שהיא יותר מדעית, ולא היא. לדעתי: אסטרטגיה צבאית אינה מדעית יותר מאסטרטגיה מדינית, ולראיה — אין מדברים על "מדע אופרטיווי" אלא על ה"אמנות האופרטיווית" של הפעלת כוחות ברמה הזירתית.

כדי להשלים את התמונה מן הראוי להזכיר עוד מונח אחד והוא "דוקטרינה צבאית". מונח זה בא לשקף עקרונות, קווי מדיניות ותפיסות שהם פרי ניסיון ותיאוריה, שצריכים להוות מעין מכנה משותף לפעילות הצבאית.

מאחר שהתיאוריה אמורה לעסוק בסיבות למלחמה, בקשר שבין מלחמה למדיניות, בסוגים ובצורות של מלחמה וכו', יש הקוראים לה "פילוסופיית-מלחמה" ובתוכם דופוי ועמיתיו. הם טוענים, לכאורה בצדק, שפילוסופיית-מלחמה היא רקע לתיאוריית-לחימה, שעוסקת באסטרטגיה צבאית ובאמנות אופרטיווית וטקטיקה. אבל פילוסופיית המלחמה אינה רקע לתיאוריית הלחימה. אדרבה, תיאוריית הלחימה היא חלק מתיאוריית המלחמה. תכליתה של תיאוריית הלחימה היא לקבוע עקרונות שיסבירו את מהות המלחמה והלחימה, לשמש בסיס לעיצוב דוקטרינה צבאית, ולסייע לתכנון ולניהול לחימה במלחמה.

נוסחה מתימטית לתיאוריית הלחימה

דופוי סבור שצריך לבטא את תיאוריית הלחימה בעזרת נוסחה מתימטית שתבטא את מרכיבי הלחימה, המכנה והקשר ביניהם, וכמובן את תהליך-הלחימה והגורמים המשפיעים עליה.

הוא בחר בנוסחה המתימטית הבסיסית הבאה: $E = K \times C \times T$ כאשר: איכות — משמעה האפקטיוויות של הלוחמים. כמות — כמות האש (עצמת האש).

ותנאים — פירושם ההשפעות המבצעיות (תמרון, הפתעה וכו'), ההתנהגותיות (מנהיגות, מוראל וכו') והסביבתיות (קרע, מזג אוויר וכו'). דופוי מודה שאפשר לכמת משתנים פסיים אך קשה מאוד לכמת משתני-התנהגות. אף-על-פי-כן מצא לדבריו דרך למדוד איכות, על-ידי חלוקת יחסית-תוצאות של צדדים מתמודדים בתום הלחימה (מימוש משימה, תפיסת שטח, אבדות) — ביחסית-כוחות ערב פתיחתה. לכאורה היו צריכים יחסי הכוחות להכתוב את התוצאות בדרך

הניתנת לחיזוי מראש. אבל, כפי שאמר קלאוזביץ בעניין החיכוך, שינויים לא צפויים בטיב הכוח ובטיב מיצויו הלכה למעשה, וכן מזל ומקרייות, מונעים זאת.

מאחר שמשתני התנהגות משפיעים על משתנים מבצעיים, הגו דופוי ועמיתיו שיטה לאמוד ולשקלל את המשתנים הללו. הם למדו וניתחו לקחי-קרבות רבים כדי לקבוע נורמות של אפקטיוויות של כוחות לוחמים, ושל המשתנים המשפיעים עליהם. דופוי ועמיתיו חילקו אותם כדלקמן:

א. משתנים סביבתיים (קרע, מזג-אוויר וכו').
ב. משתנים התנהגותיים (מנהיגות, אימונים, ניסיון, מוראל).

ג. משתנים מבצעיים (הערכות וביצורים, ניידות, חשיפה לפגיעות, עדיפות אווירית, הפתעה, טיב הנשק, כושר לוגיסטי, מודיעין, נטילת יזמה, פיקוד, שליטה ותקשורת, זמן ומרחב, מזל וחיכוך).

אפשר כמובן לחלוק לא על עצם החלוקה כמו על מה שכלול במרכיביה ובעיקר על השקלול של מרכיבים אלה, אך לא זה המקום לעסוק בכך. די לנו שנטיל ספק במסקנות המחקר של דופוי ועמיתיו — בדבר האיכות של החייל הישראלי ביחס לחיילי צבאות ערב — שהן כדלקמן:

א. במלחמת ששת הימים — חייל ישראלי היה שווה ל-1.54 חייל ירדני, ל-1.75 חייל מצרי, ול-2.44 חיילים סורים.

ב. במלחמת יום הכיפורים — חייל ישראלי היה שווה ל-1.88 חייל ירדני, ל-1.98 חייל מצרי, ול-2.54 חיילים סורים.

כך או כך, חישוביהם של דופוי ועמיתיו איפשרו להם לפתח, בעזרת המודל שלהם, מחקרים בכיוונים שונים. אחד מהם עוסק בסוגיה של חיסכון בכוח והקשר בינו לבין האפקטיוויות של הלחימה.

"חיסכון בכוח" פירושו שימוש מושכל בכוח, שימנע כישלון במקומות לא-חיוניים (להם יוקצה כוח מזערי) כדי לרפז פוח מירכי ועדיף במקום שיביא להכרעה. בהקשר זה מציג דופוי שאלה: האם העדיפות על האויב בנקודת ההכרעה צריכה להיות מירכית, כלומר 1:3 לפחות, או שמא עדיפות-יתר תפעל ככומרנג דווקא משום שמפקדים נוטים ליצור עדיפות כזו כדי לענות על

התשת הכוחות בלחימה; כלומר, אבדן-כוח ביחידה או בעוצבה ליום לחימה, כתוצאה מפעילות אויב או מכל סיבה אחרת.

דופוי ועמיתיו חקרו את היחס בין אבדות לתוצאות ומצאו שאין ביניהן התאמה. לעומת זאת מצאו קשר בין תנאי לחימה, קצב לחימה, וטיב המשימה — לבין מספר האבדות.

אגב המחקר הסתבר להם, כי ב-400 השנים האחרונות ירד בעקביות אחוז האבדות בלחימה, להוציא עלייה חדה בעקומת האבדות בתקופת מלחמות נפוליון, כאשר הופעלו צבאות המוניים וארטילריה, במלחמת האזרחים האמריקנית שבה השתפר טיב הרובה, במלחמת העולם הראשונה והשנייה, ובמלחמות ישראל-ערב (שהאבדות בהן היו זהות באחוזים לאלה של מלחמת העולם השנייה).

במלים אחרות, האבדות ביום לחימה בתקופת נפוליון ובמלחמת האזרחים האמריקנית הגיעו לכדי 20-25 אחוזים, במלחמת העולם הראשונה — לכדי 5-10 אחוזים, במלחמת העולם השנייה ובמלחמות ישראל-ערב — לכדי 2-5 אחוזים.

מה פשר הירידה כאחוז האבדות מ-25 ל-2 אחוזים, למרות השתפרות כלי-הנשק ועליית כוח הֶרְגָּ וְהֵרָסָה שלהם? דופוי מוצא את ההסבר לכך בפיזור הגייסות, שגדל בקצב שעלה על הגידול שהיה בעצמת האש של כלי-הנשק.

מסקנות מחקרו של דופוי

בסוף מחקרו בנושא היחס בין אבדות לתוצאות הגיעו דופוי ועמיתיו למסקנות הבאות:

א. אפשר לתקוף ביחסי כוחות של 1:2, כתנאי שיחסי הכוחות המספריים יאזונו על-ידי נטילת יוזמה וניצול הפתעה על-ידי התוקף. סיכויי ההצלחה שלו במקרה כזה יגיעו ל-60-70 אחוז, ובכל מקרה יהיו לתוקף פחות אבדות מאשר למגן (מסקנה זו מוטלת בספק, לדעתי, ודאי וודאי אם תתקבל ההצעה לתקוף ביחסי כוחות של 1:2).

ב. אחוז האבדות היחסי שייגרם לכוח גדול, יהיה קטן מזה שיהיה לכוח קטן, מאחר ש"חיכוך" גדול בכוח גדול, יביא לכך שתהיה בו פחות היחשפות לאש.

ג. פוח "איכותי", למשל יחידה גרמנית או ישראלית, גורם אבדות רבות יותר לצד-שכנגד מאשר כוח פחות אפקטיווי ממנו.

אירופה במקרה של פלישה סובייטית. מסתבר שלגבי מהירות התנועה הסובייטית במקרה פלישה אין דעה אחת משום שהחישובים נעשים בעזרת מודלים שונים, הסותרים זה את זה. יש מומחים הטוענים, למשל, שכוחות בריה"מ וברית ורשה יתקדמו 50 קילומטר ביום, ויש האומרים שיתקדמו רק 20 קילומטר ביום. מכל מקום, דופוי ועמיתיו סבורים ששיטתם עדיפה על כל המודלים הללו ולו רק מפני שהיא נשענת על שיפוט כמותי המתבסס על ניסיון היסטורי.

למרות שמתנגדיהם טוענים לעומתם כי ההתקדמות המהפכנית בטכנולוגיה מפחיתה את ערך השימוש בניסיון ההיסטורי, אומרים דופוי ועמיתיו שאפשר ללמוד מההיסטוריה הצבאית את הדברים הבאים באשר לקצב התקדמות:

א. עדיפות בעצמה (איכות-כמות-אתנאים) היא תנאי לקצב התקדמות נאות.

ב. אין יחס ישיר ותואם בין קצב התקדמות וכוח צבאי (טיב הנשק והגורמים המשפיעים עליו).

ג. יחידה קטנה מתקדמת יותר מהר מיחידה גדולה, בגלל השפעת גורם החיכוך המתרחבת ככל שיחידה גדולה יותר.

ד. מכשולים מצמצמים את קצב ההתקדמות. ה. הפתעה מקדמת את קצב ההתקדמות, מפני שהיא מחזקת את העצמה.

ו. קצב ההתקדמות פוחת ככל שהזמן מתארך ולו רק בשל עייפות.

ז. אפקטיוויות הלחימה, או האיכות, מגדילה את קצב ההתקדמות.

ח. התעקשות על התקדמות, לנוכח התנגדות, עולה בנפגעים רבים.

ט. קצב ההתקדמות מותנה בטיב הצירים ובלוגיסטיקה.

י. קצב ההתקדמות מותנה במוג'אוויר ופוחת בלילה.

יא. קצב ההתקדמות מותנה לא רק באילוצי אויב, אלא גם באילוצי המפקדה הממונה.

הנה כי כן קובעים דופוי ועמיתיו את מְקָדָם ההתקדמות, הגדל ככל שגדלה העצמה, והמשתנה לפי כל שנאמר לעיל. הנוסחה שלהם המייצגת מקדם זה היא, אפוא, ארוכה למדי, אף-על-פי שאינה מלאה.

תחום נוסף שחקרו דופוי ועמיתיו הוא תחום

טעות אפשרית בהערכה ועל-הלא-צפוי?

תשובת דופוי לשאלה היא שעודף כוח כמותי אינו ערובה לניצחון, אלא האפקטיוויות של אותו כוח. שכן הגדלת העצמה פי שניים, או פי שלושה, אינה מגדילה את התוצאה כאותו שיעור. אדרבה, נוצרת תופעה של תפוקה שולית.

להודות על האמת, היינו עדים לכך במלחמת לבנון. אולם מכאן ועד למסקנה שמסיק דופוי כי לא כדאי להבטיח יחסי-כוחות מעבר ל-2:1 בהתקפה — רחוקה הדרך, אפילו שכהוכחה לממצאיו מביא דופוי את העובדה שנפוליון לא נרתע מלתקוף בתנאי נחיתות כמותית, וחיפה עליה באפקטיוויות של תמרון ומהירות. כן מביא דופוי כהוכחה את מעשי הגרמנים במלחמות העולם. אך הרי נפוליון והגרמנים הוכרעו במלחמה בסופו של דבר!

עניין נוסף שחקר דופוי, בעזרת המודל שפיתח, קרוי "קצב ההתקדמות". דופוי הוכיח שהתפתחות הטכנולוגיה לא חוללה מהפכה בתחום קצב ההתקדמות הצבאית: פרשיו של אלנבי בקרב מגידו, במלחמת העולם הראשונה, נעו מהר יותר מאשר אוגרתו של האלוף טל במלחמת ששת הימים. וכוחותיו של נפוליון התקדמו לעבר מוסקווה מהר יותר מאשר השריון הגרמני במלחמת העולם השנייה.

קצב ההתקדמות והתשת הכוחות

דופוי ועמיתיו גם מצאו שככל שמתארכת הלחימה, כך פוחת קצב ההתקדמות ליום לחימה ושיש יחס ישיר בין עצמה (איכות-כמות-אתנאים) לבין קצב ההתקדמות. כלומר, ככל שגדלה העצמה גדל קצב ההתקדמות. מסקנה זו היא "חידוש", מה גם שיש גורמים קבועים המכתיבים את קצב ההתקדמות מבלי להתחשב בעצמת הכוח, כמו לוגיסטיקה, טיב הקרקע, התנגדות היריב וביצועיו, עייפות הכוח המתקדם וטיב משימותיו. "חידוש" נוסף של דופוי ועמיתיו הוא שאין התאמה בין קצב ההתקדמות למידת ההתשה של האויב שמנגד, מאחר שכוח הנמצא בתנועה מפעיל פחות אש. משמעות הדבר היא, לכאורה, שאין טעם בהתקדמות מהירה. אבל מסתבר — ובכך יש משום סתירה — שדופוי ועמיתיו רואים חשיבות רבה לעניין זה. קצב ההתקדמות חשוב, למשל, כדי לחזות את ההתפתחויות בחזית

ד. אין יחס ישר בין יחסי הפוחות ליחס האבדות בין צדדים מתמודדים, מאחר שאם התנאים מנוצלים כהלכה הם מגדילים את העצמה. ה. בימינו אין הבדל מהותי ביחסי אבדות בין תוקף למגן (גם בזה יש להטיל ספק, לדעתי). ו. תוקף המנצל הפתעה מוריד את כמות אבדותיו.

ז. בלילה, במזג אוויר גרוע ובתנאי קרקע קשים, פוחת אחוז האבדות, מאחר שקשה יותר להפעיל אש יעילה.

ח. היכולת לגרום אבדות פוחתת על ציר הזמן, וככל שהלחימה נמשכת, בשל עייפות.

ט. התקרמות מהירה מצמצמת את אבדות הצדדים המתמודדים, מאחר שלמגן קשה יותר לפגוע במטרה ניידת ולתוקף קשה יותר להפעיל אש.

י. הבקעה "בכל מחיר" מגדילה אבדות.

יא. האבדות מתחלקות סטטיסטית כדלקמן: 20 אחוז הרוגים, 80 אחוז פצועים, שמהם 15 אחוזים הם פצועים קשה, ורק 10 אחוזים מהם נשארים בחיים.

יב. יש יחס פחות או יותר קבוע בין אבדות בנפש ואבדות בציוד. למשל, אבדות בטנקים גדולות פי חמישה מאבדות בכוח האדם המאייש אותם — והאבדות בקנים ארטילריים גדולות פי עשרה מהאבדות בקרב מפעיליהם.

הממצאים של דופי ועמיתו בנושא הסטטיסטי של האבדות חשובים בראש וראשונה כדי לקבוע את הסדר"כ הרפואי ואת כמות המיטות בבתי החולים לקראת אפשרות מלחמה. לנו חשוב בעיקר הממצא הסטטיסטי, כי אבדות ממוצעות של דיוויזיה במלחמת העולם השנייה ובמלחמות ישראל ערב היו כשני אחוזים ביום. כל השאר — היינו הנוסחה המסוכנת והארוכה מאוד שפיתח דופי, הנועדת לנבא את מספר האבדות בעתיד (אבירות = מקדם אבדות (ממוצע היסטורי); רקע; מזג אוויר; יום/לילה; הפתעה; ביצורים; גודל הפוח; קצב ההתקדמות; עייפות; עצמה) — צריך להבחן לפחות במשחקי מלחמה.

עניין נוסף שנדון על ידי דופי הוא עניין ה"חיכוך", שמשמעותו: הצטברות של קשיים לא צפויים, המצמצמים את כושר הביצוע והמביאים לאי-מימוש של תוכנית צבאית, דחייה או החטאה

בהשגת מטרה, ואי-עמידה במשימות ובלוח זמנים.

ממציא המונח, קלאוזביץ, טען ש"חיכוך" אינו ניתן למדידה. דופי סבור אחרת, וטוען שיש דרך למדוד אותו, משום שכל שהכוח גדול יותר ועמו החיכוך בפעולותיו, כך אבדותיו היחסיות קטנות יותר. הנוסחה שנקבעה על-ידו היא:

$$\text{חיכוך} = \frac{\text{היחסות לאש}}{\text{אבדות}}$$

למשל, אם בדיוויזיה נחשפים לאש 20 אחוז מכוח האדם, ואחוז האבדות ליום לחימה הוא שלושה אחוזים — יהיה מקדם החיכוך 6, כלומר פי ששה מאשר בפלוגה. מספרים אלה אינם קבועים, מאחר שהחיכוך יקטן ככל שהכוח איכותי ומגוהל כהלכה.

מאחר שהאבדות הולכות ופוחות ב-400 השנים האחרונות, מקיש דופי, שגם החיכוך חייב לרדת. אך זהו היקש מוטעה במידה רבה, שכן הפיזור שגרם להפחתת האבדות היחסיות, הגביר גם את החיכוך, הגדול בלאור הכי ביחידה גדולה. דופי חקר גם את הקשר בין טכנולוגיה לבין התנהגות בני אדם בעת לחימה.

לצורך זה חילק דופי את ההיסטוריה הצבאית לתקופות הבאות:

א. תקופת השרירים — עד מחצית המאה ה-13.

ב. תקופת אבק השריפה — מאמצע המאה ה-13 ועד תחילת המאה ה-19.

ג. תקופת המהפכה הטכנולוגית — מתחילת המאה ה-19 ועד ימינו.

כל תקופה שכזו מתחלקת לתקופות-משנה. למשל, בתקופת המהפכה הטכנולוגית מצויה תקופת המשנה הקרויה "המהפכה התעשייתית", שהשפיעה מאוד על המלחמה. די אם נזכיר את חלקה בהתפתחות התעבורה היבשתית והימית, שלא לדבר על הייצור ההמוני. כן מצויות בה תקופות מלחמות העולם הראשונה והשנייה.

מלחמת העולם הראשונה קידמה המצאות טכנולוגיות כמו הטנק, המטוס, הגז המרעיל, הסוּנר והרדיו, אלא שהם לא נוצלו במורע. הטנק, למשל, הופעל על-ידי בעלות-הברית באיחור, בתשובה לקיפאון במלחמת השוחות; ואילו

הגרמנים ניסו לענות על אותה בעיה באמצעות פיתוח שיטה טקטית, הקרויה הסתננות. לעומת זאת הקדימו הגרמנים את בעלות-הברית במלחמת העולם השנייה בניצול מירבי של הטנק ואף בפיתוח תורת הלחימה שנודעה בשם "בליצקריג". כמו מלחמת העולם הראשונה, קידמה גם מלחמת העולם השנייה המצאות טכנולוגיות, כגון טילי קרקע-קרקע שפותחו על-ידי הגרמנים, ראדאר ומחשבים, והעיקר — נשק גרעיני.

מאז מלחמת העולם השנייה חלה התפתחות רבה בתחום המחשבים, שנהפכו לכלי שבלעדיו אי אפשר עוד לנהל ניהול תקין, לשלוט באש, ולייצר מודיעין. התפתחות חשובה נוספת הייתה בתחום הטילים והנחייחם, בתחום הנשק הכימי והבקטריוֹלוגי, בתחום התחמושת והמוקשים ה"חכמים", בסנסורים ובשימוש בלייזר לאיתור מטרות ולצרכי "מלחמת הכוכבים".

למרות כל השיפורים הללו, שפירושם נשק קטלני יותר ועצמת-אש רבה יותר ומדויקת יותר, טוענים דופי ועמיתיו כי התחרות בין הנשק לבין דוקטרינת הפעלתו לא הוכרעה לטובת הנשק — מה גם שטכנולוגיה חדשה אינה נקלטת במהירות, לא בתחום הדוקטרינה ולא בתחום הטקטיקה.

הסיבה העיקרית לכך היא, טוענים דופי ועמיתיו, היעדר מנהיגות בעלת ידע, דמיון, גמישות ויכולת לסגל ידע מן העבר ולתאם משאבים לקליטת נשק חדש. מכל מקום, עובדה היא שיש פער של דור בין המצאה טכנולוגית לבין קליטתה. בנוסף לכך, לכל המצאה טכנולוגית מוצא הצד שכנגד תשובה תוך זמן קצר — בין אם בהמצאה נגדית ובין אם בטקטיקה (פיזור וכד'). במלים אחרות, טכנולוגיה חדשה יכולה אמנם לשנות יחסי-כוחות ולגרום "צרות" (ראה צוללות וטילי נ"מ), אך אין בכוחה להביא למהפכה של ממש. מכאן מסיק דופי שאסור לסמוך על עליונות טכנולוגית כמרכיב-מפתח בעצמה, וכי מציאות ורעיונות חשובים יותר מטכנולוגיה. לראיה: הגרמנים בראשית מלחמת העולם השנייה לא ניצחו בזכות נשק שהיה בו משום הפתעה טכנולוגית, אלא בזכות דרך-השימוש בו. הדברים הוכחו גם בראשית מלחמת יום הכיפורים, ודי לזכור את השימוש שעשו המצרים בטילי נ"מ ובטילי נ"ט בחזית התעלה.

דופי מצא שמכפילי כוח שווים לתוצאה של חלוקת יחסי-עצמה של צדדים מתמודדים ביחסי-כוחות מספריים המתייחסים בעיקר לכוח אדם. כן מצא דופי שמכפילי כוח הוא תוספת בעיקר לתנאים. לדוגמה: העצמה תשתפר אם יתוספו אליה מכפילי כוח כגון עדיפות אוויר והפתעה לתוקף וביצורים ועמדות למגן, שהם בגדר "תנאים" טובים יותר.

מכפילי הכוח היו, לדעת דופי, הסיבה לניצחון בהרבה קרבות נודעים. לדוגמה: ניצחונם של המצרים בראשית מלחמת יום הכיפורים בא להם בזכות מכפילי כוח בתחום התכנון, העדיפות בכוח-אדם ובעצמת-אש ובעיקר – ההפתעה, שלדעת דופי מגדילה את עצמת התוקף פי שניים, בעוד שכוננות מגדילה את עצמת המגן רק פי אחד וחצי.

השגות על התיאוריה של דופי

כל הדברים שהובאו עד פה על מודל השיפוט הכמותי של דופי מעוררים הרהורים וספקות. האומנם יש תוקף לערכים הכמותיים שהוא מציע, והאמנם אפשר להגיע לשקלול מספרי של השפעת גורמים ומשתנים איכותיים על כוחות לוחמים, נשקם ודרך פעולתם?

דופי טוען שהגיע לערכים כמותיים אלה מתוך מחקר של כ-200 קרבות בולטים שהתנהלו בתקופה שבין 1915 ל-1982. הוא טוען עוד, שהשוואת יחסי העצמות לתוצאות ההתמודדות ביניהן (מימוש משימה, כיבוש שטח, אבדות וכו'), יכולה להצביע לכאורה על חריגה מהצפוי על-פי החישוב וההיגיון, אם לא ילקחו בחשבון מכפילי-כוח המגדילים את עצמתו של הצד המנצח.

אחת ההשגות שיש להשיג על התיאוריה של דופי קשורה בעובדה שהוא מגדיר "כוח" (Strength) כסך-כל עצמת האש של כלי הנשק השונים, המתקזזת על-ידי גורמים שונים המשפיעים על מידת האפקטיביות שלהם. זאת ועוד – דופי טוען שכוח נהפך לעצמה (Power) בהשפעת שורה של משתנים כמו הפתעה, ניידות, צורת-הקרב, תנאי השטח ומזג-האוויר, מנהיגות, אימונים.

מוכיח, לדעתו, כי אף-על-פי שבמלחמת לבנון נחלה ישראל כשלון פוליטי, היא זכתה במפורש בניצחון צבאי, המוכיח כי הפער בין איכותו של צה"ל לאיכות הצבא הסורי לא רק שלא קטן אלא גדל.

לפי חישוביו של דופי (חישוב קצב התקדמות, שממנו מחשבים את האיכות הישראלית, המאפשרת להגיע לחישוב היחס שבין האבדות שהיו לצה"ל לעומת אלה שהיו לצבא סוריה), כל מאה חיילים ישראלים גרמו ארבע אבדות בקרב מאה חיילי צבא סוריה, בעוד שמאה סורים גרמו רק 1.5 אבדות בקרב מאה חיילים ישראלים. רוצה לומר: איכות צה"ל גדולה מאיכות צבא סוריה כדי 1.5:4.

תחום נוסף חדש יחסית שדופי עוסק בו הוא ה"דיכוי". הכוונה לדיכוי האויב על-ידי הנחתת אש, לאו דווקא כדי להשמירו אלא כדי לפזרו ולדכא את תגובותיו כדי לאפשר תנועה ותמרון לכוחותינו.

דופי מבדיל בין "דיכוי" לבין "ניטרול" האויב, לפי משך השפעתם. משך השפעת ה"דיכוי" קצר מאשר משך השפעת ה"ניטרול", המוגדר בדוקטרינה האמריקנית כמצב שאליו נכנס פוח לוחם לאחר ש-10 אחוזים מכוחותיו נפגעו. לצורך ייצוג תופעת הדיכוי במודל שלו נעזר דופי במחקר שעשתה יחידת חקר הביצועים הבריטית, שמצאה את הכמות והמשך של האש הדרושה לדיכוי, ואף את סוג פגזי הארטילריה שייטיבו לעשות זאת. החוקרים הבריטים מצאו, לדוגמה, כי מוטב להנחית על היריב, לצורכי דיכוי, הרבה פגזים קטנים מאשר לירות מעט פגזים גדולים באותו משקל. הנה כי כן קבע דופי שדיכוי הוא פונקציה של עצמת אש, ובמלים אחרות – כמות של תנ"מ, כמות פגזים וקצב הנחתה. דופי מייחס חשיבות רבה למקדם הדיכוי משום שהוא העלה, למשל, את יחס האיכות הממוצע, ששרר במלחמת העולם השנייה, בין חייל אמריקני לחייל יפני מ-1:2.5 (כלומר, חייל אמריקני 1 היה שווה ל-2.5 יפנים) ל-1:5 במערכת איורג'ימה, הודות למכת-האש המכונה עוד עניין שעוסק בו ספרו של דופי הוא מכפילי כוח כגון מנהיגות, הפתעה ורמת אימונים. רוצה לומר: משתנים המאפשרים למעטים לנצח רבים.

מן האמור משתמע שחייב להיות איזון בין טכנולוגיה (נשק), דוקטרינה וטקטיקה – ובכל מקרה אין לבנות על טכנולוגיה בלבד ולהשקיע בה את עיקר המאמצים. לשון אחרת: מחשבת בני-האדם והתנהגותם בהקשר לטכנולוגיה חשובה ממנה עצמה. זו גם הסיבה שיש חשיבות מיוחדת ללימוד היסטוריה צבאית.

דופי סבור, כי ההיסטוריה הצבאית יש בה כדי ללמד לקחים רבים בדבר התנהגות בני האדם בלחימה, אגב שימוש בנשק שהועמד לרשותם: א. מנהיגות טובה היא זו היודעת לנצל "מכפילי כוח", לבצע את ההכנות הדרושות, וללמוד מהניסיון.

ב. הכוחות הלוחמים מושפעים מאוד מהפתעה ודיכוי בהשפעת אש.

ג. איכות כוח האדם נבחנת באפקטיביות בקרב, בכוח התמדה וברמת המוראל.

ד. היחס בין מוראל לגורמים פיסיים (כגון אש ותנועה, פיזור, קצב-לחימה וכו'), קשור לחיכוך, והוא זה שקובע בסופו-של-דבר את תוצאות הלחימה.

נושא מעניין נוסף שדופי ועמיתיו עוסקים בו הוא המודל של לנצ'סטר, הנועד לחשב התשה של צדדים לוחמים. דופי טוען כי לנצ'סטר מתייחס אל יחסי כוחות מספריים בלבד ומתעלם ממרכיבי האיכות והתנאים, המופיעים בתורתו של קלאוזוביץ. דופי מצא, כי יש יחס ישיר בין איכות (אפקטיביות) של יחידה צבאית לבין כושרה להנחית אבדות על האויב. לצורך זה הוא הסתמך בין היתר על מלחמת 1973, שבה היו הצדדים שווים בטיב אבל לא באיכות. מלחמה זו הוכיחה, לדעת דופי, כי מה שקובע את תוצאות הלחימה אינו הנשק ואף לא הכמות של כוח האדם המפעילה אותו, אלא האפקטיביות שלהם. לדבריו, יש יחס ישיר בין איכות בריבוע לבין האבדות שהיא גורמת לאויב, ויחס זה זהה ליחס ההפוך שבין "מוראל" ל"גורמי החומר" בריבוע. זאת ועוד – לדעת דופי, יש דרך למדוד איכות (אפקטיביות) מתוך היחס שבינה לבין הנפגעים שהיא גורמת, ואגב כך להוכיח כי אלה המשקיעים בטכנולוגיה יותר מאשר בהגדלת איכות הלוחם – אינם אלא טועים ומכשילים.

להמחשת ממצאיו מביא דופי את הדוגמה של קרב הבקעא במלחמת לבנון ב-1982. קרב זה

אזור הביטחון

מבט מבפנים

סא"ל אלכס סלע

במפגשים עם קציני מטה מבצעיים המנחים את הכפריים בכל נושאי הפיתוח החקלאי ובטיפול השוטף בגידולים ובבעלי חיים. לא מעט כספים הושקעו בפיתוח תשתית המים והדרכים החקלאיות, דבר שאיפשר עיבוד אינטנסיבי יותר של השטח החקלאי הקיים.

יחד עם זאת כדי למנוע הפרדה של אזור הביטחון מכלל לבנון נפתחו מעברים אורחיים שאיפשרו מגע יומיומי בין תושבי דרום לבנון לצפונה. יכולת זו של מסחר כללי יצרה דינמיקה של שיתוף פעולה כלכלי ללא הסתמכות בלעדית על ישראל.

עבור הנוצרים, שלא יכלו מסיבות ביטחון ליצור קשר כלכלי ואישי דרך השטח שמצפון לצפונה שהיה בשליטה שיעית או פלסטינית, הוקם נמל מסחרי בראש הנקרה, אשר מאפשר קשר ימי קבוע עם החלק הנוצרי שבביירות. נמל זה איפשר גם לפליטים רבים לחזור לצפון ובכך הוריד לחצים בתוך האזור.

בעקבות הפעילות הישראלית האזרחית הופנו גם כספים של ממשלת ביירות לפרויקטים בדרום כדי למנוע השפעה ישראלית מצטברת בשטח. אחד הפרויקטים היה הרחבת כביש הדרום, פרויקט שלא הושלם בשל אי הזרמת כספים מצד הממשל. הסיוע האזרחי יצר מנהיגות מקומית שלקחה על עצמה לקיים את הקשר עם הכפרים תוך יצירת תשתית של מנהל מקומי (ועדות) אשר מייצגות את האינטרסים של התושבים.

הקמת צבא דרום לבנון

צבא דרום לבנון של היום בפיקודו של גנרל לאחד, שונה מכוחותיו של המיג'ור חדר בתקופת אד"ל. מבנהו של צד"ל כפי שנתגבש בשנותיים האחרונות מושתת על מספר הגדרות יסוד שחלקן צבאיות מובהקות וחלקן מותאמות לאופי האוכלוסייה והחיליים המשרתים בו. אחד המאפיינים, הוא הצבת חיילים רבים המשרתים באזורים קרובים למקום מגוריהם כדי להדגיש את הקשר שבין הישיבה במוצב או סיורי הבט"ש לבי

הגדרת אזור הביטחון הייתה מבוססת על מספר כללים שקיומם — כך הובן — ייתן ביטחון ושקט יחסי באזור הביטחון: ראשית, כבעבר גם כיום הייתה כוונת המערכת הצבאית להקנות לעצמה יכולת לבלום את הטרור ולפעול נגדו בתוך לבנון, ובכך להימנע מהצורך בפעילות ביטחון שוטף על קו הגבול עצמו. שנית, אזור הביטחון מושתת על אוכלוסייה נוצרית ודרוזית בעיקרה וכמה כפרים שיעים, אשר כבר בעבר בתקופת אד"ל שיתפו פעולה עם ישראל בניסיון לעקור את הטרור הפלסטיני מהשטח. גם הפעלת כוח צבאי מקומי הייתה אמורה ליצור מערכה של מעורבות והזדהות של תושבי הדרום עם הכוח המקומי.

גבולות אזור הביטחון נקבעו לאור הרצון למצוא שטח ובו אוכלוסייה מעטה ככל האפשר, למעט, יצירת קשר בין אזור הדרום לג'זין, שבה היה ריכוז גדול של נוצרים אשר הכוח המקומי (צד"ל) היה צריך להגן עליהם.

הזמן שחלף מאז הוקם אזור הביטחון קצר אולי, אך דומה כי בכל זאת ניתן כבר להצביע על התהליכים וההתפתחויות שחלו במשך הזמן.

היחסים עם האוכלוסייה המקומית

עם הקמת המסגרת הצבאית של צד"ל חודשה גם פעילות הסיוע האזרחי, אשר נתקיימה למעשה במהלך מערכת של"ג ולאחריה. מערכת הסיוע האזרחי של ישראל לתושבי אזור דרום לבנון פועלת מאז שנות ה-70 המוקדמות, והיא מושתתת על עיקרון של תמיכה בפיתוח התשתית החקלאית והכלכלית באזור, תוך מתן דגש על קידום הרפואה והפיתוח הרפואי על כל המשטמע מכך. מאז 1985 פיתח מנהל הסיוע מערכת רפואית הבנויה בעיקר על בית חולים מרכזי במרג' עיון ובית חולים נוסף — בתהליכי פיתוח — בכינת ג'בל, זאת בשונה מהשיטה הקודמת של הכנסת רופא לכפרים באמצעות מרפאה ניידת. פיתוח המוסדות הרפואיים איפשר להפנות את החולים לטיפול באזור עצמו מבלי להצטרך לבתי חולים בישראל. בתחום החקלאי מתבטא הסיוע

אזור הביטחון נוצר בעקבות החלטה על יציאת צה"ל מלבנון במאי 1985 ועל יצירת אזור ביטחון כדוגמת אזור דרום לבנון ערב מבצע של"ג. באותה עת סביר היה להניח כי אם צה"ל ייצא מלבנון ייפסק הטרור השיעי כלפי חייליו, אך לא כאלה היו הדברים.

גנרל לאחה, מפקד צבא דרום לבנון.

יטחון המשפחות והכפרים. בהרכב הצבא נשמרת היחסיות העדתית פרופורציה של 10% דרוזים, 20% שיעים ושאר נוצרים. המעורבות העדתית בתוך המסגרות פלוגתיות של צד"ל היא התפתחות טבעית יובית, וניתן למצוא חיילים ומפקדים שיעים פועלים באזורים נוצריים ואף באזורים דרוזיים להיפך. דבר זה תורם לגיבוש המסגרת ומבטל את עדתיות שבתוך המרכיב הפלוגתי. פעילות הבט"ש השגרית של חיילי צד"ל ידוכות בשני תחומים מרכזיים. ישיבה במוצבי קו, המהווים מטרה לתקיפת ארגונים ומכאן שיבותם; וסיורי בט"ש לאורך צירים הן על קו מוצבים והן בתוך אזור הביטחון עצמו. בנוסף לכך נערכים לעתים ריכוזי כוחות בקנה דה הגדול מן הריכוז הפלוגתי-גדודי, לצורך צוע פעילות מבצעית מעבר לאזור הביטחון עיקר סריקות בכפרים בעקבות ארגוני הטרור). לאורך כל הדרך הוצבו סימני שאלה בדבר

יכולתו המורלית של צד"ל לספוג אכזות בקנה מידה גדול יחסית לגודלו, ולאור ניסיון העבר ניתן לומר כי המנטליות השונה מזו שאנו מכירים, יוצרת יחס מקומי משפחתי מובהק לנושאי האכזות. חייל צד"ל אשר נהרג ומובא לקבורה בכפרו, רק משפחתו וכפרו שותפים לאבל ולא הכפרים האחרים שלא לדבר על העדה כולה. גישה זו מקלה על צד"ל לספוג אכזות.

צד"ל מונה כיום כמה אלפי חיילים המאורגנים בחמישה גדודים עם ארטילריה ואלמנטים של שריון, כאשר דגש פעילותם הינו על ביטחון שוטף. אין כל כוונה לא במוצהר ולא בפועל לראות את צד"ל כגורם בעל יכולת עצמאית להתמודד עם מסגרות צבאיות גדולות (צבא לבנון או כוחות סוריים) אלא יש לראותו כגורם מקומי המסוגל במבנהו ובאימוניו לקיים רמת ביטחון ולמנוע חדירה של חוליות חבלה וגם זאת בגיבוי של כוחות צה"ל מהקו הסגול.

המנהיגות הפוליטית והצבאית המקומית כשהוקם אזור הביטחון היו בו כבר אלמנטים של מנהיגות עדתית אשר פעלה בתוכו. במקביל להתגבשות אזור הביטחון וצד"ל נוצרו שני מרכיבי מנהיגות: האחד, מנהיגות אזרחית הבנויה סביב אנשי דת לעדותיהם ובשיתוף עם גורמי כוח כלכליים, בעיקר סוחרים — שיתדיו מהווים את הוועדות האזוריות השונות הנותנות את הפתרון לחיי היום יום בתחום הקשר עם ישראל וצד"ל, והאחר — המנהיגות הצבאית המתורכות סביב גנרל לאחה שהוא גם גורם סמכותי כלפי המנהיגות האזרחית. לאחה הוא המפעיל והמכוון של המנהיגות העדתית בתוך אזור הביטחון וצד"ל מאחד בתוכו את כלל מרכיבי העדות ומשמש סמל לאחדות העדתית בדרום. אזור הביטחון הוא היחיד בין חלקי לבנון שמתקיים בו שיתוף פעולה בין שלוש העדות (שיעים, נוצרים, דרוזים). המעורבות בכפרים של הגורם הצבאי מאפשרת יתר יזמה ומעודדת את הפעילות האזרחית במערכת. בדרום משולבים המנהיגות המסורתית

וכוחות צעירים יותר הבאים מתוך הכפר או המשרתים בתוך צד"ל. שילוב זה הינו ייחודי ותורם לשיתוף הפעולה בין המרכיבים השונים של אוכלוסיית הדרום. עם זאת ראוי לזכור כי תושבי הדרום נתונים גם ללחצים של גורמי מנהיגות מחוץ לאזור הביטחון. הנוצרים מושפעים ממנהיגיהם הפועלים בכירות, והשיעים מזדהים באופן גלוי עם אמ"ל כמייצגם העדתי בלבנון. למרות זאת זוהי השפעה כללית ביותר ואינה מורגשת לגבי הפרט במערכת.

שינויים והיערכויות חדשות של אויבי הרצועה

כאמור לפני מבצע של"ג התמודד אד"ל עם הפלסטינים. מאז הוקם אזור הביטחון השתנו אויביו והם כוללים לצד הפלסטינים גם ארגונים נוספים:

אמ"ל — הרואה באזור הביטחון חלק מתחום השפעתו הטבעית בשל הרוב השיעי שבו. מבחינת אמ"ל אזור הביטחון הינו מטרה לשליטה ולקבלת סמכות לכשתיסוג משם ישראל.

חיזבאללה — הארגון בעל האוריינטציה הפרו-איראנית הרואה בעדה השיעית בלבנון גורם ממשיך למהפכה האיראנית אשר מטרתה הסופית הינה ירושלים. לפיכך מבחינתו אזור הביטחון אינו אלא אבן נגף נוספת בדרך אל המטרה, והוא מוכן לשתף פעולה עם הפלסטינים ועם כל גורם אחר היכול לקדם את המהפכה השיעית ולפגוע בישראל.

הפלסטינים — האויב המסורתי של אזור הביטחון הרואה בישיבה בלבנון ערובה ליכולת פעולה מבצעית כנגד ישראל, ואזור הביטחון הוא מטרה ראשונית בדרך להשגת היעד. הפלסטינים ישתפו פעולה עם כל גורם לבנוני שיהיה מוכן להתחייב לאפשר להם לשבת בתוך לבנון ולפעול כנגד אזור הביטחון וישראל.

הסורים — הסורים הינם הגורם הדומיננטי העומד מאחורי כלל הפעולות היוזמות נגד אזור הביטחון. מטרתם היא להפוך את הלחימה נגד אזור

חיילי צד"ל — פעילותם מורכבת משיבה במוצבי הקו ומסיורי כט"ש לאורך צירים.

הביטחון ונגד צה"ל לגורם מלכד של כלל הארגונים הלוחמים ולאפשר לעצמם להשתלט באופן הדרגתי על לבנון. מבחינתם אזור הביטחון אינו מהווה מטרה ישירה הבולמת את תהליך ההשתלטות על לבנון, אלא מטרה שאליה יש למשוך את כלל הגורמים העדתיים ובכך ליצור אחדות פעולה המזדהה עם המטרות הסוריות. כן קיימים ארגונים נוספים המנסים לפעול באופן עצמאי או בשיתוף פעולה עם גורמים אחרים.

הכוח הרב-לאומי באזור הביטחון
 חסרונו הבולט בשטח של הכוח הרב לאומי הוא במגבלות המנדט אשר ניתן לו. רשמית אין הכוח מכיר בקיומו של צד"ל באזור הביטחון, ומכאן ריבוי התקלות וההתנגשויות עימו, אך עם זאת טיפולו בחוליות החבלה למיניהן אינו תקיף ואינו מגביל את פעילותן. עצם ההגדרה של ההכרה בכוח המרכזי הפועל בשטח אזור הביטחון, טומנת בחובה תהליך בלתי נמנע של התנגשויות אשר הובילו למאבקי כוח בשטח. ככלל נאלץ יוניפי"ל ללמוד להסתדר עם חיילי צד"ל, ואף ליצור איתם קשר בלתי פורמלי בעזרת מערכת קציני קישור, פגישות תיאום והידברות הדדית. לגבי ארגוני החבלה, נוקט יוניפי"ל מדיניות של הבלגה כלפי הטרור מתוך רצון לא להגיע לחיכוך אלים ולהימנע מאבדות. כתוצאה מכך ניצלו חוליות החבלה את הקרבות כדי לפגוע בחיילי צד"ל, תוך ניצול העובדה שביצוע הפיגוע בקרבת מקום לעמדות יוניפי"ל מאפשר למחבלים מידה של ביטחון מעצם ההתחבאות מאחורי הכוח. יוניפי"ל נוהג בדרך כלל לפרוק את נשקן של חוליות החבלה שנתפסו, לשלוח את המחבלים חזרה לצור, ולהחזיר אחר-כך את הנשק. יחד עם זאת, עצם הימצאותם של 7,000 חיילי יוניפי"ל בשטח והסריקות והבדיקות שהם עורכים מאפשרות לגלות חוליות בהיותן בדרך לבצע פיגועים, ולגלות מטענים ומיקוש בצירים.

מערכת ההסברה באזור הביטחון
 להקמתו של אזור הביטחון נלוותה מערכת שמועות הן בקרב הגורמים בשטח: יוניפי"ל, אמ"ל, והן בקרב אמצעי התקשורת. עיקר לחצי ההסברה היו סביב השאלה האם תיסוג ישראל מאזור הביטחון כפי שעשתה בשאר האזורים בלבנון, האם יחלפו כוחותיה כוחות יוניפי"ל והאם קיימת הסכמה בין ישראל לבין אמ"ל, על מסירת השטח לידיהם. מערכת שמועות זו יצרה קשיים בהשגת שיתוף הפעולה של האוכלוסייה המקומית עם גורמי צה"ל ועם גנרל לאחד. נדרשה הסברה תקיפה וברורה בדבר עתידו וייעודו של אזור הביטחון. הוויכוח ואי הבהירות שבאו לידי ביטוי בכלי התקשורת בישראל, הוסיפו שמן

הגיבוי של צה"ל הינו במערכת המודיעין, בסיוע אווירי ובשיתוף פעולה בין המוצבים של צד"ל לכוחות ניידים של צה"ל. מאז שהוקם אזור הביטחון ירדה רמת המעורבות הפעילה של צה"ל באזור הביטחון למינימום.

מבט לעתיד

מאז הוקם אזור הביטחון הוכרז שאינו דורש שינוי במצב הקיים. לפיכך קיומו בטווח הנראה לעינינו — מובטח. ישנם מספר גורמים אשר יכולים לשנות או לבטל את אזור הביטחון. האחד — הגיבוי שנראה כרגע תיאורטי בלבד, הינו האפשרות בדבר הסכמה לאומית חדשה בלבנון. כתוצאה מכך יהיה צורך להגיע להסדר של החזרת השטח לידי צבא לבנון, תוך שילוב של צד"ל בהסדר החדש. השני, אפשרות התאוששותה והגברת כוחה של אמ"ל הממוסדת, אשר יהיה לה הכוון לנטרל את חיובאללה והפלסטינאים בדרום באפשרות כזו יש מקום לראות שיתוף פעולה בין אמ"ל לצבא דרום לבנון. השלישי, שגם הוא אינו כרגע בבחינת אפשרות ריאלי, הינו שינוי בתפיסת יסוד של המעורבות הישראלית באזור, דבר אשר יביא לנפילתה הבטוחה של כלל המערכת הביטחונית הצד"לית באזור הביטחון. כל שלוש האפשרויות אינן מעשיות כרגע, ועל כן באין שינוי מהותי ימשיך אזור הביטחון לתפקד ולתת את הדיכוי של ביטחון גבול הצפון ש מדינת ישראל.

למדורה. הקו ההסברתי שנוקט היה הפעלתה של המערכת הפוליטית והביטחונית בישראל, אשר דיברה על אינטרס לא ברח-חלוף, על המחויבות העמוקה שיש לישראל באזור דרום לבנון, ועל כך שיצירת אזור הביטחון משרתת את ביטחון צפון ישראל ודרום לבנון. במשך הזמן, וחרף לחצים שונים שהופעלו על האוכלוסייה המקומית בעיקר ע"י גורמים בין-לאומיים, התברר כי ישראל איננה משנה את מדיניותה, והתמיכה הניתנת לצבא דרום לבנון, הינה עקבית, וישראל עומדת מאחורי עמדתה בדבר התמיכה לאורך זמן באזור הביטחון. נראה כי השילוב של קו הסברה תקיף בדבר מעורבותה של ישראל ועמידתה מאחורי צבא דרום לבנון, והביטוי המעשי לכך הביאו לשיתוף פעולה מלא של האוכלוסייה השיעית והדרונית עם צד"ל.

יחסי צה"ל באזור הביטחון

בכלל קיימת מגמה ברורה של שמירת הביטחון השוטף באזור דרום לבנון ע"י צבא דרום לבנון. פעילותו ומעורבותו של צה"ל בתוך האזור מתמקדת בשני מישורים. האחד, חונכות לצבא דרום לבנון והשני, מעורבות ישירה של כוחות צה"ל באזור, בעיקר כתמיכה וסיוע לצד"ל באירועים שהינם מעבר לבט"ש. התארגנותן של חוליות חבלה בסדרי גודל גדולים ותקיפה מאסיבית של מוצבי צד"ל הכריחו את צה"ל להתערב באופן פעיל ולבלום את המתקפות. ככלל, קיימת המגמה של מינימום מעורבות צבאית ישראלית פעילה בשטח ומקסימום גיבוי היות שצד"ל נבנה במתכונת צבאית מסודרת, הרי המעורבות של צה"ל באה לידי ביטוי בתמיכה בכלים ובאמצעים אשר אין בידי צד"ל. עיקר

"עסקה דה-פקטו"?

מדיניות ומבצעים במרכז הארץ,

סתיו 1948

לזכר יוספילה טבנקין, לוחם הפלמ"ח וזה"ל

ד"ר אלחנן אורן

מהשתלטות על הארץ כולה, אף כי ניתן היה להעריך שבכוחה של ישראל לעשות זאת.⁴ להלן ננסה לברר מה היו השיקולים המדיניים-ביטחוניים בעת המעשה, מה היו המשימות שהוטלו על צה"ל, ומה ביצע למעשה – ביחסי הכוחות שבהם פעל, ובאילו צי קוצר-הזמן למהלכים מערכתיים.

הרקע המדיני – נוכח "צוואת" ברנדוט במחצית ספטמבר מלאו כבר כחדשיים ימים להפוגה השנייה. כאשר נכנסה לתוקף, אמר בן-גוריון לחברי ועד-הביטחון, שעל ישראל להיכון הן לחידוש המלחמה, הן להסכמי השלום: "נכונות לחדש את המלחמה אם יפגעו בריבונות, בעלייה, בשטח מינימלי המגיע לנו; מאמץ לשלום לאו דווקא על יסוד אפשרויות הכוח שלנו (שלפי דעתי הן כוללות כל א")".⁵

הדברים ברורים – נכונות לשלום, תוך השלמה עם חלוקת הארץ, ונכונות ללחום על השטח המינימלי ה"מגיע" לישראל. לאחר ההתקפה הבין-ערבית לא הצטמצם "מינימום" זה בתחומי תכנית החלוקה של א"ס. עוד באוקטובר 1947 הגדיר בן-גוריון מטרות-מלחמה למטכ"ל, נוכח התקפה ערבית כי תבוא, וקבע את תפקיד ה"הגנה":

"התפקיד: יש לגייס מלוא יכלתו של היישוב... לעמוד נגד התקפה זו, לשמור על היישובים ולכבוש הארץ – כולה או חלקה הגדול – ולקיים הכיבוש עד סידור פוליטי מוסמך".⁶

בהגדרה זאת יש להבחין בין המטרה הצבאית הכיבושית ובין הנכונות המדינית להגיע להסדר מדיני, כמובן – מתוך נכונות לחלוקה.

בדין הגורלי של "מנהלת העם" (הממשלה הזמנית) ב-12 במאי 1948, כאשר החליטה

הטוענים הצביעו בעיקר על שני אירועים: דיון בממשלה שנערך ב-26 בספטמבר 1948, ודיון במטכ"ל שנערך ב-22 באוקטובר לפנות ערב. ב-26 בספטמבר הביא בן-גוריון לממשלה הצעה להגיב על התנכלות ירדנית באמצעות מתקפה לכיבוש המרחב שמצפון לירושלים ומדרומה. הצעתו נדחתה על חודו של קול, ולימים גינה בן-גוריון את ההחלטה כ"בכייה לדורות", אלא שמבקריו גרסו שנמנע לפעול במלוא סמכותו לכפות הכרעה כרצונו... ב-22 באוקטובר בצהריים, אחרי מבצע "יואב", נכנסה הפוגה לתוקף. לפנות ערב הובאה למטכ"ל בקשה להניח לחטיבות "הראל" ו"עציוני" לתקוף בלילה מדרום לירושלים, כדי לכבוש את בית גילה, לרבות קטע הכביש בית-לחם-חברון. בן-גוריון הצטרף לשוללים את חידוש המערכה והכריע נגד ההתקפה.

לאחרונה נתפרסם מחקרו של דן שיפטן, "אופציה ירדנית", שבו הוא מעלה מחדש טיעונים מעין אלה.¹ המחבר גורס שלמן ההפוגה השנייה, שנכנסה לתוקף ב-18 ביולי 1948, שררה "שותפות דה-פקטו" בין ישראל לירדן, שהביאה לידי השלמה עם חלוקת הארץ, לרבות חלוקת ירושלים, ולאי-פעולה לכיבוש העיר העתיקה.² בספר מוצגת השאלה "האם היה הסכם?" וניתנת התשובה: "עסקה דה-פקטו ודאי הייתה כאן, ושני הצדדים נהנו ממנה", אולם לעומת האשמה שהטיח עבדאללה אל-תל במלכו על קנוניה עם יהודים, מסיק שיפטן, כי "קרוב לוודאי שלקנוניה מסודרת של ממש לא הגיעו הצדדים".³ להלן הוא חוזר ומדבר על "שיתוף פעולה דה-פקטו" שהציל את הר חברון מכיבוש ישראלי; הוא אף מדבר על "המחיר" ששולם תמורת מה שהוא מכנה "האופציה הירדנית" במלחמת העצמאות – והוא ה"וויתור על החתירה לשלמות הארץ", ובמלים אחרות – "הימנעות

מאז מלחמת העצמאות נשמעת מדי פעם ביקורת על ההנהגה המדינית במלחמה, ובייחוד על דוד בן-גוריון, בעקבות אי השלמת כיבושו של מרכז הארץ. היו שדיברו על "חולשת-דעת מדינית", היו שהרחיקו לכת והאשימו את בן-גוריון ב"קנוניה" עם עבדאללה, והיו שראו כתוצאות המלחמה במרכז פרי של הסכם חשאי עם מלך ירדן. היו אף ששייכו את בן-גוריון על התבונה המדינית שבהסכם זה.

להכריז על העצמאות, השיג בן-גוריון רוב לדעתו, שאין לכרוך בהכרזה הגדרת גבולות. הוא הסתמך על התקדים ההיסטוריים של הכרות העצמאות האמריקנית, ואמר לחבריו ש"אם או"ם יעמוד על שלו — אנחנו לא נלחם נגד או"ם. אבל אם או"ם לא יהיה קיים בנוגע לעניין זה ויעשו בנו מלחמה ואנחנו נכשיל אותם — אז נתפוש את הגליל המערבי ואת הדרך משני עברי הכביש של ירושלים, וכל זה יהיה חלק של המדינה, אם יספיק לנו הכוח".⁷

דברים אלה נאמרו ביום, שבו כבשה יחידת הלגיון את כפר-עציון, ובציפייה לפלישה הבין-ערבית הממשמשת וכבאה. מאז עמדה ישראל בפני הפולשים ובלמה אותם, ולאחר ההפוגה הראשונה עברה למתקפה, שנקטעה כעבור עשרה ימים בצו מועצת הבטחון.

ישראל ראתה בהפוגה השנייה, המתמשכת, סכנה לעצם קיומה, שכן הצבאות הפולשים חנו בארץ וכפו גיוס מלא וכוננות מתמדת. בן-גוריון ראה בה אמצעי ל"שכירת רצוננו", ומשה שרת אמר לרוזן ברנדוט, מתווך או"ם, שההפוגה מציגה את ישראל במצב "לבלתי נשוא", ומהווה "מלחמת התשה".⁸ הרוזן חשש שאם לא יושג הסדר מדיני בעצרת האו"ם, העומדת להתכנס בפריז ב-21 בספטמבר, תישבר ההפוגה, והשאלה תוכרע סוף סוף על ידי שימוש בכוח.⁹ באמצע ספטמבר שלח מרודוס את הצעתו המעורבנת להסדר, אשר לפיו ירושלים תהיה בינלאומית (וחזר בו ממה שהציע בהפוגה הראשונה — למסור את העיר כולה לשלטון עבראללה, ולהניח ליהודים אוטונומיה עירונית); הוא הציע לתת את כל הגליל לישראל, בתמורה כעד הנגב, מקו מג'דל-פלוג'ה ודרומה, שיופקע ממנה.

ב-17 בספטמבר, עוד לפני שנודעו פרטי הצעתו החדשה של ברנדוט, רצחוהו אנשי לח"י בירושלים. כאשר נתכנסה עצרת או"ם, התאבלה על האיש שנפל בשליחות שלום. מזכיר-המדינה האמריקני ושר-החוץ הבריטי שבחרוהו אימצו את הצעתו, שעטתה הילת "צוואה".

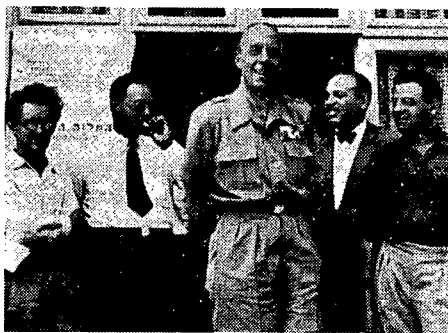
עד כה העמיק הפילוג במחנה הערבי. בחסות מצרים ובתמיכת מרבית מדינות ערב הוקמה בעזה ב-2 בספטמבר ממשלת "כל פלסטין" של נאמני המופתי, שנועדה לערער על תוקף שלטונו של עבראללה במזרח ירושלים ובשומרון, ועל יומרתו לנוכחות בהר חברון, שבו חנתה החטיבה הקלה של "האחים המוסלמים" המצריים.

בתחילת ההפוגה השנייה העריך ראש אג"ם, יגאל ידין, שצה"ל יוכל להיות מוכן לחידוש המערכה בתחילת ספטמבר, והממשלה שקלה שתי מגמות אסטרטגיות: סילוק הסכנות לירושלים העברית, וחכירה לנגב הנצור.¹⁰ כאשר עלתה "צוואת" ברנדוט לדיון, גיבשה הממשלה תביעה לתיקוני גבול, וב-23 בספטמבר הודיע משה שרת

למועצת המדינה הזמנית (הכנסת הזמנית), שיתבע בעצרת האו"ם את כל המרחב שנכלל בתכנית החלוקה — לרבות הנגב הצפוני על יישוביו המנותקים והנגב הדרומי עד חוף אילת — וכי ידרוש שלושה תיקונים: "ירושלים [העברית] והגישה אליה"; יפו; "הגליל כולו" [לרבות הגליל המרכזי שבידי קאוקג'ין].¹¹

נוכח "צוואת" ברנדוט לא נראה סיכוי להגיע להסכם יהודי-ערבי, אף כי כבר החלו גישושי משא ומתן הן עם הירדנים והן עם המצרים. בן-גוריון גרס כי אין לתלות תקוות בהחלטת או"ם, שכן הערבים יסכלוה בכוח, כשם שנהגו בהחלטת ה-29 בנובמבר 1947, ולפיכך נותרה רק "הכרעה צבאית שלנו".¹²

מה"בכיייה לדורות" להחלטה על "יואב" בהנהגה המדינית ובמטכ"ל שאפו להכריע את צבאות האויב במהלכים שיאיימו עליהם בהשמדה,

מתווך או"ם ברנדוט — נוכח "צוואתו" לא נראה סיכוי להגיע להסכם יהודי-ערבי

ויאלצום לסגת מן הארץ. בפקודות-מבצע הודגשה מגמת ההכרעה במושגים של "השמדה" או "מיגור", וכן במושגי "גירוש מן הארץ". תפיסת מרחב נחשבה לתוצאה נלווית למתקפת הכרעה, יותר מאשר כ"יעד" לעצמו. הכרעה צבאית נחשבה כתנאי להישגים מדיניים במשא ומתן, והגישושים המדיניים שהחלו בסתיו, לא מנעו את ההכנות להכרעה צבאית. נטיית בן-גוריון עצמו הייתה לפעול במרכז הארץ תחילה (וראה להלן, עמ' 9).¹³ במחצית ספטמבר נדונה במטכ"ל "תכנית אלטרנטיבית" למאמץ עיקרי בדרום, ומאמץ משני — במרכז או בצפון.¹⁴

ב-24 בספטמבר אירעה תקרית חמורה בגזרת מודיעין, ובן-גוריון מצא בה עילה לתקוף את הלגיון בלטרון, ולעבור לפעולה מקפת בחזית הלגיון. כשהעלה את הנושא במטכ"ל באותו יום אחה"צ, גרס חיים לסקוב שאין לצה"ל גדודים מאומנים "למלחמה על כל שוחה וחפירה" (כלומר, ללחימה כיעד מבוצר, בלשונונו כיום); יגאל ידין העיר שלפי התכנית ללחימה במרכז,

מעדיפים לתקוף מהשרון ובגזרת גנין, ולא בלטרון.¹⁵

ככל זאת הביא בן-גוריון את הצעתו לממשלה בדיון שביום א', 26 בספטמבר אחר-הצהריים. ביומן הדגיש את ההתקפה בלטרון, אולם לפי מקורות אחרים הרחיב את היריעה, וגרס פעולה מקפת בכל הגזרה שבין רמאללה בצפון לחברון בדרום, ועד הירדן וים המלח. לאמיתו של דבר, הייתה מגמתו מרחיקת-לכת עוד יותר: אם המתקפה תאלץ את הלגיון לסגת, ממילא תגרור נסיגת הלגיון את פניו חיל-המשלוח העיראקי מן השומרון.¹⁶

נראה שבן-גוריון ראה בהתנכלות הלגיון הצרקה לפעולה צבאית שנועדה לסכל את "צוואת" ברנדוט, שכן לא נרתע מההסתייגות במטכ"ל. יתר על כן, בבוקר יום א' גילה ליוסף וייץ, שהוא מטיל ספק ברצונם של חלק מן השרים לפתוח במתקפה.¹⁷ אכן, הצעת בן-גוריון נדחתה על חודו של קול, וגם חברי מפלגתו היו בין השוללים. מרבית המתנגדים סברו, שאסור לישראל לפעול צבאית, פן תעורר תגובה חריפה של או"ם, כאשר ידיה מוכתמות בדמו של המתווך. משה שרת הסביר לאחר מעשה, שהיה תומך בהתקפה מקומית בלטרון, אבל לא במתקפה מקפת.¹⁸

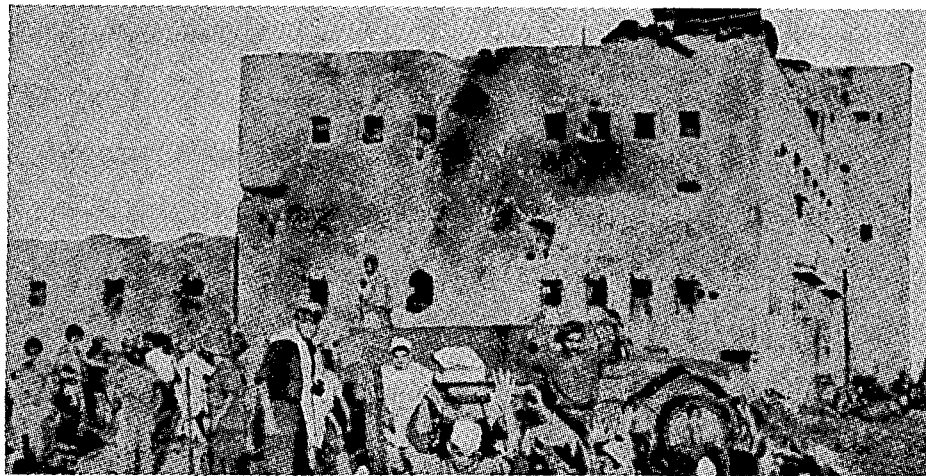
מיכאל בר-זוהר העריך ש"בן-גוריון לא נלחם על עמדתו כפי שידע להילחם כשרצה", והביא את דעתו של זאב שרף, מזכיר הממשלה בשעת הדיון, שלא היה בטוח במידת רצונו של בן-גוריון.¹⁹ אולם לגבי האיש לא נסתיים העניין באותו יום, ונחישותו יכולה להיבחן בימים הבאים. קודם כל, עמד על דעתו שיש לסכל את "צוואת" ברנדוט כפעולה צבאית. אלא שגבר לחץ השיקולים למען פתיחת המערכה בדרום, לפני פעולה במרכז. ב-27 בחודש, למחרת הדיון המאכזב בממשלה, הסביר למועצת העם שהמערכה היא "משולבת", צבאית ומדינית, והצביע על שתי אפשרויות לפעולה צבאית, כתואנה שהאו"ם אינו מסוגל למנוע הפרת ההפוגה: במרכז פוצצו ערבים את משאבת לטרון; בדרום חסמו המצרים את הדרך מכתיא לנגב. למטכ"ל הסביר שלפי שעה מונעת ההתנגדות בממשלה פעולה נרחבת.²⁰ לקראת גיבוש תכנית, שתזכה לרוב בממשלה, פעל בתחילת אוקטובר, על בעיות ירושלים דיכר עם משה דיין, המפקד בעיר, וכן ביקר במפקדות של חזיתות המרכז והדרום. משהגיע לדעה שיש לפעול נגד המצרים בדרום, עשה לשכנע בכך גם את חברי מפלגתו אולם אף שגמר אומר לתקוף את המצרים, לא אבד לוותר על פעולה לשיפור מצבה של ירושלים העברית. במפקדת חזית הדרום כירד עם יגאל אלון ויצחק רבין, המפקד וסגנו, את הדרכים להרחיב את המערכה גם לעבר "דרום ירושלים" ולמעשה — לכבוש את הר חברון, שעיקר הכוח

את המאחז בכאר-שבע ולנסות שוב לכבוש את משטרת עיראק-סוידן.³¹

כחזית המרכז חידשה "הראל" את ההתקדמות. היא לא נעה לאורך הכביש לזכריא (כיום — כפר-זכריה), אלא לאורך הדרך מדירבן לכית-נטיף, וכבשה את הכפר עד בוקר 21 לחודש. כוחותיה נעו מדיר אל-הווה ובמעלה עמק-האלה לעבר "המזלג" (כיום — משטרת בר-גיורא), וב-22 בחודש התקדמו לחוסן, ומעבר לה מזרחה, לעבר רכס אל-חדר.³² אלא שבצהרי 22 בחודש נכנסה ההפוגה לתוקף. לפני הצהריים נשקלה בישראל אפשרות להשהותה עוד מספר שעות, אלא שבן-גוריון שקל ש"לנו רצויה עתה הפסקה — לא להעמיד בסכנה כיבוש באר-שבע".³³ ולא עוד אלא שהלגיון הערבי הספיק לפעול מאז 21 בחודש, בעקבות המכות שספגו המצרים, לקראת ההפוגה הקרובה, כדי לבסס את מעמדו בהרי-יהודה — והציב בו תגבורת חי"ר וכן כוח משוריין וממונע.³⁴

המפקדים במרכז חשו, שבמאמץ משותף של "הראל" ו"עציוני" יוכלו לכבוש לפחות את בית-ג'לה ולהתייצב על כביש בית-לחם-חברון. ממטה "הראל" התקשרו למשה דיין, וזה אץ אל המטכ"ל — בעוקפו את מפקדת החזית — כדי לבקש אישור לפתוח בעוד התקפה, והפעם — בשתי החטיבות יחד, כליל 22-23 בחודש, למרות ההפוגה. גם חיל-הים ביקש אישור לפעול בלילה נגד אניות מצריות בים עזה, ובן-גוריון אישר את הפעולה הימית. אבל בדין על הצעת דיין נפלגו הדעות, ולפי יומנו של בן-גוריון נמנו עם המתנגדים — בסדר זה — דוד שאלתיאל, המפקד הקודם בירושלים, שאול אביגור, שפעל עתה במשרד-הביטחון, יגאל ידין, ראש אג"ם, יעקב דורי, הרמטכ"ל, וראובן שילוח, איש משרד החוץ, היועץ המדיני. בן-גוריון הצטרף לשוללים. ביומן פירט את שיקוליו:

- (1) פעולה כזו מיד לאחר הכרזת הפוגה תעשה רושם רע בעולם.
 - (2) אם יעלה בידנו לתפוס המקום — נצטרך תחת לחץ או"ם להחזירו — ולא כדאי לאבד חיי איש אחד על זה.
 - (3) פגיעה בכית ג'לה (ובית-לחם) תרגיז העולם הנוצרי.
 - (4) אין לנו עניין להתגרות בשעה זו עם הלגיון, שלא עזר למצרים.
 - (5) התקפה זו עלולה להכניס הלגיון והעיראקים לקרב — ולהפסיד הרושם של בדידות מצרים וקרע בליגה.
 - (6) התקפה זו תכביד על עמדתנו לא לסגת מהנקודות שתפסנו.³⁵
- על החלטה זאת קמו אלה הטוענים, שישראל שטמה את הסיכוי לכבוש את הרי-יהודה, ויש שראו בה הוכחה לאותה "עסקה דה-פקטו" בין

משטרת עיראק סוידן — כיבושה והכנעת כים פאלוג'ה נחשבו תנאי מוקדם לריכוז כוחות במרכז

הדברים נאמרו מתוך ראייה מקפת של המערכות בעיר ובדרך אליה — מפרוץ המלחמה עד הכרזת העצמאות, בחודש הפלישה, בעשרת הימים ובאוקטובר, והם מצביעים ככנות ובאומץ על מגבלות היכולת הצבאית.

מבצע "חירם", ותכונה למערכה במרכז למרות החלטה לפנות ערב ב-22 באוקטובר, לא יותר בן-גוריון על בדיקת האפשרות לעשות עוד לירושלים. בבוקר ה-23 בחודש שמע מיוחאי פישמן (בן-נר) על הפעולה בים עזה בלילה הקודם, שבה הוטבעו ה"אמיר פארוק" ושולת מוקשים. אחת-ע"ע עלה לירושלים, נפגש עם מטה החטיבה ושהה בעיר עד צהרי יום המחרת. בין כה וכה התנכל קאוקג'י למנרה, והתלקחו קרבות בצפון. אחרי תגובות מקומיות כושלות והחזרת "עורד" מהדרום, פתחה חזית הצפון כליל 28-29 באוקטובר במבצע "חירם" — מתקפה כללית נגד "צבא ההצלה", שסולק במבצע כליל, אל מעבר לגבול ואף קודמו כוחות מאצבע הגליל מערבה, לתפוס רצועה עד ואדי דובה וכתר הליטני.

עוד לפני השלמת מבצע "חירם" שקל בן-גוריון את האפשרות להמשיך בתנופה המבצעית גם במרכז הארץ, אם הנסיבות המדיניות תרשינה זאת. כליל 30-31 באוקטובר קיבל מידע על הנעשה בגליל, ורשם:

"עכשיו — לאחר שנדע פחות או יותר התגובה בעולם — (לכך דרושים 3-8 ימים) יש להתחיל במשולש: לחץ על ג'נין טובס וטול-כרם. אם נגיע לשכם — ממילא תיפול רמאללה. ביקשתי ראובן [שילוח] לטלגרף [לאבא] אבן מה קרה ולדרוש ממנו הערכת המצב בפריז".³⁷

הדברים מוכיחים בעליל את המגמה להכות את הצבאות ההאשמייים ולכפות את נסיגתם, בתקווה שמכה ניצחת לחיל-המשלוח העיראקי תאלץ גם את הלגיון לסגת. הוא שקל מגמה זו בערב המחרת

בן-גוריון לבין עבדאללה. מי שדוחה את נימוקיו של בן-גוריון, מי שאינו מתרשם מן ההתנגדות של חבריו בצמרת הצבאית, ואף מי שממעית ממשקלם של הלחצים המדיניים שישראל הייתה נתונה להם אחרי המבצעים שנכרכו בהפרת ההפוגה, עדיין חייב לשקול את הפעילות הצבאית: מליל 18-19 בחודש הופעלו הכוחות בחזית המרכז. אילו עלה בידהם להשלים את משימותיהם בעוד מועד, לא הייתה מתעוררת הפלוגתא...

יש שביקרו את הדרג המדיני על אי-העזה, בעודם מתעלמים מן האילוצים הצבאיים, שהגבילו את יכולתם של כוחות צה"ל בפעולתם. מפקדי "הראל" ו"עציוני" נחשבו לטובים ולנועזים, אבל גדודיהם — על ההבדלים בכושרם וכניסיונם — פעלו ביחסי-כוחות קשים ובלחץ-זמן, שהוחמר בגלל העיכוב בפתחת המבצעים במרכז, ובגלל השהיית הזמנית ב-20 בחודש. בכל זאת הורחב הפרוודור עד מדרום לעמק-האלה (ובלחץ צבאי-מדיני השיגה ישראל לבסוף, כהסכם שביתת-הנשק, את השליטה בקו מסילת הברזל לכל אורכו). כלפי מי שטוען ששחרור ירושלים נמנע מטעמים מדיניים, אמר יצחק רבין ב-1986 את מה שחש הוא, מפקד חטיבת "הראל" ולאחר-מכן סגנו של יגאל אלון במטה "דני" ובחזית הדרום:

"קראתי ... שבן-גוריון כאילו למען שלום עם עבדאללה מוכן היה לוותר על חלקה של ירושלים. ... כשקראתי זאת, אני ממש התקוממתי. ומדוע? כי ראיתי את זה! אני לא קראתי את זה..."

"אני ראיתי כמה הוא רצה. לא הייתה שום מניעה פוליטית. ההיפך, הייתה דרישה פוליטית כן לשחרר את ירושלים. ואם ירושלים לא שוחררה במלחמת העצמאות, הרי זה היה משום אי יכולתנו. ומי שיאמר אחרת — איננו יודע על מה הוא שח".³⁶

בהתייעצות עם דורי וידין: יידרשו כמה ימים עד שיתברר מה התגובה המדינית להישגי ישראל במבצעים בדרום ובצפון, ובינתיים יש להמשיך בלחץ על המצרים, ולאחר כשבוע ימים אפשר לפתוח בהתקפה מתמקדת על השומרון. שוב מוגדרת הציפייה שאם צה"ל יגיע לשכם, "תיפול רמאללה מאליה וירושלים תשחרר, הלגיון יכרח לעבר-הירדן והארץ כולה תהיה בידינו".³⁸

המערכה המדינית, שליחות ידין לפריז, וגניזת התכנית למערכה במרכז

בינתיים נפלו דברים בחזית המדינית. בארצות הברית הפתיע הרי טרומן ונבחר מחדש לנשיא. ואילו במועצת-הביטחון נתקבלה ב-4 בנובמבר החלטה חמורה, שכללה איום בסנקציות. בריטניה היא שלחצה לקבלת ההחלטה, ולישראל היה יסוד לחשוש מפעולה בריטית חד-צדדית, לכאורה — בהסתמך על אותה החלטה, אם תימצא לה התואנה לכך. בתגובה ראשונה על ההתפתחויות המדיניות שוב שקל בן-גוריון עם דורי וידין איך לתקוף בחזית המרכז. את ההתקפה על העיראקים מצפון ראו כדרך הטובה ביותר לשחרור ירושלים והפרוודור, אלא שבמקרה זה יידרש זמן רב יותר, כדי להשיג את "התוצאות הרצויות בירושלים — בריחת הלגיון". לכן שקלו להתגבר את ריכוז הכוח, כדי להקדים ולפעול גם בסביבות ירושלים — לעבר רמאללה ובית-לחם. אולם סיכמו שעדיין "יש לחכות לתגובה מושיגנטון". יתר על כן, כיבוש משטרת עיראק-סורין והכנעת "כיס פלוגיה" נחשבו לתנאי מוקדם לריכוז כוחות מספיקים במרכז, ויש להקדים פעולה זאת בדרום. ההתקפה אכן בוצעה בימים 9-10 בנובמבר. המשטרה נכבשה, והכיס צומצם במערכו עד לפאתי פלוגיה. אוהרת המשלחת מפריז נגד הפעולה איחרה את המועד, אבל הדאיגה את בן-גוריון, ולעומת זאת הגיעה הצעה מעבדאללה להסדר מדיני. בנסיבות אלה החליט לשלוח את ידין לפריז, כדי "להסביר למשה [שרת] המצב והצרכים", ולקבל ממנו הערכת מצב מדינית.³⁹ לקראת צאתו קיבל תדריך מבן-גוריון:

"ביפעולתנו ייתכנו שני מיני קשיים:

(א) קשיי יחסים עם אנשי אר"ם ומועצת הביטחון, מתיחות, טענות, רוגז וכו'.

(ב) קשיים שייגרמו לנו פה — בכוח המעצמות. נתחשב רק בשני".⁴⁰

יודגש כאן החשש מתגובת-כוח מעצמתית בארץ, ולמעשה — חשש מהתערבות בריטית. בדיעבד טענו חוקרים שלא היה ממש בו, לא בנובמבר ואף לא בעת מבצע "חורב" בסוף דצמבר 1948 ותחילת ינואר 1949. כמוכן יש טעם בעיון שלאחר-מעשה, אבל לגבי הכנת הקורות קובעת הערכה בת-זמנה, שלפיה תידרך בן-גוריון את ידין.

למחרת, ב-11 בנובמבר, התכנסה ועדת החמישה, בהיעדרו של א' ציולינג, לדון בתכנית לפעולה. "גרינבוים הביע חשש מתגובות בריטניה, וא' קפלן חשש מ'מתיחת המיתר'; ואם תפעל ישראל, מוטב לפעול נגד העיראקים, ואז יגיע עבדאללה להסכם עם ישראל".⁴¹ מכל מקום, אמרו להמתין לשובו של ידין.

מזג-האוויר עיכב את המראת ידין עד ליל 12-11 בחודש, והוא לא שב — עם ראובן שילוח — אלא ב-18 בנובמבר אחה"צ. כאן ציפו להם בקוצר-רוח, מה עוד ששוב חלה התפתחות מדינית: ב-14 בחודש הוקמה המתווך בפועל לפנות את באר-שבע, ואמר להציב בה מושל מצרי; ואילו ב-16 בחודש החליטה מועצת הביטחון שישראל ומצרים חייבות לפתוח בשיחות שביתת-נשק, וכך נטלה מעוקצה של החלטתה הקודמת מה-4 בנובמבר. כאשר הגיעו ידין ושילוח, מצאו את הממשלה עוסקת בעריכת התגובה לבנין.⁴²

הדרום והנגב היו עתה לזירת המאמץ המדיני העיקרי, ומהלכים צבאיים שולבו בו וכללם מבצע "לוט" ב-23-25 בנובמבר — המסע לעין חצבה והחבירה לסדום, מול הגבול עם ירדן בערכה. לפי שעה חלפה "שעת הכושר" לפעולה במרכז הארץ. היא נשקלה שוב ב-1 בדצמבר, כבר אחרי "הפסקת-האש הכנה" שהוסדרה בין המפקדים בירושלים. אז הטיל בן-גוריון ספק, אם לא יהיה צורך ב"עוד קרב" כדי לפתור שאלות השנויות במחלוקת בין ישראל וירדן, כגון שיח' ג'ראח (וגישה להר-הצופים), מסילת הברזל, וקר-הגבול בשרון.⁴³

הערות סיכום

ראינו איך נשתנו הנסיבות המדיניות והצבאיות ממחצית ספטמבר עד מחצית נובמבר 1948, ועד כמה הייתה המערכה "משולבת" ומושפעת מהמהלכים הצבאיים והמדיניים של שני המחנות ושל גורמי-כוח בינלאומיים. במבצע "יואב" נזקקה ישראל ל"הארכה" כדי להגיע לכיבוש באר-שבע, כהישג חלופי לכיבוש עזה והסגת הכוח המצרי דרומה. בתכניסה השהיה הושג הזמן הזה, כשבע ימות, שלפני המבצע ראה בן-גוריון כ"מקסימום שבנס". המבצעים נערכו בלי התערבות צבאות-המשלוח הערביים, ואך כאשר השתררה ההפוגה בדרום ובמרכז, פתח קאוקג'י במערכה בגליל. הישגי צה"ל במבצע "חירם" בצפון, שנוספו על הישגי "יואב" ו"אל החר" בדרום, הכבידו על המערכה המדינית בנובמבר, כי לא זו בלבד שישראל הבקיעה לנגב, שברנדוט הועיד לערבים, אלא שתפסה בכוח את הגליל העליון, אותו אמורה הייתה לקבל "בתמורה" על הפקעת הנגב... התנופה המבצעית נעצרה אפוא בלחץ המדיני.

חומרת הלחץ עמדה לעיני הממשלה כבר בסוף

ספטמבר, ובכל זאת דחק בן-גוריון במטכ"ל וכממשלה לפעול בחזית הלגיון. אשר לשיקול המבצעי, כתב יגאל ידין כעבור שנים, שהוא חלק על בן-גוריון, כי צידד במאמץ עיקרי נגד המצרים. בהקשר זה העיר, כי "עמדה זו של בן-גוריון [שרצה לפעול במרכז] סותרת ידיעות שנפוצו מאז ועד היום על הספס חשאי, כביכול, עם המלך עבדאללה להסדר הבעיות בחזית זו".⁴⁴ ראינו שגם לאחר הפניית המאמץ העיקרי דרומה, יזם פעולה ב"דרום ירושלים" בעת ובעונה אחת עם "יואב", וכי המשיך לשיקול מערכה נגד הצבאות ההאשמיים בסוף אוקטובר ובתחילת נובמבר. בשיקוליו שיתף את ועדת החמישה, ושיגר את ידין — וכמסתבר, את שילוח — לפריז לתיאום צבאי-מדיני לקראת פעולה זאת. אם חוקר מעלה תמיהה האם בן-גוריון שקל זאת ברצינות, יש להרהר ברצינות ביקורתו.⁴⁵

יומנו של בן-גוריון עמד מטבע הדברים במרכז ניתוחו. טענו שיש והסתיר דברים מן ההיסטוריון, או — להיפך — שיש וכתב "למען ההיסטוריה". בכגון דא חובת ההוכחה על הטוען. אולם בפרשה שלפנינו, דווקא היומן הוא מקור מידע רב על הכוונות, המגמות והשיקולים — הן כדי לפעול הן כדי להימנע מלפעול — לעומת הטענות משני הסוגים.⁴⁶

החיפוש אחרי סימן כלשהו ל"קנוניה", להסכם או ל"עסקה דה-פקטו" אולי נובע מהעדר הבחנה בין מטרות צבאיות למטרות מדיניות במלחמה. אולם ממשלת ישראל הייתה מודעת וערה להבחנה זאת כל משך מלחמת העצמאות. המבצעים היוזמים נועדו להכריע את צבאות המשלוח ולכפות את נסיגתם מהארץ — ואז תגיע שעתם של הסדרים מדיניים, לאור נכונות לחלוקת הארץ למען שלום, אך לא בקווים שהתווה אר"ם בתכניתו, לפני שפתחו הערבים במלחמה. הישגים קרקעיים, שיושגו במהלכן של מערכות ההכרעה, יחזקו את עמדת ישראל במשא ומתן המדיני.⁴⁷ בתכניות למהלכים צבאיים יזומים במרכז הארץ, לרבות ירושלים, לא נרתעו מפגיעה באינטרסים של עבדאללה — לא במבצע "דני" ו"קדם" בעשרת הימים, ולא במבצע "אל החר" ו"ייקב" באוקטובר. על רקע זה מסתברים הדברים שאמר בן-גוריון על "נפילת רמאללה" ועל "בריחת הלגיון", ועל כך ש"הארץ כולה תהיה בידינו". שליטת צה"ל בשטח תימשך "עד לסידור פוליטי מוסמך", כפי שהנחה בן-גוריון את המטכ"ל עוד באוקטובר 1947.

אכן, במרס 1949 שיגרה ישראל כוחות לנגב כדי להתבסס בקצהו הדרומי ולהרחיב תחומיה מצפון לבאר-שבע ולחוף ים-המלח. בהמשך החודש אילצה את ירדן להסכים לפינוי כביש נחל עירון וקו הגבעות שממזרח לשרון — בעיצומו של המשא ומתן על שכיתת נשק. עבדאללה חתם

על ההסכם בתחילת אפריל, אחרי הישגים אלה. ישראל גילתה נכונות לוותר במו"מ על שטחים שכבש צה"ל. יתר על כן, כאשר תכננה ההנהגה המדינית והצבאית את המערכה נגד חיל-המשלוח המצרי, ראתה כורח מבצעי לכבוש את רצועת עזה, אף כי הייתה מודעת לכך שאין סיכוי רב לכך שתישאיר בידי ישראל. בתכנון המערכתי קבע הצורך הצבאי המידי, וכשתבוא שעת ההסדרים המדיניים, יקל כיבוש הרצועה לעמוד על הרצוי לישראל.⁴⁸

כעבור שנים היו שטענו, כי ב-1948 שקל בן-גוריון להימנע מלכבוש שטחים מאוכלסים בצפיפות במרכז הארץ. השיקול עשוי להתקבל על הדעת לאור ניסיונה של ישראל מאז שביטוח הנשק, במשא ומתן העקר בלונדון ובשנים הבאות. אכן, ב-1956 נרתע בן-גוריון מסיפוח רצועת עזה

הערות

1. דן שיפטן. אופציה ירידית — ישראל, ירון והפולטינים. יד טכניק, מכון ישראל גלילי לחקר כוח המגן — הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1986.
2. שיפטן מכנה את פרקו בספרו "שוחפות דה-פקטו", עמ' 75.
3. שם, עמ' 86-88.
4. שם, עמ' 238-239.
5. דוד בן-גוריון. יומן המלחמה — מלחמת העצמאות, תשי"ח-תש"ט, תל-אביב, 1983 (להלן — יומן ב"ג), עמ' 605. בתחילת ספטמבר דיבר ברוח זאת עם השגריר האמריקני בישראל, גיימס מקדונלד (שם, עמ' 676).
6. יהודה סלוצקי. תולדות ההגנה ג', תל-אביב 1972, עמ' 1330. ההדגשה — שלי.
7. גנז המדינה. מנוגלת העם — פרוטוקולים, 18 באפריל — 13 במאי 1948, ירושלים, מאי 1978. עמ' 113. בווינגטון פנה אליהו אפשטיין (אילת) אל הממשל האמריקני ואל טריגוה לי, מזכיר א"מ, ומשיקולו שלו — וללא מידע מהארץ — הודיע שישראל קמה בתחומי החלטת א"מ (ראה גנז המדינה. תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל 1, ירושלים, תשמ"א. תעודות מס' 3-1, 5). כמובן, השירותים מהארץ לא כללו הגבלה עצמית כזאת (שם, מס' 6, 7, 12), אך גם לא יתקנו את הודעותיו של אפשטיין.
8. משה שרת. בשער האומות, תל-אביב, 1958. עמ' 289.
9. פולקה ברנדוט. לירושלים (תרגום ג' גולן), ירושלים, 1952. עמ' 185.
10. דוד בן-גוריון. מדינת ישראל המחדשת, תל-אביב, 1969. (להלן — ב"ג, מדינה), עמ' 248-249, 251.
11. שרת, שם, עמ' 265.
12. ב"ג, מדינה, עמ' 293.
13. יומן ב"ג, עמ' 627, 629.
14. שם, עמ' 698, 699-700 (הדיון נקטע בידיעה על רצח ברנדוט). ראה גם מצע מטכ"ל-א"מ, "קורס מנחים לתכנית אלטרנטיבית" 15 בספטמבר — "מערכות" חוברת 263-264. "תש"ח", יוני 1978, עמ' 110.
15. יומן ב"ג, עמ' 720.
16. שם, עמ' 722; ב"ג, מדינה, עמ' 288, 294.
17. יריין ניסה לשכנע את בן-גוריון להבקיע לנגב הנצור. ראה בספרו — מיומנו, מתחן, 1965, עמ' 344-345.
18. בן-גוריון ציין את רצח ברנדוט כנימוק עיקרי בפי השוללים ("ב"ג, מדינה, עמ' 288). על עמדות השרים בדיון אפשר לעמוד לפי מיכאל בריזוהר. בן-גוריון ב, תל-אביב, 1977. עמ' 826-827 (בין השאר הסתמך על פרוטוקול משיבת הממשלה, כפי שהובא במאמר של שלמה נקדימון ב"דיעות אחרונות", 30 בספטמבר 1970). על עמדת מ' שרת — ראה שם, עמ' 825; השווה ב"ג, מדינה, עמ' 297. יש שטענו, כי דב"ג היסס בדיון הממשלה בגלל "הטראומה של לטרון". לעומת זאת, הוא החליט להעלות את ההצעה בממשלה, למרות ההתייבשות כמטכ"ל; אף מ' שרת תמך בהתקפה בנוצת לטרון דווקא, והתנגד למערכה כללית.
19. בריזוהר, שם, עמ' 826; וראה שיפטן, שם, עמ' 80-79.
20. דברים 27 בספטמבר — ראה דוד בן-גוריון, בהילחם

על שפעת פליטיה. אולם לא כך שקלו כממשלה ובמטכ"ל ב-1948, לא במבצעי "יואב" ו"חירם" באוקטובר ולא במבצע "חורב" בדצמבר-ינואר. המטרות והיעדים נשקלו לפי השיקול המבצעי — בידיעה ששעת השיקולים המדיניים תגיע במו"מ המדיני.

לפיכך מתבקשת אזהרה מפני העלאת תיזה, שאינה עומדת במבחן השיקולים והמהלכים המדיניים והצבאיים בני-זמנם, על פניהם ולגופם. עוד ראוי להזהיר מפני ניסיון למשוך אנלוגיה מאירועי סתיו 1948 לשיקולים מדיניים וצבאיים כעבור כארבעים שנה מאז מלחמת העצמאות וכעשרים שנה ממלחמת ששת הימים.

מעיונו עולה הצורך להבחין בין היבטים המדיניים והצבאיים-מבצעיים בכל מלחמה, ובמקרה שלפנינו — ב"מערכה המשולבת" של

מלחמת העצמאות. הכתנה זאת דרושה לניתוח הישגי צה"ל במערכות — נוכח האילוצים שבהם פעל, ולהערכת יכולתו וגבולותיה, כפי שעולה מדברי יצחק רבין. היא דרושה לא פחות לניתוח הישגיה של ההנהגה המדינית, שגוננה על היישוב וכוננה את העצמאות, תוך מלחמה עם ערביי הארץ ועם הצבאות הפולשים. ולא עוד אלא שעברה למתקפות והשיגה הכרעה צבאית, אף נוכח המעורבות הבינלאומית של האו"ם ושל מעצמות, ולבסוף ביססה את הישגים הצבאיים בהסכמי שביתת-הנשק ובהתקבלות לאו"ם, בתחומים שהורחבו תוך כדי המלחמה עד כ-80% מארץ ישראל המערבית (לעומת 55% בתכנית או"ם).

1. ובתקדמות דרומה פתח את מסעו עמק-האלה ותפס את עזר.
2. על יומן המשימה של הלגיון — ראה יומן ב"ג, עמ' 766.
3. ב-27 בחודש תקף כוח זה את יחידות "גבעתי" וגדוד 89, שבעקבות מבצע "יואב" כבשו את בית-ג'וברין והמטרה הסמוכה. הכוח הירדני נהדף בכאבות לשריונית, אולם נגדו נלחם השתבח שבקרבו זה הציל את הר חברון. ראה John Glubb, A Soldier with the Arabs. London, 1957. pp. 205-209.
35. יומן ב"ג, עמ' 760-761 (וראה גירסה כלתי-מדינית של לויצ'ק, עמ' 417-418).
36. רישום דברים מהרצאת יצחק רבין בחברה לחקר המקרא, 22 באוקטובר 1986, עמ' 5, 3.
37. יומן ב"ג, עמ' 787; בתגובה למברוק של שילוח המליצו אבא אבן וגדעון רפאל לפעול צבאית, רק אם יינתן להוכיח על-נקלה פרוברקציה ערכית (תעודות ישראל 2, מס' 84; בהקשר זה ראה אזהרת שרת לעבדאללה ב-26 באוקטובר, שהתגלגלה לשיירות הדר-הצופים עשויה לאלץ את ישראל לנקוט פעולה צבאית יעילה ומפקת. שם, מס' 66).
38. יומן ב"ג, עמ' 790.
39. שם, עמ' 799, 800-807; מברוק של משה שרת מפריז ב-10 בנובמבר — ראה תעודות ישראל 2, מס' 122.
40. יומן ב"ג, עמ' 809. מסתבר ששילוח יצא עמו. שיפטן כלל אינו מזכיר את שילוח ירון לפרוי (ראה שיפטן, עמ' 97-98).
41. יומן ב"ג, עמ' 818-819.
42. על הציפייה לשובם של ירון ושילוח — ראה שם, עמ' 830, 831; על ההתפתחות המדינית — ראה שם, עמ' 824, 829. על החלטת מועצת הביטחון 16 בנובמבר — ראה תעודות ישראל 2, הערת עורך בעמ' 179-180; הערכת משו שרת — שם, מס' 147. על המגעים עם או"ם, לרבות מטו המשקיפים, ראה עור יומן ב"ג, עמ' 832, 834, 837; ב"ג, מדינה, עמ' 325-327.
43. יומן ב"ג, עמ' 860. על הסכם הפסקת האש הכנה — ראה שם, עמ' 854, 858, 862. למעשה הוסכם בין המפקדים בירושלים, שהסכים יחול לכל אורך הקו — מבודדות בצפון-מערב עד מערב לחברון בדרום (שם, עמ' 913). מאין פעיל סבר שתוקף ההסכם חל לכל אורך הקו עם ירון, לרבות הערבה, והסיק מסקנה מטוענת לגבי מדיניות ישראל כנגד (ראה במאמרו, "האסטרטגיה הציונית-הישראלית בשאלת ירושלים במלחמת העצמאות", אצל א' שאלתיאל, עורך פרקים בתולדות ירושלים בזמן החדש, ירושלים, תשמ"א. עמ' 377-378). שיפטן העיר נכון, שההסדר מסוף נובמבר לא חל על הנגב (שיפטן, שם, עמ' 112, הערה 33 — לעומת עמ' 107, הערה 16).
44. זכריא נחפסה לביל 23-24 באוקטובר כידי כוח מחטיבת "גבעתי", שעבר באוטובוס מהרטוב דרך קווי "הראל",

מחווה הירואית בשמי הבניה

הלופטוואפה והמרד בעיראק, מאי 1941

גד פאוקר

בהתערבות פעילה ואילו דיפלומט זהיר ומנוסה כפון וייצקר המליץ להימנע מכך. סופו של דבר שהערות היטלר וריבנטרופ הועברו לביצוע מול ראשי מטה משרד החוץ בברלין.

המופתי בעיראק

בפברואר 1941 התכנס חבר קושרים, פוליטיקאים ואנשי צבא תומכי "הציר", בביתו של המופתי בכגדאד והחליט על הפיכה.¹

אין לתאר את המרד בעיראק מבלי להתייחס לתרומה המכרעת של המופתי הירושלמי, חאג' אמין אל-חוסייני. הוא הגיע לעיראק עם פמליה נכבדה באוקטובר 1939, ומצא בה מקלט אידיאלי. ראש הממשלה נורי סעיד קיבלו ברוב פאר והדר ובשורה של טקסים ושל קבלות-פנים, ההולמים גיבור. עד מהרה השכיל המופתי להפוך לדמות מפתח, כאבי המאבק הערבי. כסף רב זרם לקופתו מכל עבר (לדברי מקורות ביון בריטיים, קיבל גם 60,000 ליש"ט מהגרמנים ו-40,000 ליש"ט מהאיטלקים), והוא השתמש בו לרכישת השפעה. לרשותו עמדו העיתון "איסתיקלל" ואפילו כוח צבאי הועמד, תיאורטית, לרשותו.² המופתי השכיל לטוות רשתות השפעה ולמשוך בחוטים מאחורי הקלעים בעיקר בשני מגזרים חשובים — במינהל ובצבא. אנשי פמלייתו, ששימשו אותו קודם בארץ-ישראל ב"מועצה המוסלמית העליונה" ובוואקף, עלו ברמתם המקצועית על הפקידים העיראקים. הוא הצליח למנות פקידים ולהדיחם כאוות-נפשו, וכך הצליח להחדיר את אנשי אמונו לכל משרה ולכל משרד. כפי שהוכיחו המאורעות אחר כך, הקשר החשוב ביותר שיצר, היה עם קבוצת "מרובע הזהב",³ שבראשה עמד סלאח א-דין א-סבאג — האיש החזק בצבא, ולאומן קנאי. בין חברי "מרובע הזהב" היה גם מחמוד סלמאן, מפקד חיל האוויר.

המופתי הפך לאישיות החשובה בעיראק ובפניו התבטלו הכל, כולל הבריטים. עם זאת הקפיד המופתי להישאר מאחורי הקלעים עד למרס 1940, שבו נפלה ממשלתו של נורי סעיד.

בשנת 1930 העניקה בריטניה עצמאות מוגבלת לעיראק, ושתי המדינות חתמו על הסכם ידידות והגנה הדדית. משנת 1933 ועד לפרוץ מלחמת העולם השנייה פעלו סוכנים גרמנים בארץ זו, כדי לזכות בדעת הקהל שם. בראשם הציר ד"ר גרובה, "ערביסט" ידוע ותכנן בלתי-נלאה. הם קיימו פעילות תעמולתית נמרצת וענפה — תרבותית, מסחרית ופוליטית, וסייעו להקמת ארגונים פוליטיים. קציני צבא ואנשי עסקים הוזמנו לנשפיות ולמסעות לגרמניה, כדי שיתרשמו במקום מעצמתו של הרייך השלישי.

ההצלחות המרשימות של גרמניה בסוף שנות השלושים והתעמולה הגרמנית האינטנסיביות הותירו רושם עמוק על חוגי האינטליגנציה והצבא בעיראק.

לקראת סוף שנות השלושים עשו העיראקים מאמצים מוגברים להשיג עצמאות מדינית מלאה מבריטניה. אלו קיבלו משנה-תנופה בשנת 1940 על רקע המפלה הצרפתית-בריטית במערב אירופה. בפרוץ מלחמת העולם השנייה, נאלצו העיראקים לנתק את היחסים עם גרמניה, והלאומנות הערבית גברה והגיעה לשיא באביב 1941. באותה עת התפתח צבא עיראק לכדי מכשיר פוליטי רבי-עצמה.

התקדמותו של רומל בלוב אילצה את הפיקוד הבריטי להוציא כוחות מעיראק כדי להדוף את הסכנה הנשקפת מהמערב. לבריטים לא יכול היה להיות גרוע יותר, שכן הסגת הכוחות החריפה את הניגודים הפנימיים בעיראק.

בראשית 1941, לאחר התבוסות האיטלקיות, נשמעו קולות בקרב הגרמנים, כי מן הראוי להתערב במזרח התיכון, ולהפעיל את הערכים נגד הבריטים. על הרקע הזה נשלח לאזור בינואר 1941 הדיפלומט הוותיק, פון הנטיג, לגבש מדיניות חדשה למזרח התיכון. במהלך ביקורו נפגש עם קבוצות ועם אישים רבים (ובהם גם נציג הלח"י). במחצית השנייה של אפריל דן משרד החוץ הגרמני על המדיניות במזה"ת. שר החוץ ריבנטרופ ותת-מזכיר המדינה וורמן צידדו

ביזמת משרד החוץ הגרמני שיגר ה"לופטוואפה" כמי שכפאו שד שתי טייסות לסייע למרד בעיראק נגד בריטניה. המטוסים נשלחו מבסיסים ביוון. בהעדר גשר יבשתי לעיראק, נתקלו מפקדי הכוח בבעיות חמורות של הספקה, ובעיקר הספקת דלק. גודל הכוח והמשימות שביצע, לא ענו על הציפיות המופלגות של העיראקים. לבסוף חזר "כוח המשימה יונק" על עקבותיו כלעומת שבא, והכישלון נזקף, שלא בצדק, לחובת אנשי הצבא.

תצלום אוויר של חבניה

פרוץ המשבר

בשלושה באפריל 1941 אירעה ההפיכה בעיראק, שבמהלכה תפסו את השלטון ראשיד עלי אל-כילאני, ו"מרובע הזהב". בשמונה באפריל נמסרה הבטחה שבכתב מטעמו של משרד החוץ הגרמני ללאומנים בבגדאד, שבה נאמר: "והיה ויתפתח מאבק לחירות נגד בריטניה, תגיש גרמניה — אם רק תמצא את הדרך לספקו — סיוע צבאי וכלכלי ללא השהיות". זה התפרש בעליל כמתן האות להנחתת מהלומה. כפי שדיווח גלאב, המפקד הבריטי של הלגיון העברירדני, היו העיראקים בטוחים לחלוטין בסיכוייהם לנצח. בלחצו של צ'רציל, ובניגוד לדעתם של מפקדי צבא בכירים אחרים, הונחת כ-18 באפריל כוח בריטי-הודי בבצרה, כדי להרחיב את אחיזתו של הצבא הבריטי בעיראק. מועצת ההפיכה ראתה בכך ניסיון בריטי לכיבוש מלא של הארץ והפרת החוזה בין שתי המדינות. כעת ביקשה באמצעות הציר האיטלקי בבגדאד סיוע אווירי והספקת נשק. בתמורה הבטיחה, כי שדות התעופה העיראקיים יועמדו לרשות חילות האוויר של גרמניה ושל איטליה. כן הבטיחו להעמיד לרשות כוחות האוויר של ה"ציר" דלק למכביר. על הבטחה זו עתידים העיראקים לחזור פעמים רבות ללא יכולת לממשה.

הגם שההנהגה הגרמנית צידדה עקרונית בתנועת התנגדות נגד בריטניה, עיתוי התגובה החרפה בעיראק היה רע. לדעתה, רק לאחר מבצע "ברברוסה" (1941) ניתן יהיה לסייע ממש למאמצים המקומיים נגד הבריטים במזרח הקרוב. התקוממות מוקדמת מדי של הצבא העיראקי, שהבריטים היו עלולים לדכאה — עלולה הייתה לתרום לשיבוש האפשרויות הגרמניות לפעול במועד מאוחר יותר במרחב הזה. המודיעין הבריטי איתר כ-22 באפריל ריכוזים של כוחות מוטסים גרמניים בבלקן. למרות שחשדו, כי המדובר בהצנחה בכרתים, חששו, כי יעדם קפריסין וסוריה — בין היתר, כדי להגיש סיוע למרד בעיראק.

בינתיים, חרגו האירועים בעיראק במהירות מכלל שליטה גרמנית. ב-28 באפריל הודיע השגריר הבריטי, קורנוואליס, לעיראקים על הנחתת כוחות נוספים והדבר התפרש על ידם כפרובוקציה. באותו יום תבעה ממשלת עיראק ממעצמות ה"ציר" 3,000,000 דינארים עיראקיים (שלושה מיליוני ל"ש) בחודש; שכן במקרה של מלחמה עם בריטניה תפסיד עיראק הכנסות ממכס ומתמלוגי נפט, וכן כניסוי להוצאות ניכרות, הכרוכות בפעולות הצבאיות וברכישת תמיכתם של שבטי הכדואים. מיד לאחר מכן הודיעה ממשלת עיראק לבריטים, שעיראק לא תסכים שכוחות נוספים של בריטניה ייכנסו לשטחה, ופקדה על תפיסת שדות הנפט בכירכך ועל כיתורו בליל ה-29/30 באפריל, של בסיס חיל האוויר הבריטי בחבניה, 85 ק"מ מערבית לבגדאד. הכוח העיראקי, שסגר על שדה התעופה, מנה כ-9,000 חייל, ועמדו לרשותו 28 תותחים. כן הוטל מצור על השגרירות הבריטית בבגדאד. הבסיס האווירי בחבניה היה מרוחק כ-480 ק"מ מהבסיס הסמוך ביותר באזור המפרץ הפרסי, וכ-800 ק"מ מהבסיס האווירי הקרוב ביותר בארץ-ישראל. ביצוריו היו מזעריים. מסוכנת במיוחד לגבי הנצורים הייתה העובדה, שהארטילריה העיראקית שלטה על שדה התעופה מרמת סינאדיבאן הגבוהה ממנו כ-200 מטר. אם להאמין לדבריו של ג'ון מאסטרס בספרו מעבר למנדלייב⁴, שותפו העיראקים זמן קצר לפני כן בתמרון הגנה על הבסיס, ולפי בקשתם חשפו

הבריטים בפניהם את תכניות ההגנה — למקרה של התקפה גרמנית... לאור פריסת-היתר של הכוחות הבריטיים במזרח התיכון (באותם ימים נאלצה בריטניה לפנות את יוון; בצפון אפריקה התלקחו הקרבות על טוברוק, ורומל עמד בשערי מצרים), ניתן היה לצפות בקושי לסיוע נגד הלאומנים. התגוננות בכוחות שהיו זמינים במקום הייתה בכחירת צו השעה. הבריטים תגברו את חיל המצב בחבניה ב-400 חיילי חי"ר, שהועברו בדרך האוויר משועיבה⁵. פרט לכך עמדו לרשותם 78 מטוסים המיושנים של בית-הספר לטיסה מס' 4 (הכוח האווירי היחיד, ששהה עדיין בעיראק, מאז הועברו הטייסות המבצעיות לים התיכון בחורף 1940). כך הפכו מטוסי הלימוד לכוח קרב והפצצה, שהוטס על-ידי מדריכי בית-הספר וחניכיו המתקדמים. בנוסף הועברו ממצרים ששה מטוסי "גלדיאטור" לחבניה, ועשרה מפציצי "וולנינגטון" לשועיבה. לעומתם עמדו כ-50-60 מטוסים של חיל האוויר העיראקי. בשניים במאי החליטו הבריטים, בתום יומיים של דיונים ללא תוצאות ומתוך תחושת נחיתות מצבם, לירות את היריה הראשונה: הם פתחו בהתקפה על הכוחות הצרים, שהתחזקו כל העת. צ'רציל תבע קודם לכן מהמפקד המקומי סגן-מרשל האוויר סמארט, "להכות בחוזקה", שכן במעשי האיבה העיראקיים היה כדי לסכן לא רק את אספקת הנשק הבריטי, כי אם בראש ובראשונה את מעמד האימפריה בגשר היבשתי

הערבי. בעימות שנמשך כמה ימים עלה לבסוף בידי המפקד הבריטי — תחילה בהתקפות יום ואחר כך בהתקפות לילה — לשתק את הכוח העיראקי שעל רמת סינא-אדיבאן, ובלילה ה-6/5 במאי נסוגו העיראקים ממנה. לבריטים אבדה בפעילות זו כחמישית ממוטוסיהם. חיל האוויר העיראקי הותש בקרבות האוויר מעל חבניה ובהתקפות על בסיסו העיקרי, שדה התעופה "ראשיד" ליד בגדאד, ולא היה לאל ידו להגיש סיוע אווירי התקפי לקרבות. בששה במאי הוסר סופית האיום מעל חבניה, כאשר מטוסי חיל האוויר המלכותי הצליחו לבלום, קילומטרים ספורים לפני הבסיס, כוח של חי"ר ממונע עיראקי, שנע ממזרח, ולהשמידו.

החלטה על התערבות גרמנית

בינתיים ניתק כילאני את היחסים הדיפלומטיים עם בריטניה בחגובה על פתיחת הקרבות, וברזמנית פנה להיטלר בבקשה לסייע מיד. הגרמנים התבקשו לשלוח את הצייר גרובה כנציג ה"רייך" לבגדאד, ובכך חודשו דה פקטו היחסים עם גרמניה.

ממשלת גרמניה ניצבה בפני הבחירה בין אישוש במעשים את הבטחותיה ללאומנים העיראקים לבין אבדן יוקרתה בקרב הערבים. ובכל זאת, כיצד יכלו להושיט סיוע מעשי? לשר החוץ פון ריבנטרופ ולתת-המזכיר שלו, וורמן, היו אי-אלה רעיונות. שניהם היו בדעה אחת, כי יש להבטיח פוליטית את נתיב ההספקה, שבו ניתן יהיה להעביר את הסיוע הגרמני לעיראק עוד קודם שהפיקוד העליון של ה"ווהרמאכט" יעורב בעניין. אולם, נציגי ה"ווהרמאכט" הסתייגו מההצעה כיוון שמערכת הבלקן הייתה בעיצומה ולנוכח מבצע "ברברוסה" המתוכנן. אנשי ה"לופטוואפה" דחו ראשונים את הרעיון כיוון שידעו שהם יהיו אלה שיידרשו להגיש סיוע. זאת, בטענה שחסרו להם מטוסים בעלי טווח מספיק. ראש מטה ה"לופטוואפה" אמר, כי ניתן יהיה להעמיד לרשות המבצע לכל היותר כמה מטוסים JU-52 לתובלה.

בשלושה במאי נדרשו הגרמנים להחלטה. ריבנטרופ יעץ להיטלר להיענות לבקשת העיראקים, ולשלוח לבגדאד את גרובה כמי שהוגדר "המומחה שלנו לענייני עיראק", כדי שיפעל משם, ינחה את רשת הסוכנים במזרח הקרוב, ויקים מרכז, שממנו יותסס כל העולם הערבי נגד אנגליה. שכן לאור הידוע על הכוחות המוגבלים, שהאנגלים הנחיתו בעיראק עד כה, הסתמן לדעתו סיכוי גדול, "ליצור [שם] בסיס לניהול המלחמה נגד אנגליה, העשוי גם להיות ברזמנית ההכנה להבקעה הנחושה שלנו בכיוון מצרים" — סיכום שר החוץ את חוות דעתו, שהושפעה, כנראה, לא מעט מהזיכרונות מימי הקיסרות וממלחמת

העולם הראשונה. אולם, במלחמת העולם הראשונה נכשלו הניסיונות לערער באמצעים מוגבלים את עמדת הבריטים במזרח הקרוב. האם היה לכך סיכוי ב-1941? ריבנטרופ פיתח רעיונות באילו כוחות צריך ה"ווהרמאכט" לתקוף: הסיוע הטוב ביותר — כך סבר — יהיה לשלוח לשם מיד להק יירוט, או הפצצה. וברוח זו ביקש מהיטלר להנחות את ה"לופטוואפה". היטלר הסכים, אמנם, באותו יום למינוי הצייר גרובה, אבל הסתייג למדי מתביעות הסיוע. בחושבו על מערכת המזרח, נרתע היטלר מפני מעורבות-יתר, ולא יכול היה להיענות לבקשת עיראק לשגר משלחת צבאית גרמנית. אבל, היות שהחלטה האם לסייע לצבא העיראקי, שביקש לגרש את הבריטים, הייתה בלתי נמנעת, הוחלט לבסוף — לאחר שפעולות האיבה פרצו מוקדם מדי, ובניגוד לרצונו — להאריך לכל הפחות את ההתקוממות העיראקית באמצעות כוחות גרמניים חלשים. החלטה זו — כמו ההחלטה לשלוח את גרובה — התקבלה מן הסתם בשלושה במאי, אך לא יאוחר מארבעה בו; שכן באותו יום נקרא קולונל יונק מצי האוויר השלישי (LLT3) מצרפת לברלין כדי לקבל את הפיקוד על הכוחות, שהוקצו לעיראק.

זימת התיווך התורכית

בארבעה במאי ניסו התורכים, מתוך רצון לסיים מהר את המשבר, לתווך בין הצדדים. הגרמנים קיוו לזכות בפסק זמן, שיאפשר להם להוביל כוחות לעיראק במועד מאוחר יותר. הבריטים הסכימו, אמנם, רשמית לעצם התיווך, אך לא התכוננו לנהל מו"מ (שוב צ'רציל הודיע נחרצות על התנגדותו לכל ויתור). הבריטים רצו להכניע את המרד במהירות עוד בטרם יזכה לסיוע של ה"ציר". בקרב כת הקצינים העיראקים התגלעה מחלוקת חריפה האם לקבל את הצעת התיווך. המחלוקת הגיעה לשיאה בשליפת אקדח ובניסיון לרצח. השפעתו של המופתי דחפה לבסוף את כת הקצינים לדחות את הצעת התיווך התורכית.

בששה במאי תדרכו גנרל ישונק, ראש מטה חיל האוויר וגנרל פון וולדאו, ראש מטה מפקדת חיל האוויר, את יונק, לקראת משימתו. בני-שיחו הבהירו לו: "הפיהרר שואף למחווה הירוואית". נאמר לו, כי יועבר לעיראק עם גף מטוסי הפצצה דרמנועיים "היינקל" HE-111 ועם גף מטוסי קרב ארוכי-טווח דרמנועיים מסוג "מסרשמיט" ME-110 ("משחיתים") כדי לסייע לכוחות ראשיד עלי. בתשובה לשאלתו הוסבר לו מה המשמעות הצבאית של "מחווה הירוואית": עצם הטיסה לעיראק בתנאים הנוכחיים משמעה עזרה ממשית, ופרט לכך עתידה הפעלת המטוסים הגרמניים, לדעת הצייר בעיראק ולדעת משרד החוץ, לעזר את הערבים להילחם, ואז תתחיל "מלחמו הקודש" נגד בריטניה.

ליונק נראה הכוח המתוכנן קטן מדי, ובמיוחד לאור אי-התאמתם של המטוסים לפעולה באקלים טרופי. לדעתו, אף לא מטוס אחד משתי הטייסות עתיד היה להגיע תקין לעיראק. אושר לו להגדיל את הכוח לכדי טייסת אחת "היינקל" HE-111 וטייסת אחת "מסרשמיט" ME-110. בשום רגע לא דובר על משלוח שני להקים מלאים לעיראק — כפי שהציע שר החוץ. מבצע הבלקן אך זה הסתיים; בנוסף היו ההכנות לקראת מבצע "מרקור" (ההצנחה בכרתים) ולקראת "ברברוסה", בעיצומן. בקדחתנות של אותם הימים היו בעיות האספקה המקור העיקרי לדאגה, ומעל לכל — בעיית הדלק; אלו לא נפתרו בדיונים של יונק עם קצין האפסנאות הראשי של חיל האוויר, ונותרו — כפי שעתיד היה להתברר במהלך הזמן — נקודת התורפה של כל המבצע. בעת הטלת המשימה על יונק נידון, בין היתר, גם שם המבצע; נשקלו הצעות שונות. לבסוף, הוחלט לכוונתו — מסיבות, הכרוכות בביטחון שדה וכיוון שאי אפשר היה לצפות מראש האם יגיע ליעדו כלל — סתמית: "קומנדו מיוחד יונק" (SOJU)*.

בנוסף לאמצעים שנקט חיל האוויר, פעלו משרד החוץ והפיקוד העליון של ה"ווהרמאכט" לממש את ההבטחה להגיש סיוע. ההנחה הייתה, שניתן יהיה להושיט לעיראקים סיוע בדרך המהירה והיעילה ביותר דרך שטחה של סוריה הצרפתית. חרף העובדה שצרפת עצמה הייתה כבושה למחצה בידי גרמניה, ואילו מחציתה השנייה שיתפה פעולה עם גרמניה, נהגה גרמניה בשאלת סוריה בעדינות רבה, וזאת בשל שלוש סיבות:

- הבטחתה לאיטליה, כי זו תהיה המעצמה הקובעת במזרח התיכון.
- גרמניה הייתה מעוניינת בהעמדת בסיסי הצרפתים במגרב לרשות ה"ציר" וכן הייתה מעוניינת בשימוש בנמל דק שבסנגל.
- היטלר ביקש להבטיח את האגף לקראת מבצע "ברברוסה", ולהגדיל את קואליציית ה"ציר" ככל האפשר, מה גם שלאחר תבוסת האיטלקים במזרח אפריקה ובבלקן נטה להעדיף במידת-מה את הצרפתים כבעלי-כרית. במהלך הדיונים הגרמניים-צרפתיים (שהתקיימו בחמישה במאי בפריס) הסכים אדמיראל דארלאן, ראש הממשלה הצרפתית, להעביר נשק צרפתי, שאוחסן מאז שביית הנשק בסוריה, לעיראק. כן הותר למטוסים גרמניים, שיהיו בדרכם לעיראק, לנחות בנמלי תעופה סוריים ולתדלק. מי שקיבל עליו את המשימה וביצעה בעילות רבה היה ד"ר רודולף ראהן (Rahn), הנציג הגרמני בוועידת שביית-הנשק האיטלקית. לכך נדרשו לו כושר

* המטוסים נצבעו בסימני ההיכר של חיל האוויר העיראקי, או שלא נשאו סימני זהוי כלל. זאת, שוב, בגלל אי הוודאות בהצלחת המבצע.

ושנים-עשר "מסרשמיטים", מחלקת תותחים קלים נ"מ 20 מ"מ (מילואים) ומטוס JU-52, שצויד במכשירי אלחוט הולמים לקיום הקשר עם מטה חיל האוויר. טייסת התובלה של קפטן רוטר אמורה הייתה להוביל את האספקה בדרך האוויר. אך היות שיכולתה להוביל דלק הייתה מוגבלת, וכיוון שאי אפשר היה לצפות שתוביל אך ורק דלק מה גם שעלולות היו להיווצר בעיות הספקה (דחופות), ניא את קצין האפסנאות של ה"לופטוואפה" להקצות לכוח שני מטוסי JU-52 מיוחדים (מטוס מעבדה, שנועד לבחון את הדלק המקומי) ומטוס שצויד במכשור להעשרת הדלק העיראקי שלא התאים למטוסים).

הפעלת הטייסות הגרמניות

זלחימה הגרמנית נפתחה, ב-15 במאי בגיחת סיור זמושה של "היינקל" במרחב רמאדי-רוטבה. זטיסה איתרה תנועה של רכב בריטי, שנע מכיוון גבר-הירדן ותקפה אותו בפצצות ובאש מקלעים. לפי התכנון, נועדה להתבצע ההפצצה הראשונה על חבניה. אלא שלפני כן הופיע ב-16 במאי בוקר מטוס בריטי במסוול, ופגע במטוס ה"היינקל" ובמטוס ה"מסרשמיט" את ההתקפה על הבסיס הבריטי ב-16 במאי ניתן היה לבצע רק אמצעות שלושה "היינקלים" וששה מסרשמיטים אשר השיגו בגיחות רבות פגיעות מבנים ובדירים. כמו כן פגעו במטוסים חונים. וך כן נפגע "היינקל" על-ידי מטוסי קרב ריטיים, ונאלץ לנחות נחיתה חירום במדבר, אבל טייסים הגרמנים ציינו לפניהם בסיפוק, כי תקפתם גרמה "נוק רב יותר" מזה שגרם חיל אוויר העיראקי בהתקפותיו בימים 2-6 במאי.

באותו יום דנו גרובה ויונק עם ראש ממשלת יראק, עם שר המלחמה ועם ראש מטה חיל אוויר. בדיון הסכימו, כי את הסכנה המאיימת על יר הבירה ניתן יהיה לבלום רק בפעולות לחימה אזור חבניה ובפעולה נגד התגבורות המוזרמות ארץ-ישראל דרך עבר-הירדן. בהניחו שיתוף צולה הולם עם חיל האוויר הגרמני כתנאי יסוד, יוזה הצבא העיראקי הצליח לכבוש את חבניה. גורך זה דרשו העיראקים בראש ובראשונה יאות מעליהם מטוסים גרמניים, שכן לנוכח התקפות החוזרות ונשנות של הבריטים "שוב אפשר לשלוט בהם". פרט לכך ביקשו להקדיש שומת-לב מיוחדת למרחב סביב חדיתא שעל ירת, שבה התפצלו צינורות הנפט לכיוון יר-הירדן וחיפה ולכיוון סוריה ולבנון, כדי נוע השתלטות בריטית והפעלה של צינור הנפט ירפתי.

הכוחות הגרמניים חסרו דלק הולם, כיוון שבכירכוך יוצר רק דלק למכוניות. בכית הזיקוק המקומי נמצא מכל עירוב "לעירון" הדלק המקומי. בינתיים צריכים היו בכל זאת להחליק את מנועי המטוסים בכנון בעל אוקטן 87 ולטוס בלחץ נמוך. בנוסף לחום הגבוה זה עלה על כוחם של המנועים, שלא התאימו לפעולה במזג אוויר טרופי.

ואם לא די היה לכוח יונק, הרי העיראקים ציפו שהגרמנים יסיירו אווירית ויילחמו בכוחות הבריטיים המונחתים בכצרה ובתעלה המובילה אל המפרץ הפרסי; ימקשו את השאט-אל-ערב ויהרסו את המחפרים המפנים את תעלת השיט. כל זה עלה בהרבה על היכולת של שתי הטייסות, והיה הרבה מעבר ל"מחווה הירואית", שתקומם את הערכים נגד הבריטים. העיראקים דרשו סיוע במלוא מובן המלה. יונק היה מסוגל למלא דרישה זו עוד פחות. ההתקפה הגרמנית האווירית על חבניה הייתה אות הפתיחה לפעילות ערה באוויר של שני הצדדים. ה-RAF העביר מפציצי "בלנהיים" ומטוסי קרב "האריקאן" ו"גלדיאטור" ממצרים לעיראק; כמו כן הועברו לחבניה שני "האריקאנים" ארוכי-טווח יקרים ונדירים. מצבת הכוח האווירי הבריטי גדלה במשך חודש מאי לכדי מאתיים מטוסים ויותר, והגרמנים נאלצו להקצות את ה"מסרשמיטים" הבודדים למשימות הגנה אווירית במסוול בכירכוך ובגדאד. ב-17 במאי אבדו שני "מסרשמיטים" בקרבות אוויר, ושלושה "היינקלים" הצליחו לבצע "התקפה של ממש" על חבניה בעשרים במאי. הבסיס הנצור הופצץ ב-22, וב-25 וב-26 במאי. סיורים חמושים לאורך כבישים התבצעו במרחבי רוטבה, חדיתא ופלוג'ה ב-17-29 במאי. ההתקפות הבריטיות על שדה התעופה במסוול גרמו להגבלת המטוסים הגרמניים — הם הוסוו בקרחות, שנוצרו בחורשות קטנות בשולי המקום, והוגנו בדירים מאולתרים מוסווים.

בעיות אספקה

נקודת התורפה העיקרית של המבצע מראשיתו הייתה המחסור באספקה. פיקוד כוח המשימה הקדיש מאמץ ניכר לארגנה בהזרמה מאתונה דרך רודוס וחלב. את הדלק תכננו להוביל בהטסה מאתונה לרודוס, ומשם דרך חלב לשדות שונים בעיראק. אלא שלא די היה בנפח התובלה כדי לענות על דרישות הכוח, שאמור היה לפעול עצמאית.

אנשי כוח המשימה קבלו מרות על שעל מטוסי התובלה מצאו לרוב אנשים וחבילות לצירות בבגדאד וצלמים מטעם הפיקוד העליון ומטעם משרד החוץ ולא חלפים, פצצות ותחמושת. ב-26 במאי עמדו לרשות הטייסות רק ארבע פצצות 50 ק"ג. גרוע לא פחות היה מצב החלפים. בנוסף, היה מחסור בצוותי קרקע. מספר המטוסים הכשירים בשתי הטייסות לא עלה על שניים, ומטוסים פגומים שימשו מקור לחלקי חילוף. ב-26 במאי נותרו רק שני "מסרשמיטים" תקינים. באותה עת נשמעה קריאתו של יונק לשלוח שבעה מטוסי "היינקל" ו-15 "מסרשמיטים" עמידים בתנאי מזג אוויר טרופי, אך היא נותרה ללא מענה.

התקדמות הכוחות הבריטיים

בתקופה 15-20 במאי בוצעו עשרים גיחות הפצצה של "היינקלים", במסגרתן הוטלו 10,200 ק"ג (172 פצצות), ו-41 גיחות של "מסרשמיטים" להזנקות חירום ולגיחות עומק. אלה היו הישגים לא מבוטלים של שתי טייסות, העומדות לגמרי ברשות עצמן, אלא שאת התקדמות הכוחות הבריטיים אי אפשר היה עוד לבלום באמצעים האלה. בעיקרון, כבר נפל הפור לרעת העיראקים עוד טרם התערבו הכוחות הגרמניים, כאשר האנגלים פרצו בשבעה במאי את המצור על חבניה. הימים הבאים צפנו עוד משברים לגבי הבריטים, אבל חיל המצב הבריטי בבסיס, שתוגבר בינתיים על ידי כוחות שהוטסו משוועיבה ומבצרה, החל כבר להתקדם לאורך הפרת ככיוון בגדאד. גם ממערב התקרבה עזרה: עוד כראשית מאי רוכזו בארץ-ישראל כוח HABFORCE (כוח חבניה) בסדר גודל חטיבתי, שהורכב מיחידות מהצבא הבריטי ומהלגיון העבר-ירדני. מתוכו יצאה שדירה ממוכנת בפיקודו של קולונל קינגסטון (כוח "קינגסקול") שכבשה באחד-עשר במאי את פורט רוטבה בלא שהעיראקים ישיקלו להתגבר על הכוחות הממונעים, המסתייעים בסיוע אווירי. צבאם — החזק בצבאות ערב, שמנה כ-50,000 חיילים — חסר בראש ובראשונה ציוד מודרני: מטוסים, רק"ם וכלים מודרניים נ"מ. הוא היה מסוגל לדכא מרידות של שבטי בדואים, אבל לא לבלום כוח בריטי. יש לציין גם את חרושת השמועות, שהגדילה את עצמתו של הכוח הבריטי כמה מונים מגודלו האמיתי.

יונק זיהה בכירור את הסכנה הבאה ממערב, אבל בגיחות הספורות של ה"מסרשמיטים" ושל ה"היינקלים" לא היה כדי לעצור את הטור הבריטי, שהגיע ב-18 במאי לחבניה. באותה מידה לא עלה בידי יונק להשיג את עזרת העיראקים להתקנת שדה תעופה בחדיתא ליד הפרת, כבסיס קדומי למטוסיו. בעשרים במאי הצליחו הבריטים בחבניה לתפוס את הגשר החשוב על הפרת ליד העיר פלוג'ה, וההישג פתח בפניהם את הדרך לבגדאד; ההתקפה הבריטית גרמה לעיראקים לסגת באותו יום, למרות הסיוע של ארבעה "היינקלים" ושל שמונה "מסרשמיטים", עד עשרים ק"מ מזרחה במרחב הלחימה חבניה-פלוג'ה. יומיים מאוחר יותר הצליחו העיראקים, בסיוע מטוסים גרמניים, לכבוש חזרה את העירה ואת ראש הגשר לזמן קצר בלבד. כבר ביום המחרת נפלו שניהם סופית לידי הבריטים.

הוכח שבסיוע של מטוסים ספורים לא היה כדי להפיח רוח בעיראקים להשיג ביצועים מיוחדים נגד הבריטים והמבצע בעיראק נועד מראש לכישלון.

במאי הגיעו בראשונה שלושה מטוסי "סאבויה" ועל סיפונם מקלעים עבור העיראקים; בכל זאת נאלצו האיטלקים והגרמנים להגיע למסקנה מפתיעה, שכל הנשק שסופק לא הובל לחזית, כי אם אוחסן לפי הנחיות מבגדאד בכירוכן ובמוסול ב-28 במאי הועברו אחד-עשר מטוסי "פייאט" איטלקיים לכירוכן לאחר שהתגברו על המכשלות שהציבו הצרפתים בדרכם, והתערכו למחרת ללא הצלחה יתירה בקרב על בגדאד.⁷

בראש ובראשונה חשובה כאן הספקת הדלק ב-19 במאי נותרו בכל עיראק 500 טון דלק למטוסים בלבד, ואלה אוחסנו בשדות תעופה מרובים, ונועדו גם לתדלק את מטוסי התובלה שתספקו את כוח משימה יונק. על כן מובנה דרישתו הדחופה של יונק לספק לו דלק מאיראן או מתורכיה. ביום המחרת הבטיח קצין האפסנאור של החיל הספקה בדרך הים התיכון. בגלל אופי הכלתי מציאותי של הפתרון (ביום התיכון של הצי הבריטי), נפלה הצעה זו. ב-26 במאי הודיע קצין האפסנאור, שדלק יישלח מרומניה דרך תורכיה החל מה-28 במאי — כלומר, יעברו עזו 10-12 ימים טרם יגיע הדלק ליעדו.

נפילת בגדאד

ב-26 במאי קיבל יונק אישור להתייצב ב-29 בחודש באתונה בפני גנרל ישונק לדיווח ולדיון במצב. יונק המריא ב-28 במאי, לאחר שערכ קודם לכן קיבל את הסכמתם של הצייר גרובה ושל ראש ממשלת עיראק. האחרון דרש ממנו לתבוע בדיוני עם ראש מטה חיל האוויר סיוע דחוף בהמשך ליוזמה שהופגנה עד כה. יונק התקבל לשיחה עזו בשעות הבוקר המוקדמות ביום הגעתו, ולאחר מכן במהלך יום המחרת דיווח לו מאיור הנטשל קצין האג"ם, ממוסול כי המצב היבשתי בעיראק הפך קריטי, וכי ד"ר גרובה יצא את בגדאד וכי החליט להעביר את המטוסים הניתנים להעברו לחלב.

מה אירע בינתיים בעיראק?

למרות שעדיין היו בבירה כ-20,000 חיילים עיראקים, גרמה הופעתם של ראשוני החיילים הבריטים, ב-28 במאי, צפונית לבגדאד פאניקה בממשלת עיראק. משנכנסו הטנקים הבריטיים בשעות הבוקר למחרת לעיר הבירה, עזבו ראש הממשלה ושותפיו בחופזה את העיר. גם הציור הגרמני נטש, בלא לטרוח ולדרווח לכוח המשימה במוסול על המצב ועל כוונות הממשלה ביחסו להמשך המאבק (כמו, המשך ההתנגדות בצפון הארץ). האירועים האלה — כמו גם העובדה שלפי דעת הכל, הוכרעה, למעשה, המלחמה עם נפילת בגדאד, ולא היו עוד "היינקהלים" שמישינו בנמצא — הניעו את מאיור הנטשל לדווח אחר הצהריים ב-29 במאי (גם תחת רושם ש שמועות ודיווחים כחבים שנבעו מהמצב המבולבל

מטוס הקרב מסרשמיט Bf 110 C

המשבר — גנרל פלמי, ראש המשלחת הצבאית לעיראק

לאור התפתחות המשבר מאז עשרים במאי והתרשמותו הגוברת, כי לפיקוד העיראקי אין מושג ברור על מצב כוחותיו, ניסה יונק לזמן באלחוט את עצמו למטה חיל האוויר לדיון במצב הצבאי. חשוב היה לו "למנוע התלטות מוטעות על סמך דיווחיו של ד"ר גרובה". בכל זאת, איתר יונק. דווקא באותם ימים קריטיים הכיר הפיקוד הגרמני מחדש במחויבותו לעיראק. ב-21 במאי מינה היטלר את גנרל פלמי לראש המשלחת הצבאית לעיראק ("מטה מיוחד F"). יומיים מאוחר יותר חתם היטלר על הנחיה 30, המזרחה התיכון: "תנועת השחרור הערבית הנה בעלת-כריחנו הטבעית במזרח התיכון נגד בריטניה. בקשר לכך יש חשיבות מיוחדת להפחת מרד בעיראק. מרידה כזו תתפשט מעבר לגבולות עיראק, ותחזק את הכוחות העוינים את אנגליה במזרח התיכון, תשבש את קווי התחבורה הבריטיים, ותרתק חילות אנגליים ונפח אוניות אנגליות על חשבון זירות מלחמה אחרות. מהסיבות האלו החלטתי להמריץ את פיתוח הפעולות במזרח התיכון באמצעות תמיכה לעיראק. אם ובאיו צורה, אפשר יהיה אחר כך להרוס סופית את העמדה הבריטית בין הים התיכון למפרץ הפרסי, במשולב עם התקפה נגד תעלת סואץ, דבר זה עודנו בחיק האלים...". לשם כך מונתה משלחת צבאית בפיקודו של פלמי לסייע לצבא העיראקי, ולשמש כגוף פיקוד גרמני בעיראק. קונקרטי, תכנן היטלר "הפעלה מוגבלת כמותית של חיל האוויר", שפרט להשפעה ממשית בנשק אמור היה לחזק את הביטחון העצמי ואת רצון ההתנגדות של הצבא והעם העיראקים. הלאה מזה הובטחה הספקת נשק, שאמורה הייתה להתבצע, על סמך ההסכמים, שנחתמו עם הצרפתים — דרך טוריה.

לקראת המסע על בגדאד. בלא שייתקלו בהתנגדות ראויה לציון, הגיעו ביום המחרת לפרברי העיר; בשלושים במאי נכבשה הבירה סופית, וכילאני נמלט עם יועציו אל מעבר לגבול איראן. למחרת הוסכם בבגדאד על שביתת-נשק, והעוצר הפרו-בריטי חזר אל הבירה.*

מוסוליני בוחש בקלחת

החרפת המצב בעיראק הניעה את מוסוליני לפנות ב-26 במאי באמצעות גנרל פון רינטלן לפיקוד העליון הגרמני. הוא ביקש הבהרה יסודית — האם יש כוונה להגיש לעיראק סיוע סמלי או ממשי. אישית, הוא צידד בהגשת סיוע ממשי, כיוון שראה במצב הזדמנות חד-פעמית לקומם את עמי המזרח נגד אנגליה למרות ההתמוטטות בעיראק. על הסיוע הממשי נמנו, לדעתו, לאחר כיבושה של כרתים גם כיבושה של קפריסין (מררוס). את כיבוש האי הזה, המהווה מפתח לכל המזרח העריץ כקל יותר מאשר כיבוש כרתים. קפריסין וכרתים ישמשו בסיסים אוויריים, שמהם ניתן יהיה לאיים על הצי האנגלי באלכסנדריה. מוסוליני סבר, שיש להכריע במהירות האם ניתן להגיש סיוע ממשי לעיראק; ולא מוטב להבהיר זאת לכילאני ללא דיווח.

הפיקוד העליון הגרמני השיב יומיים מאוחר יותר בנימה מאד מרגיעה, כי אין כוונה לעשות יותר מאשר מחווה. הצלחה ראשונה הסתמנה עם העברת שלושה רבועים מהציוד המלחמתי הצרפתי, שאוחסן בסוריה, ונעשו מאמצים לפתוח נתיב הספקה דרך תורכיה.

בינתיים, שחרר ד"ר ראדן, מיופה הכוח הגרמני בדמשק, מהמחסנים שם 15,000 רובים, 200 מקלעים, ארבעה תותחים ותחמושת, ושלחם ברכבת למוסול. האיטלקים הגישו סיוע: ב-19

* מעשית, הושלמו האבדות במטוסים, אך לא הוגדל הכוח האווירי.
** בתקופה זו בועז "הפירוד" — הפוגרום ביהודי בגדאד (אחר-שניים ביוני) תוך ניצול האנדרלומוסיה.

כי הוא נסוג עם כל הסגל לחלב. גם שדר של יונק מאתונה, שבו הביע את אי הסכמתו לנסיגה לחלב, לא מנע זאת. באותו מברק הודיע יונק על שובו בשלושים במאי לחלב עם ששה מטוסים.

באתונה הרחוקה התחולל ב-29 במאי עימות חריף בין יונק ליונק. מטה חיל האוויר, שהיה נתון להשפעת דיווחיו החד-צדדיים של משרד החוץ, זקף פחות או יותר את הכישלון לחובתו האישית של יונק. טיעוניו ביחס להתפתחות הפוליטית והצבאית בעיראק מאז 17 במאי כפי שאכן הוכח במברקיו, בדיווחיו וכיומן המבצעים — נדחו בטענה שאלה הצטדקויות גרידא. יונק הציג בתגובה להתפטר בשל חוסר האמון, וישונק הסכים מיד, אבל פקד עליו באותה נשימה לשוב לעיראק בשלושים במאי להמשך המבצע.

ניסיון אחרון

ב-31 במאי שב יונק בראש שלושה "היינקלים" וחמישה "מסרשמיטים" דרך רודוס לחלב. גיחת גישוש, ששלח מבירות בכיוון מוסול העלתה, שמפקד חדש מונה למקום וכי בן-השיח החשוב ביותר עד כה של כוח המשימה, גנרל קאזים בק, נמלט. ממשלה חדשה הייתה בשלטון וכניסת הבריטים הייתה צפויה ליום המחרת. נודע, כי ד"ר גרובה הגיע בשעה 14.00 למוסול, ולאחר שיחה עם המפקד החדש המשיך לחלב. המשך הלחימה בצפון הארץ — שבה האמין גרובה עוד בהיותו בבגדאד, וכרוח זו שידר גם לברלין — לא היה אפשרי. יתירה מזאת, כל תגבורת אווירית לעיראק הייתה מאוחרת מדי.

המצב העדיף של הבריטים השתקף היטב ביחס של הצרפתים. לא זו בלבד, שגנרל דנטץ, הנציב הצרפתי העליון, חרף תיווכו של ראהן, סירב לקבל את יונק לשיחה, אלא שגנרל ז'ואקין, מפקד חיל האוויר הצרפתי בסוריה, הפגין יחס מסווג מאוד. ערב המראתו לאתונה, קיבל יונק דיווח על כך שבהחלטה משותפת עם הממשלה הצרפתית, נקבע כי הלחימה נגד אנגליה תמשיך ותתבצע מהמרחב הסורי שבשליטת צרפת. כעת נאלץ לשמוע מז'ואקין, כי בסוריה לא ידוע דבר על הסכמים כאלה בין וישי לברלין. הגנרל התבטא ברורות עוד יותר ביום המחרת בדיון נוסף, שבו השתתפו גנרל פלמי, שהגיע בינתיים לחלב, והציר ראהן. כעת הדגיש שהתערבות חיילים גרמנים תוליד ללא שהיות לכניסתם של הבריטים, ונגדם לא יוכל הצבא הסורי לעשות דבר. ז'ואקין לא החמיץ להוסיף, כי בעתיד מוטב שהצד הגרמני יכין טוב יותר וביתר-תנופה סיוע מכפי שעשה זאת בעיראק.

הפיקוד הגרמני סותם את הגולל על פרשת עיראק

ב-31 במאי סיכמה ההנהגה הנאצית את מבצע

עיראק. בשתי התייעצויות שונות (בערב השתתף גם יונק, שטס לשם כך מאתונה) הגיעו לבסוף לכדי הסכמה, שאי אפשר להגיש לעיראק סיוע ממשי. העמדה התורכית הקישחת בשאלת המעבר, דיווח גנרל-פילדמרשל קייטל, מונעת העברת נשק ותחמושת, שבאמצעותם צריך היה להגיש סיוע לכוחות היבשה העיראקיים. אבל, גם מבחינת חיל האוויר — לא היה המצב טוב יותר, שכן במוסול לא היה די דלק למטוסים. אמנם, המשתתפים בדיון היו כריעה אחת, שעם נסיגת הגרמנים תתמוטט ההתקוממות הערבית, אבל היטלר התנחם בכך, שלאחר שנתיים של ניהול מלחמה מוצלחת ניתן לראות במפלה כזו פגם אסתטי בלבד, והוויתור על עיראק נראה היה בעיניו קל יחסית.

"סוף סוף הרי אינני ערבי, והערבים אינם גרמנים", אמר. בכך הגיע הקץ המהיר והלא מכובד לסיוע לעיראק. לגרמנים אבדו 21 מטוסים לעומת 28 מטוסים בריטיים שאבדו. בכל זאת, מותר להערך, כי אבדנם היה קל בהשוואה לאבדן היוקרה, שכרוך היה במפלה הגרמנית במזרח הקרוב.

הערה לסיכום

נראה בעליל, שבצד הפוליטי היו דיעות מוטעות ואופטימיות מדי ביחס לכושר העמידה של העיראקים וביחס לכושרם לפקד על כוחותיהם. צבא עיראק לא היה מוכן, ונחל כישלון חרוץ. לכך נוסף חוסר תיאום בהנחת המהלומה העיראקית עם הגרמנים: זו הופעלה בטרם זמן, וקודם שהוכן סיוע. מוקדם מדי משתי סיבות: היטלר רצה להפעיל את תנועת השחרור הערבית נגד האימפריה הבריטית רק לאחר "ברברוסה", ופרט לכך הכוחות הגרמניים בדרום מזרח אירופה

שהתאימו להגשת הסיוע לעיראק, היו כתכונה לקראת מבצע "מרקור". היטלר היה עסוק יותר מדי בתכניות מרחיקות-לכת במזרח, מכדי שיהיה מסוגל להפיק רווח ממשי מהמצב הנתון, או להחליט לנצלו בנחישות. במשך הקרבות בעיראק היו מטוסי הקרב, ומעל לכל יחידות התובלה של ה"לופטוואפה", עסוקים לגמרי בענייני כרתיים; וכאשר נפל האי כבר נפל הפור בעיראק.

הצעדים של הפיקוד הגרמני הושפעו מהרצון הפוליטי להגיש סיוע לעיראק, תוך הגזמה בהערכת יכולת העמידה הצבאית-פוליטית של העיראקים. בצד הצבאי ביקש הפיקוד העליון הגרמני להוכיח רצון טוב, ותוך כך המעיט בהערכת הצורך בזמן, בכוחות ובטווח. באופוריה אחר ההצלחה המזוהיה במערכת הבלקן כשלו אל תוך מבצע, שמביני-דבר בחיל האוויר לא ניבאו לו בלאו הכי הצלחה. למרות שהיטלר דיבר על "מחווה הירואית" בלבד — הערכים ציפו לסיוע כמלוא מוכן המלה. ראשיד עלי אל-כילאני, כת הקצינים והמופתי לא ידעו על מבצע "ברברוסה", העומד בשער, והניחו כי גרמניה מתכוונת לסייע להם במלוא עצמתה, שאותה הכירו מניצחונות ה"והרמאכט" עד כה.

"מלחמת משרד החוץ" צוינה ב"לופטוואפה" כמופת להכנה בלתי מספקת ולאי הכרת המצב הכללי, ולבסוף נזקפה לחובת הכוחות, שפעלו בשטח. את הסוף ניתן היה לחזות מראש: הטייסות נאלצו להסתדר בכוחות עצמן בסביבה זרה לחלוטין ובמדינה מפגרת טכנולוגית, לכן, לא יכלו לקיים יכולת קרבית לאורך זמן. התשת החומר הייתה הקץ לאפשרויות הפעולה. אולם, בנסיבות הנתונות יש לראות את הפעלת הכוח האווירי כהישג ראוי לציון.

כמידת הכישלון הגרמני כן מידת ההצלחה

חיילים עיראקים כשדה התעופה במוסול בעת הגעת המטוסים הגרמנים

הבריטית. מעמד האימפריה במזרח הקרוב התקיים, וזאת בתקופה שבריטניה נחלה אך מפלות בכרתים ובלוב. היטלר, כך חרץ צ'רצ'יל, שטט מידי "הזדמנות לזכות במזרח במלקוח רבי-ערך במחיר מצער".⁸ אין ספק, יש לזקוף הצלחה זו לזכות נחישותו של צ'רצ'יל. כן חשובה כאן ה"אניגמה", שפענחה את תשדורות חיל האוויר הנאצי. פענוח התשדורות גילה לבריטים את היקפו הקטן יחסית של הסיוע הגרמני. כמה שבועות מאוחר יותר יכלה בריטניה לזקוף לזכותה הישג רבי-ערך כשהשתלטה על שטח המנדט הצרפתי בסוריה, וכך נמצאו בשליטתה כל חוף מזרח הים התיכון וגם הגשר היבשתי למפרץ הפרסי ולשדות הנפט שלו, והדבר היה צריך להרחיק את תורכיה מהברית המקווה עם גרמניה.

"מלחמת משרד החוץ" בעיני ה"ווהראמאכט"

ביקורת עצמית חריפה משותפת לקציני ה"ווהראמאכט", שבחנו את פרשת הסיוע לעיראק.⁹ גנרל האלדר, הגדיר אותה כ"שיעור במחול" וכדוגמה "כיצד אין הדברים צריכים להיעשות". גנרל ווארלימונט ביקר את חוסר הארגון ואת העדר הדיווח ההדדי בין זרועות הצבא הגרמני עצמו. שניהם מציינים גם, כי המודיעין היה כושל. מבחינה מבצעית ציינו כל המבקרים את האיחור הקריטי בעיתוי הפעולה ואת העובדה שלא היו התנאים החיוניים לפעולה צבאית.

חריפה במיוחד היא הביקורת של הגנרלים על הדרג המדיני: גנרל פלמי טען, כי הסיבה העיקרית לכישלון היה קוצר הראייה של הדרג המדיני. לדבריו, צריך היה להגיע להסכם עם עיראק עוד טרם החל המרד. גנרל האלדר טען, שהיטלר התעניין מעט מדי בנושא.

לביקורת הקשה על הערבים שותפים רוב הגרמנים. הססנותו של כילאני בשלבים הקריטיים מחד גיסא ואי יכולתו של צבא עיראק מאידך גיסא ומעל לכל – חולשתה הכללית של תנועת השחרור הערבית, מודגשים מאוד. חריפה במיוחד ביקורתו של קצין המודיעין (ה"אבווהר") וילהלם קולהאס, אשר נמנה עם כוח החלוץ של גרובה לעיראק. הוא כינה את כל הפרשה "פטה מורגנה" ו"הרפתקה". לדבריו, "אצל הערבים היו הרבה דברים על הנייר בלבד, ולא היה להם רצון לחימה במשמעות הגרמנית".

לקח לישראל?

לפי דיווחי העיתונות הזרה, סייעה ישראל לשלושה גורמים במרחב – לכורדים בעיראק, לנוצרים בלבנון ולתנועת "אניה-אניה" בדרום סודן. לפיכך, אפשר אולי ללמוד לקחים מפרשת הסיוע הגרמני למרד בעיראק בשנת 1941. הגרמנים למדו – ואפשר שזה לקח, שגם

עלינו ללמוד מפרשת הסיוע לנוצרים בלבנון – שאין לסמוך על ה"ערביסט" בעיניים עצומות – כיוון שהוא עלול ללכת שולל אחר גורם זה או אחר, ולהטעות ביחס לעצמתו של המסתייע ולנחישותו. לכן, חיוני – לדעתי – להצליב מקורות מידע שונים.

לקח שני – בהעדר גשר יבשתי אל המסתייע, עלול להתעורר הצורך בעזרה של גורם שלישי, והדבר עלול להכשיל את מבצע הסיוע. התלות ברצון הטוב של אותו גורם מסכבת את הגשת הסיוע לאיין-ערון. ניתן לקבוע, שסירובה של תורכיה להחיר העברת כוחות ואספקה לעיראק היה אחד הגורמים העיקריים לכשלון הסיוע למרד.

לקח שלישי – המסתייע עלול להודק לעזרתן דווקא בשעה שהנך עסוק מעל הראש בעניינים אחרים. לכן, מן הדין לנהוג זהירות יתירה בהכטחת סיוע, שאם לא כן אתה נמצא בדילמה – לממש הבטחותיך ולהסתכן בפיצול כוחותיך, או לאבד יוקרה ואמון.

אחרית דבר

ד"ר גרובה לא שילם את המחיר על טעויותיו. למרות שהוא זה שדחף יותר מכל אחד אחר למעורבות גרמנית בעיראק, הוא התקבל בחזרו לגרמניה כגיבור.

המופתי הצליח לברוח לאיראן (תוך שהוא נוטש את פמלייתו), והגיע לכסוף לברלין. טובל בכסף, התנחל בפרבר מפואר בפאתי ברלין. שם הקים את ה"משרד הערבי", שממנו הפעיל רשתות ריגול ותעמולה ברחבי העולם הערבי והמוסלמי. בשלהי המלחמה התקרב מאד אל ה"אס-אס", העביר את משרדו למטהו והיה מעורב בהקמת דיוויזיית החי"ר ההררי מס' 13 של ה"אס-אס" מקרב מוסלמי יוגוסלוויה. כל העת פעל המופתי בתקווה להשיג תמיכה נמרצת ומפורשת מהגרמנים בעצמאות מדינות ערב. כערב פלישת בעלות הברית לצפון אפריקה, העביר המופתי אתראה מדויקת על עיתוי הנחיתה ועל היקפה, אך הגרמנים – למרבה המזל – לא התחשבו באתראה זו.

ראשיד עלי אל-כילאני שנמלט לברלין התחרה אתו על תואר המנהיג הערבי הבכיר בחסדי הגרמנים.

מוטוסים גרמניים הופיעו בשמי עיראק שוב בסוף שנת 1944. הפעם הצניחו טוכנים של ה"אס דה" בתל עפאר, כנראה במטרה שיפעלו בארץ-ישראל. הם והטוכנים הגרמנים, שהוצנחו באזור יריחו באותה תקופה, נלכדו בידי הבריטים.

הערות

1. במרד ראשיד עלי היה פרק ארץ-ישראלי: דוד רזיאל, מפקד האצ"ל, נשלח על-ידי המודיעין הבריטי כראש חוליית חבלה של אצ"ל לפוצץ מאגר דלק מוזקק במכאונת כנרת, שבו

- השתמשו הגרמנים לתדלוק מטוסיהם. אחר כך שנתה המשימה, והחוליה עסקה באיסוף מודיעין באזור חבניה, וכאן נהרג רזיאל בהפצצת "היינקלים" גרמניים. דוד ניב, מערכות אצ"ל, עמ' 77-72.
2. דו"ח המודיעין הבריטי מיום 1.12.1941 "The Ex-Mufti's Role in the Revolt in Iraq".
3. "מרוכב הזהב" על שום דרוגות ארבעת הגנרלים, שנמנו עליו. מעבר למגדלי, מערכות, 1984, עמ' 32.
4. הכוח הבריטי-הודי, שנחת בבצרה, לא יכול היה להגיע בדרך היבשה לחבניה בשל עונת השטפונות.
5. בריעבר, הבריטים אכן העבירו (באמצעות השגריר האמריקני בכירות) אזהרות לממשלת וישי לכל תחיר נחיתה מטוסים גרמניים בסוריה, שאם לא כן צפויים יהיו שדות התעופה להפצצות.
6. על כישלוננו של הצבא העיראקי בכל הרמות מעידים דיווחיהם של הכותבים העיראקים, שאינם חשודים בגישה ביקורתית ומוגזמת לגבי פרשת המרד (כך ח'דאר, סבאעו, מחמוד אל-ד'רה ואחרים). העיראקים טענו כלפי ה"ציר", כי הנשק שהועבר מסוריה לא היה כשיר לשימוש. הסיוע לא היה מספיק, ראשיד אל-כילאני טען, כי הזהב שהובטח לו לא הגיע לידי.
7. יונסן צ'רצ'יל, מלחמת העולם השנייה, ספריית מערב, 1975, עמ' 232.
8. דו"ח האמריקני MS/P-207 המבוסס על עדויות הגנרלים הגרמנים.

ביבליוגרפיה

- א' גרהאם "אנשי האסטרטגיה העיראקים בקרבות חבניה: מערכות, ט"ו"ז (מאי-יולי 1943).
- ל' הירשוביץ הרייך הגרמני והמרד הערבי, עמ' 146-168 ספריית פועלים, 1965.
- י' כרמון, מופתי ירושלים, חאג' אל-חוסייני, וגרמניה הנאצית. בתקופת מלחמת העולם השנייה, 1987.
- Schroeder B.P., "Deutschland und Der Mittlere Osten Im Zweiten Weltkrieg" 1975, pp. 78-141.
- Karl Gundelach, "Die Luftwaffe in Irak 1941 – Eine Episode Aus WK II" "Truppenpraxis", Apri-Mai 1984, pp. 273-278, 349-353
- Hinsley F.N., "British Intelligence in World War II, Part I, 1979, pp. 409-425.
- Sayed Alt El-Edroos, "The Hashemite Arab Army", Amman 1970, pp. 222-425.
- Playfair T.S.O., The meditenenean and the Middli East, in History of The Second World War, London 1956.
- Woodwar L., British Foreign Policy in The Second World War. Part I, 1970, pp. 564-581.

22. אריסטו: אתיקה (מהדורת ניקומאכוס), תרגום של יוסף ג' ליבס, הוצאת שוקן, 1973, עמ' 16. ראה גם מטפיסיקה, ספר א', פרק ב', סעיף 1.

23. ראה את מאמרי "ובקש חוכמה וחשבון" והלוגיקה של הפקת לקחים צבאיים", אשר הוצרכו לעיל, וכן את "הלוגיקה של הערכת מודיעין", מערכות, מס' 292-293, מרס-אפר' 84, עמ' 84-88. הנושא נידון בהרחבה במיוחד במאמרי "הפילוסופיה של המודיעין: הלוגיקה של תהליך ההערכה" המופיע במודיעין ובטחון לאומי, בעריכת א' קובר וצ' עופר, הוצאת מערכות, 1987.

24. מבוסס על טבלה מס' 20 כנספח מס' 17 אצל: Q. Wright: A Study of War, Uni. of Chicago Press, 1971, p. 163.

25. כעניין זה ראה את פרק 5 בספרו של פולר **The Conduct of War** במיוחד את פרקים 7-5 בספרו **Armament and History**, Scribners, 1945. כליביוגרפיה נוספת ודוגמאות חשובות אחרות ניתנות בהערה מס' 7 למאמר של פרופ' מ' הנדל: "Clausewitz in the Age of Technology", ibid. אצל מ' הוואר, שם, עמ' 107-128.

26. **R. Aron: Clausewitz: Philosopher of War**, Routledge & Kegan Paul, 1983. (הספר הופיע במקור בשם: **Clausewitz: A Study**, Penser La Guerre, Gallimard, 1976) ראה גם את עור גת: מדיניות ומלחמה בהגות הצבאית המודרנית, הוצאת מערכות, סידרת "מרכז כוכב", 1984, נספח א'.

27. בנושא זה עסקתי בהרחבה בחלק IV של חיזת הדוקטורט שלי: "סינתטי-אפריורי ביישומו: פתרון לבעיית נתוני החוש, אוניברסיטת תל-אביב, 1987.

28. הגדרה זו היא ג' רסה "משופרת" של הצעת לידל-הארט שהוזכרה לעיל, שבה הושם דגש על "המשאבים" ולא דווקא על ה"אמצעים" הצבאיים. מעניין, כי לידל-הארט הגיע להגדרתו מתוך ביקורת הפוכה לחלוטין מזו שלי: הוא מבקר את קלאוזוביץ על כי הוא פותח פתח רחב מדי למערכות הדרג הצבאית כמה שצריך להיות נתון לשיפוטו של הדרג המדיני בלבד, והוא מאשים את קלאוזוביץ ב"שטשוש ההבחנה בין האסטרטגיה למדיניות" (אסטרטגיה של גישה עקיפה, שם, עמ' 327). לדעתי, ביקורת זו של לידל-הארט יסודה בטעות. נוסף על כך קיים, כמובן, גם הגורם של "איכות האדם" (מורל, אומץ, מוטיבציה, מנהיגות וכו') כמרכיב בעוצמה

הכוללת, אולם נושא זה נידון בהרחבה ובעמקות רבה על-ידי קלאוזוביץ ואין בידי להוסיף לו. עם זאת אני נוטה להסכים עם קלאוזוביץ, כי גורם "איכות האדם" הוא במידה רבה "נתון" אשר קשה לשלוט בו ואין ביכולתו לפנות, במישור האסטרטגי, על נתיבות גדולה ככוח "פסימי".

30. ראה את מאמרי: "הלוגיקה של הפקת לקחים צבאיים", שם.

31. כישלון ההתרעה במלחמת יום הכיפורים הוא גם המפורסמת ואף זכה ליוערת חקירה במחלוקת ומיסודה נמנו סר המקצועית. לדעתי, עיסוק היתר בהתרעה מחפה על כישלון חמור הרבה יותר שהיו לו השלכות אסטרטגיות במלחמת יום הכיפורים (לפחות על פעולות של חיל האוויר והשריון): הכישלון במבצע הכוח הישראלי אשר נבע מחוסר הבנה של משמעות המידע שהגיע על הצטיידות האויב בטילים. מבוסס על מדרש חז"ל: "אין הקדוש ברוך הוא מכה את ישראל, אלא אם כן בורא להם יופאה החילה" (מגילה י"ג).

32. פרט פיקטי מעניין: בין מקימי המחלקה ומיסודה נמנו סר לורנס אוליפנט (אשר למרות היותו נוצרי פעל ליישוב יהודים בארץ-ישראל ואף התיישב על הכרמל) והארכיאולוג (אחר כך גם סר וימיגר'ג'רל) צ'רלס וילסון, אשר חפר הריבה שחיברה כימי בית שני את הריחית אל העיר העליונה). מחברו, כי חלק נכבד מן המחקרים והסיוורים שביצעו אישים אלו היה בחוקף תפקידים במודיעין הבריטי:

34. מובא אצל **Christopher Andrew: Secret Service**, Heinemann, 1985, p. 11. הספר נוסק בהיסטוריה של הקמת קהילת הביון הבריטית, והנתונים בפיסקה זו לקוחים, רובם ככולם, מספר זה.

35. ראה כעניין זה את מאמרי "ובקש חוכמה וחשבון", שם, עמ' 51-52.

36. סוף-טסו, שם, עמ' 19. סוף-טסו החכוך, כמובן, להטעיה בתחום התמרון.

37. ספירה של היחידה למודיעין מדעי בבריטניה מתואר בצורה מאלפת על-ידי מי שהקים את היחידה ועמד בראשה במשך כל המלחמה. ראה — ר' ג' גונס: מלחמה סודית ביותר, הוצאת מערכות, 1984 (נרדס במקור ב'1978).

38. הכינוי "מלחמת המהגנטיס" נבחר, כאמור, על-ידי ההיסטוריון מיילק הווארד כדי לתאר את המלחמות המודרניות שם, מלחמת העולם השנייה, אשר עליהן הוא אומר: "המלחמה באוויר, כמוה כמלחמה בים, והפכה לתרגיל מתוחכם להפליא בכושר המצאה טקטי וטכני, שבו היו הלוחמים המקצועיים

תלויים במומחיותו של המדען לא פחות מכפי שהיו תלויים במיומנותם שלהם בביצוע המשימה" (שם, עמ' 143).

39. הטרם: "מעולה מוקדמת, התנהגות שיש בה משום תגובה לגירויים העתידיים לבוא" (מילון אבן-שושן).

40. התרגום של J.J. Graham, **On War**, עמ' 210.

41. סוף-טסו, שם, עמ' 77 (ההדגשות שלי).

42. פרידריך הגדול: שם, עמ' 66.

43. גם כעניין זה ראה את מאמרי "הלוגיקה של הפקת לקחים צבאיים", שם. הנושא של "צפיית מהלכי האויב מראש" (ושילוב המודיעין בתחית כוח) הוא בעייתי ביותר ובמחודדולוגיה שלו עסקתי במאמרים הנזכרים בהערה מס' 23 לעיל.

44. סוף-טסו, שם, עמ' 38.

45. בכוננו החילה נמנעתי במאמר זה מלעסוק בשיקולים מוסריים בתורת המלחמה וצימצמתי את הדיון להיכטים של בניין הכוח ושל פעולתו בלבד, אולם אין זאת אומרת כי אני חושב שניתן להפריד בין ההיבט הצבאי להיבט המוסרי. להיפך, לדעתי יש מקום מרכזי לשיקולי מוסר ברמת העל של האסטרטגיה. אם נשתמש כמנותחי של אריסטו, שקבע, כזכור, כי החוכמה המדינית גבוהה יותר בהירארכיה מן החוכמה האסטרטגית, נאמר כי מעמדה של חוכמת המוסר גבוהה יותר ממעמדה של החוכמה המדינית.

46. לידל-הארט, שם, עמ' 344. לידל-הארט מונה גם מספר עקרונות נוספים (כמו עקרון המטרה), אשר אינם נובעים דווקא מן האסטרטגיה של גישה עקיפה.

47. הניתוח שהובא במאמר זה מצדדי, בסופו של חשבון, את רתיעתו האינסטינקטיבית של לידל-הארט מקלאוזוביץ. אפילו אם צודקים מבקרי של לידל-הארט בטענתם, כי לא קרא את קלאוזוביץ בעיון, ברור מן הש. חזור הלוגי (שכובע במאמר זה) של הנתחות ועמדתם בבסיס משנתו של קלאוזוביץ, כי הנחות אלו מנגודות בתכלית היסוד להנחות היסוד של לידל-הארט, וכי הנחותיו של לידל-הארט מתאימות יותר למציאות הטכנולוגית המודרנית.

48. סוף-טסו, שם, עמ' 65.

49. שקספיר: המלט, מערכה ד', תמונה ד' (תרגום של אברהם שלונסקי במחזות, כך שני, הוצאת הקיבוץ המאוחד וספריית הפועלים, 1971, עמ' 140).

ומוראל — וכן בהשפעת ערך המבטא את האיכות (אפקטיוויית-הלחימה), השונה מעם לעם. אולם עצמה (Power) לדעתו היא "פוטנציאל" בעוד כוח (Strength) הוא השינוי שחל בפוטנציאל זה לטוב ולרע בתוקף התנאים הריאליים. מכאן שנוסחת דפויה: עצמה = כוח (כמות אש) x תנאים (גורמים משפיעים) x אפקטיוויית (איכות) — המהווה כתמצית את ה"תיאוריה" שלו או הוא לומר — הפרשנות שלו לתורתם של קלאוזוביץ ופולר — מעוררת, לפחות בעיני, ספקות רבים.

"תיאוריית-לחימה", כזכור, היא הכללת עקרונות-יסוד המסבירים תופעה ומאפשרים יציוב תורה שימושית לצורכי תכנון וניהול מוצלח של לחימה. האמנם כזו היא התיאוריה של דפויה?

דפויה ועמיתיו טוענים שעמדו בכל הדרישות זבאות לפיתוח תיאוריה של לחימה:

א. הגדירו את מרכיבי הלחימה, תהליכיה הקשר ביניהם.

ב. תיארו את כל אלה.

ג. מדדו את כל אלה (פימתו ושיקללו).

דפויה ועמיתיו טוענים גם שעשו את שעשו בדרך קלסית, היינו ביצעו "תצפית" (למדו

לקחי-קרבנות), איתרו גורמים ומשתנים משפיעים, צברו מידע וניתחו אותו (לפי מרכיבים, תהליך, יחסים וקשרים), פיתחו תפישות (איכות או אפקטיוויית-לחימה, התשת כוחות, הפתעה, חיכוך, מכפילי-כוח, דיכוי על-ידי אש ועוד), הציגו השערות ובחנו אותן. לאור הנוסחה דלעיל ומצאו כי היא עונה לדרישות ועומדת במבחן. אולם אפילו אם אין סיבה להטיל ספק בטיב המתודה המדעית שבה פיתחו דפויה ועמיתיו את המודל לשיפוט כמותי שלהם, הנה יש סיבות רבות להטיל ספק לא רק בחלק מממצאיהם, אלא, כאמור, במודל עצמו, שלא לדבר בנוסחה המייצגת אותו. זאת ועוד — לדעתי צריכה הבנת תופעת המלחמה להיעשות בדרך שונה לחלוטין. אנו זקוקים קודם כל למודל שיבטא את מהות הכיטחון הלאומי, אחריו — למודל שיבטא את מהות המלחמה ורק אחר-כך למודל שיבטא את מהות הלחימה בתחום הצבאי. לראיה: דפויה, עם המודל שלו, אינו יכול להסביר, למשל, מדוע הפסידה ארה"ב את המלחמה בוויטנאם, וישראל — את המלחמה בלבנון, למרות שאותו מודל מוכיח לכאורה שהפעור האיכותי הולך וגדל לטובתן.

דפויה יכול אמנם לטעון שארה"ב וישראל

הפסידו במלחמה, אך ניצחו בקרבות — היינו בלחימה שאותה ביקש המודל שלו לייצג; אך אם כך מדוע קרא לספרו: "הבנת מהותה של מלחמה"?

44. יגאל ידין, "קביעת דפויה צבא ההגנה לישראל", אצל יעקב ארו ואילן כפיר (עורכים), צה"ל בחילו — אנציקלופדיה לצבא ולביטחון, כרך 1 — צבא וביטחון א' (1948-1966), תל-אביב, 1982, עמ' 68.

45. "יש מקום לתמוה אם בן-גוריון, לבד אולי מהתלהבות רגעית, שקל את הדבר כרצינות" (שיפטן, שם, עמ' 98).

46. ראה מאמרי, "יומן המלחמה של דוד בן-גוריון כמקור היסטורי למלחמת העצמאות", "קתרדה" חוברת 43, ירושלים, מרס 1987, עמ' 173-192. שיפטן העיר על חשיבות היומן לרבות "סדר העדיפויות של המלחמה" (בספרו, עמ' 137-138), אבל סבר שבן-גוריון "נזר" שלא לכלול בהם (כיוצאין) דברים שבוחר להסתיר אף מכותב תולדות העמים" (שם, עמ' 137, הערה 15).

47. שיפטן מניח, כדבר המובן מאליו, ששטח שייכבש בידי צה"ל יישאר בשליטת ישראל, ואינו מהרהר באפשרות שהסדר מדיני לא יספק את העצמה ואת ההישג של צה"ל בלבד (ראה, לדוגמה, ספרו, עמ' 238-239). בדונו בכיבוש העיר העתיקה בירושלים, גורס שיפטן, כי מי שחושב שבן-גוריון רצה לכבוש אותה, מייחס לו "קהות מדינית" (עמ' 81; והשווה בדבריו על "המימנות מדינית" בעמ' 155). זאת, כיוון שלא הניח אפשרות של מסירת חלקי העיר, לאחר כיבושה, לממשל בינלאומי או ירדני, בעקבות הסדר מדיני.

48. ב-1949 העלה בן-גוריון בפני ועדת הפיוס הצעה שישראל תחבל את הרצועה, על פליטיה, כתרומה לפתרון בעיית הפליטים.

ספרים
חדשים
חברת
'מערכות'

